



บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

THE ROLES ON SOCIAL DEVELOPMENT OF SANGHA ADMINISTRATORS

IN PATHUMTHANI PROVINCE



พระมหาสายัณห์ โชติธรมโม (อนันตโสภณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖



บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี



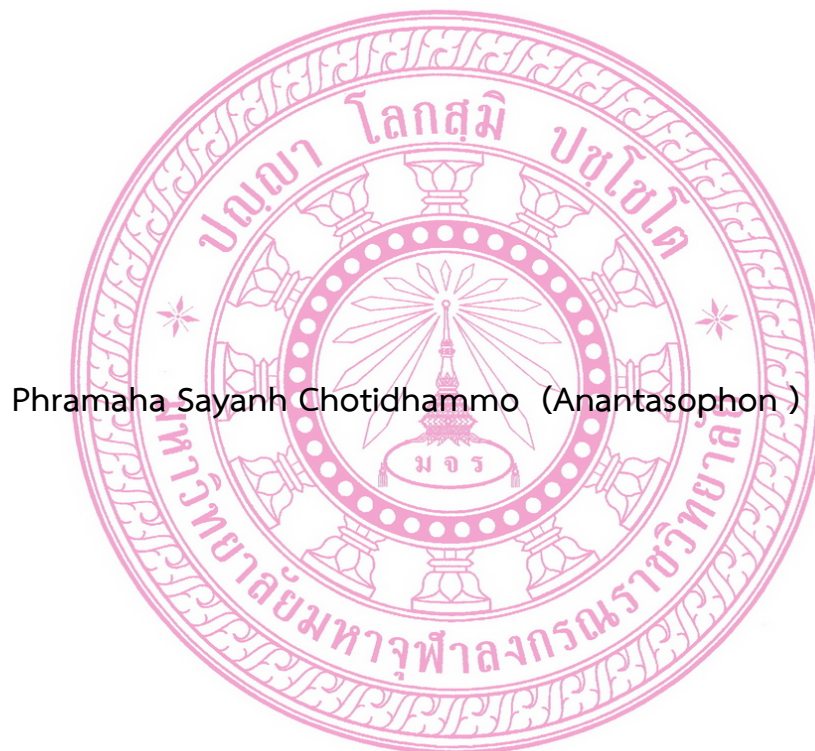
พระมหาสายัณห์ โชติธรมโม (อนันตโสภณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



THE ROLES ON SOCIAL DEVELOPMENT OF SANGHA ADMINISTRATORS
IN PATHUMTHANI PROVINCE



Phramaha Sayanh Chotidhammo (Anantasophon)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Social Development)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok. Thailand
C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์
เรื่อง “ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร. ภัคดี มานะหิรัญเวท)

กรรมการ

(อาจารย์ พระมหาสม กลยาโณ, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร. โคนิฐฐ์ ศรีทอง)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์ พระมหาสม กลยาโณ, ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. โคนิฐฐ์ ศรีทอง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาสายัณห์ โชติธมฺโม)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

ผู้วิจัย : พระมหาสายัณห์ โชติธมโม (อนันตโสภณ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: อาจารย์ พระมหาสม กลยาโณ,ป.ธ.๕,พธ.บ., M.S.W, Ph.D. (Social Work)

: ผศ.ดร.โกนิญ์ ศรีทอง,ป.ธ.๗ พธ.บ., M.A., Ph.D.(Sociology)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ๓) เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๑ รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อบรรยายข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลหรือตัวแปรต้น การทดสอบค่าที (t-test) และ การทดสอบค่าเอฟ (F-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) ใช้ทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Different (LSD) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ผลการวิจัยพบว่า

๑) จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน ๒๐๑ รูป พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีวุฒิการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมชั้นเอก ร้อยละ ๔๑.๒๙ มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญระดับประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓ ร้อยละ ๔๖.๗๗ มีวุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ ๗๒.๑๔ มีจำนวนพรรษา ต่ำกว่า ๑๑ พรรษา ร้อยละ ๕๔.๗๓ เป็นสารเณร พระลูกวัด ร้อยละ ๘๖.๐๗ และมีระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ในวัดต่ำกว่า ๖ ปี ร้อยละ ๕๓.๒๓

๒) จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม ๒๐๑ รูป พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๓) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามวุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญ วุฒิการศึกษาสามัญศึกษา จำนวนพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์และระยะเวลาที่จำพรรษา อยู่ภายในวัด พบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญศึกษาและระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ในวัดต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มี วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญ จำนวนพรรษา และตำแหน่งทางคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน

๔) ข้อเสนอแนะพระสังฆาธิการบางรูปยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ควรมีการอบรมเพื่อให้พระสังฆาธิการได้มีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจเพื่อนำมาถ่ายทอดให้กับประชาชนได้อย่างถูกต้อง

Thesis Title : The Role on Social Development of Sangha Administrators in Pathumthani

Researcher : Phramaha Sayanh Chotidhammo (Anantasophon)

Degree : Master of Arts (Social Development)

Thesis Supervisory Committee:

Phramaha Som Kalyano, BaliV, B.A., M.S.W., Ph.D.(Social Work)
Asst.Prof.Dr.Konit Srithong BaliVII, B.A., M.A., Ph.D.(Sociology)

Date of Graduation: 29 March 2014

ABSTRACT

The research entitled " The Role on Social Development of Sangha Administrators in Pathumthani Province " aimed: i) to study the role on social development of Sangha Administrators in Pathumthani Province; ii) to comparative study the role on social development of Sangha Administrators in Pathumthani Province; and iii) to study problems and suggestions in the role on social development of Sangha Administrators in Pathumthani Province. It is the Survey Research of which data collection has been used by questionnaires for the sampling group of ๒๐๑ Sangha Administrators. The gathered data were analyzed by using statistical techniques for sociological methodology such as Frequencies, Percentage, Mean and Standard Deviation, t-test, F-Test (One Way Analysis of Variance), also Least Significant Different (e:LSD) with statistical significance at .๐๕.

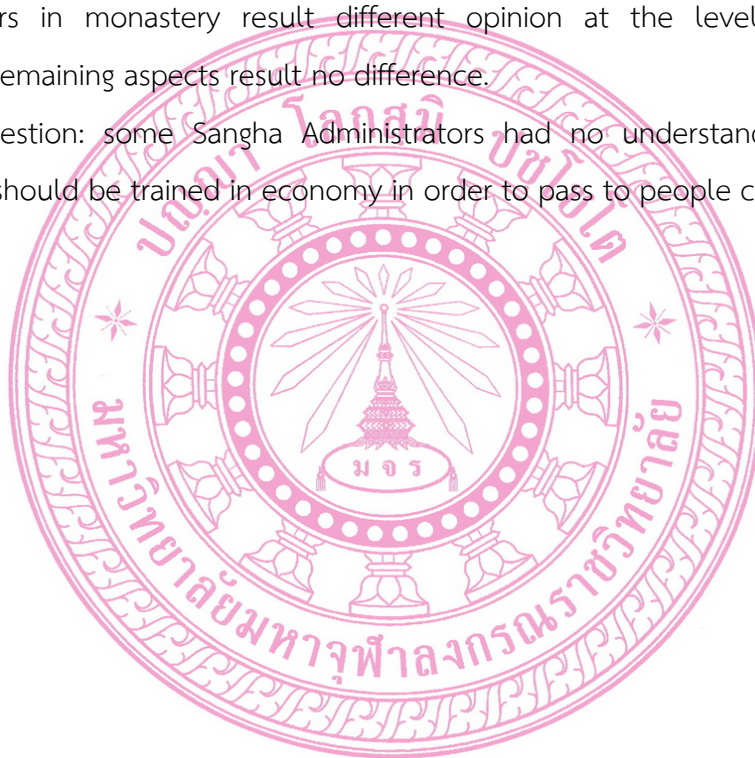
The findings of the study are as follows:

๑) The most of ๒๐๑ Sangha Administrators completed the Dhamma Eak at ๔๑.๒๙%, the Pali ๑-๒ and ๓ at ๔๖.๗๗%, common education below Bachelor of Art at ๗๒.๑๔%, the number of years in monkhood below ๑๑ years at ๕๔.๗๓, being novices and common monks at ๘๖.๐๗%, additionally, staying in the monastery less than ๖ years at ๕๓.๒๓.

๒) The Sangha Administrators' opinions in the role on social development of Sangha Administrators in Pathumthani Province were totally on good level. Considering each aspect, it had been found that all were on good level, too.

๓) Having been analyzed by classification of Dhamma Study, Pali Study, General Education, number of years in monkhood, Sangha Ranking and number of years in monastery, it had been found that the differences on general education and number of years in monastery result different opinion at the level of ๐.๐๕. Meanwhile, the remaining aspects result no difference.

๔) Suggestion: some Sangha Administrators had no understanding about Economy. They should be trained in economy in order to pass to people correctly.



กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากคณาจารย์ และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ขออนุโมทนาขอบพระคุณพระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร. ประธานกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร.ภักดี มานะสิทธิ์เวท กรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณอาจารย์พระมหาสม กลยาโณ, ดร. ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ และขอเจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้คำชี้แนะ และแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ในภาควิชา และนอกภาควิชา ที่เมตตาให้การชี้แนะ ให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดมา ต่อการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และขอขอบคุณเพื่อนนิสิตทุกรูปที่ให้ความเมตตาช่วยเหลือในด้านการเรียน พร้อมทั้งคำแนะนำเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ตลอดถึงให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ ในครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ในสาขาวิชาการพัฒนาสังคมที่ให้คำปรึกษาแนะนำในการศึกษา ขออนุโมทนาขอบคุณทุกท่าน ที่ให้ความเมตตาในการอำนวยความสะดวกต่อการแจกแบบสอบถามและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นรายละเอียดในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

อานิสงส์ใดที่จักพึงบังเกิดจากการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณบิดา คุณมารดา คุณครูอาจารย์ ผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณท่านผู้ประสานงานข้อมูลการทำวิทยานิพนธ์ และผู้ใกล้ชิด ที่ให้กำลังใจและสนับสนุนในทุก ๆ เรื่องจนทำให้ผู้จัดทำวิทยานิพนธ์ได้รับประโยชน์

พระมหาสายัณห์ โชติธมฺโม (อนันตโสโตโณ)

๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์ และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ สมมติฐานการวิจัย	๔
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท	๗
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๑๐
๒.๓ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ส่งเสริมด้านการพัฒนาชุมชน	๒๓
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน	๓๘
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ	๔ ๓
๒.๖ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	๕๖
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๖
๒.๘ กรอบแนวความคิด	๘๐
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๘๑
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๘๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๘๒

๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๓
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๘๔
บทที่ ๔ ผลการวิจัย		
๔.๑	ข้อมูลทั่วไปของพระสังฆาธิการ	๘๖
๔.๒	บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี	๘๘
๔.๓	ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการ ในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล	๙๓
๔.๔	ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อบทบาทในการพัฒนาสังคม ของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี	๑๐๖
๔.๕	ผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า	๑๐๗
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ		
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๘
๕.๒	อภิปรายผลการวิจัย	๑๐๙
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
บรรณานุกรม		
ภาคผนวก		
	ภาคผนวก ก ผลการหาค่าความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (IOC)	๑๑๔
	ภาคผนวก ข ผลการหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Try out)	๑๒๖
	ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์แจกแบบสอบถาม	
	ภาคผนวก ง แบบสอบถามเพื่อการวิจัย	
ประวัติของผู้วิจัย		๑๓๗

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละ ข้อมูลทั่วไปของพระสังฆาธิการ	๘๖
ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม	๘๘
ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๘๙
ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๙๐
ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๙๑
ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	๙๒
ตารางที่ ๔.๗ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านวุฒิการศึกษาทางธรรม	๙๓
ตารางที่ ๔.๘ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านวุฒิการศึกษาทางเปรียญ	๙๔
ตารางที่ ๔.๙ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านวุฒิการศึกษาทางเปรียญ	๙๕

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ ๔.๑๐	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ	๙๖
ตารางที่ ๔.๑๑	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ	๙๖
ตารางที่ ๔.๑๒	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ	๙๗
ตารางที่ ๔.๑๓	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ	๙๗
ตารางที่ ๔.๑๔	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ	๙๘
ตารางที่ ๔.๑๕	การเปรียบเทียบความเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านจำนวนพรรษา	๙๙
ตารางที่ ๔.๑๖	การเปรียบเทียบความเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านตำแหน่งทางคณะสงฆ์	๑๐๐
ตารางที่ ๔.๑๗	การเปรียบเทียบความเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	๑๐๑
ตารางที่ ๔.๑๘	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม จำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	๑๐๒

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ ๔.๑๙	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจจำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	๑๐๒
ตารางที่ ๔.๒๐	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม จำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	๑๐๓
ตารางที่ ๔.๒๑	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุขจำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	๑๐๓
ตารางที่ ๔.๒๒	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม จำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	๑๐๔
ตารางที่ ๔.๒๓	ตารางสรุปผลการทดสอบสมมติฐาน	๑๐๕
ตารางที่ ๔.๒๔	แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๑๐๖
ตารางที่ ๔.๒๕	แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๑๐๖
ตารางที่ ๔.๒๖	แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๑๐๖
ตารางที่ ๔.๒๗	แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๑๐๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุที่ เล่ม/ข้อ/หน้า หลัง คำย่อ ชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

วิ.มหา.	(ไทย)	=	พระวินัยปิฎก วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	พระสุตตันตปิฎก สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทส	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยเหลือในการกลมเกลียวจิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทย ตลอดจนการให้บริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชน อีกทั้งมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาแล้วเป็นส่วนมากแม้กระทั่งในปัจจุบันความสำคัญในประการดังกล่าวก็ยังคงอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการของเราอยู่ตลอดไป สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกแก่กุลต่อการปกครอง และการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบท ที่รับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึงนักซึ่งมีจำนวนเกือบ ๙๐ เปอร์เซ็นต์

นอกจากนั้นชุมชนในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็นชุมชนเล็ก ๆ กระจายอยู่ทั่วประเทศประมาณร้อยละ ๙๐ ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ ๑๐ เท่านั้น ที่มีอยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล ซึ่งเป็นชุมชนหนาแน่น ในประเทศไทยจึงมีชุมชนส่วนใหญ่ที่มีหมู่บ้านเป็นหน่วยหลัก และมักจะมีวัดตั้งอยู่ในใจกลางราษฎร์ในหมู่บ้านจึงมีวัดเป็นแหล่งศูนย์กลางสำหรับการสมาคม หรือการดำรงชีวิตทางสังคมและศูนย์กลางของวัฒนธรรม ชีวิตในชนบทจะอยู่รอบ ๆ วัด เพราะประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่อยู่เหนือจิตใจของชาวไทยอยู่มาก และนับได้ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในหมู่บ้านที่รองไปจากครอบครัว ความนับถือของประชาชนที่มีต่อสถาบันนี้จะเห็นได้จากการที่คนไทยได้อุทิศตนให้กับวัด ทั้งในด้านจิตใจ เวลาแรงงาน และทรัพย์สินจำนวนเงินที่ พุทธศาสนิกชนใช้ไปในการทำบุญประมาณร้อยละ ๗ ถึงร้อยละ ๘๔ ของรายจ่ายภายในครอบครัว วัดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญเป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นเป็นแหล่งหรือศูนย์กลางของชุมชน เป็น โรงเรียน เป็นสถานสงเคราะห์และที่พักพิงสำหรับผู้ยากจน เป็นสถานที่พักผ่อนและศูนย์กลางการศึกษา เป็นที่เก็บศพ เป็นต้น วัดในพระพุทธศาสนาจึงเป็นที่แบ่งเบาภาระให้กับรัฐบาลทั้งยังก่อให้เกิดรากฐานอันมั่นคง และเสริมสร้างต่อบริการในด้านสวัสดิการของรัฐ วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยอยู่มาก^๑

การศึกษาแก่คนยากจนก็เป็นอีกหน้าที่หนึ่งที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นศูนย์กลางของศึกษาชุมชน เป็นต้น^๒ และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนา

^๑ ข้อมูลจาก “การกระจายอำนาจ” สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓, <http://www.thaipost.net/sunday/070210/17554>

^๒ คุณ โทซันธ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐-๑๑๗.

องค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ^๗

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้ การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเสียเปล่าน้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนร่วมได้แน่นอน^๘

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ตามแนวความคิดของพระราชาภรณ์ ประกอบด้วยการให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติตนประการแรกคือต้องเป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง ประการที่สองพัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสรรถภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ ประการที่สามคือต้องส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน ประการที่สี่ต้องส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศ ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนาจิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้ดี ผู้รู้และผู้เบิกบานอยู่เสมอ ประการที่ห้าต้องให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยาก

^๗ พินิจ ลาภธนานนท์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร :สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

^๘ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : พาสโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

เดื่อดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ ประการที่หกต้องช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์และรู้มรรค วิธีที่จะดับทุกข์และประการสุดท้ายต้อง ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำ ชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจการพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

ดังนั้นจึงถือว่า พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้ องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้อง ชี้นำทางในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อย ๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น^๕

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยในฐานะนิสิตที่เป็นพระสังฆาธิการรูปหนึ่งในจังหวัดปทุมธานีจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาเรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี เพื่อให้กระจ่างแจ้งและชัดเจนเพื่อนำผลการศึกษามาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาคั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทั้ง ๔ ด้าน (ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านสาธารณสุข ด้านสิ่งแวดล้อม)

^๕ อภิชัย พันธเสน, พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๖.

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๔๒๐ รูป

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ผู้ศึกษา ทำการศึกษาในจังหวัดปทุมธานี

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้ กำหนดศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ตั้งแต่เดือนกรกฎาคมพ.ศ. ๒๕๕๖ ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นเวลา ๖ เดือน

๑.๔. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี มีอะไรบ้าง

๑.๔.๓ ปัญหาและข้อเสนอแนะในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี มีอะไรบ้าง

๑.๕ สมมติฐานการวิจัย

๑.๕.๑ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

๑.๕.๒ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

๑.๕.๓ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาสามัญศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

๑.๕.๔ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

๑.๕.๕ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

๑.๕.๖ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบันต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

๑.๖.๒ พระสังฆาธิการ หมายถึง พระภิกษุที่ได้อุปสมบทตามหลักของพระพุทธศาสนาซึ่งมีตำแหน่งภายในวัด และสังกัดในจังหวัดปทุมธานี

๑.๖.๓ การพัฒนาสังคม หมายถึง กระบวนการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ของสังคมโดยพระสงฆ์เป็นตัวนำในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและวัฒนธรรม

๑.๖.๔ **ระดับการศึกษา** หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุดของพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษา แบ่งออกเป็นด้านศาสนาและด้านสามัญศึกษา

๑.๖.๕ **อายุพรรษา** หมายถึง ระยะเวลาในการครองเพศบรรพชิต โดยนับตั้งแต่การบรรพชาหรืออุปสมบทเข้ามาอย่างน้อยระยะเวลา ๓ เดือน ในช่วงเข้าพรรษาหรือช่วงฤดูฝนจึงจะเป็น ๑ พรรษา

๑.๖.๖ **ตำแหน่งทางคณะสงฆ์** หมายถึง บทบาทในทางปกครองที่ได้รับแต่งตั้งอย่างถูกต้อง

๑.๖.๗ **ระยะเวลาที่อยู่เณร** หมายถึง ระยะเวลาที่อยู่ในวัดปัจจุบัน แบ่งเป็น ๕ คือ ๑. ๑-๕ ปี ๒. ๖-๑๐ ปี ๓. ๑๑-๑๕ ปี ๔. ๑๖-๒๐ ปี ๕. มากกว่า ๒๐ ปี

๑.๖.๘ **การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ** หมายถึง บทบาทของพระสงฆ์ในการสั่งสอนให้ประชาชนมีคุณธรรมจริยธรรม ในเรื่องการประหยัด ขยัน อดออม ส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต

๑.๖.๙ **การพัฒนาด้านวัฒนธรรม** หมายถึง พระสงฆ์มีการมีบทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมปฏิบัติตามประเพณีบุญประจำเดือน

๑.๖.๑๐ **การพัฒนาด้านสาธารณสุข** หมายถึง พระสงฆ์มีการมีบทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักรักษาสุขภาพของตนเองและสังคม

๑.๖.๑๑ **การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม** หมายถึง พระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทสั่งสอนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ และร่วมกิจกรรมการพัฒนาในเรื่องป่าไม้ แหล่งน้ำ ไฟฟ้า ประปา ถนน ในชุมชน

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานีเป็นอย่างไร

๑.๗.๒ ทำให้ทราบผลบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี มีอะไรบ้าง

๑.๗.๓ ทำให้ทราบปัญหาและข้อเสนอแนะในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี มีอะไรบ้าง

บทที่ ๒

ทบทวนเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัด ปทุมธานี” ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
 - ๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท
 - ๒.๑.๒ ลักษณะของบทบาท
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
 - ๒.๒.๑ แนวคิดและความหมายการพัฒนาชุมชน
 - ๒.๒.๒ แนวคิดที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน
 - ๒.๒.๓ ความหมายของการพัฒนาชุมชน
 - ๒.๒.๔ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน
 - ๒.๒.๕ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนา
- ๒.๓ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ส่งเสริมด้านการพัฒนาชุมชน
 - ๒.๓.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม
 - ๒.๓.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ
 - ๒.๓.๓ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาด้านการเมือง
 - ๒.๓.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม
 - ๒.๓.๕ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาด้านจิตใจ
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ
- ๒.๖ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ
 - ๒.๖.๑ ภาวะผู้นำในด้านการพัฒนาจิตใจ
 - ๒.๖.๒ ภาวะผู้นำในด้านการศึกษาสงเคราะห์
 - ๒.๖.๓ ภาวะผู้นำในด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม
 - ๒.๖.๔ ภาวะผู้นำในด้านการสาธารณสงเคราะห์
 - ๒.๖.๕ ภาวะผู้นำในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวความคิด

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท (Role Theory)

ทฤษฎีบทบาท เป็นทฤษฎีที่เน้นว่ามนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตามความคิดเห็นหรือทัศนคติที่เป็นผลมาจากความความหวังทางสังคมตามสถานภาพ ตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่ทางสังคมของแต่ละบุคคลกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ บทบาทของแต่ละบุคคลเป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ซึ่งได้แก่ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่างๆ จากสังคม ซึ่งจะสรุปรวบรวมมาเป็นข้อสมมติฐานสำหรับการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

ในแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทนี้ มีผู้ให้ความหมายของคำว่าบทบาทไว้หลายด้านด้วยกัน แต่โดยส่วนใหญ่ให้ความหมายไว้คล้ายๆ กันว่า “บทบาท คือ สิทธิและหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนที่สังคมกำหนดขึ้นตามตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่”

สุชา จันท์เอม กล่าวว่า “บทบาท คือ สิ่งที่คุณจะได้สถานภาพต่างๆ พึงกระทำ และขยายความออกไปอีกว่า เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพอย่างใดแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติตามที่กำหนดไว้”^๑

ประสพสุข พันธุ์ประยูร กล่าวว่า “บทบาทคือ การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคม”^๒

ณรงค์ เส็งประชา กล่าวว่า “บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพบทบาท เป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ บทบาทเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำส่วนสถานภาพ คือสิ่งที่เราเป็น”^๓

งามพิศ สัตย์สงวน กล่าวอธิบายว่า “สถานภาพเป็นตำแหน่ง บทบาท คือการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาท มักจะเป็นของคู่กัน คือเมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วย แต่ไม่เสมอไป บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อให้ผู้สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้”^๔

^๑ สุชา จันท์เอม, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๒๘.

^๒ ประสพสุข พันธุ์ประยูร, รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย”, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕, หน้า ๑๒.

^๓ ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๙.

^๔ งามพิศ สัตย์สงวน, การจัดระเบียบทางสังคมในสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๒.

พัทยา สายหู กล่าวว่า “สถานภาพและบทบาทเปรียบเสมือน “ตัว”(ละคร) และบท (บทบาท) ในการเล่นละคร ก็คือ การกำหนดตำแหน่ง และหน้าที่ ให้ผู้แสดงแต่ละคนมาเล่นเรื่องเดียวกันและโรงเดียวกันนั่นเอง”^๕

ไพบุลย์ ช่างเรียน ได้ให้ความหมายแตกต่างออกไป โดยอธิบายว่า บทบาทโดยทั่วไป พิจารณาความหมายได้สองนัย คือ นัยแรกพิจารณาด้านโครงสร้างสังคม บทบาท หมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่างๆ ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น อีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคมบทบาทจึงหมายถึงผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถาน ภาพแห่งการปะทะสังสรรค์นั้น ตามนัยแรก บทบาทเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลที่อยู่ในสังคมซึ่งถูกจำแนก โดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขามีสู่ต่อที่สถาน ตามนัยหลัง บทบาทเป็นวิธีการแสดง พฤติกรรมของบุคคลที่สังสรรค์กันนั้นว่าจะปฏิบัติอย่างไร ดังนั้น บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกัน ออกไปตามลักษณะสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมและความพอใจ^๖

ส่วนสำนักวิชาการตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อวงวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้หลายนัยด้วยกัน พอประมวลมาเป็นข้อสรุปเพื่อการศึกษาได้ดังนี้

พาร์สัน (Parsons) (อ้างในปพาณี ฐิติวัฒนา) เป็นนักสังคมชาวอเมริกัน ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและสรุปไว้ว่า สถานภาพและบทบาท เป็นคุณลักษณะของผู้แสดงบทบาท คือการจัดระเบียบของผู้เริ่มแสดง เป็นการสร้างและกำหนดการมีส่วนร่วมของเขาในกระบวนการที่มีการกระทำร่วมกัน ซึ่งเป็นการรวบรวมความคาดหวัง ซึ่งเกี่ยวกับตนเองและของบุคคลอื่นๆ ที่เขามีความสัมพันธ์ด้วย สถานภาพ คือตำแหน่งของผู้แสดงภายในสถาบันที่เขาอยู่ จึงสรุปได้ว่า บทบาทมีลักษณะเป็นกระบวนการ ส่วนสถานภาพมีลักษณะเป็นตำแหน่งของผู้แสดงภายในระบบสังคม ซึ่งกลไกของการขัดเกลาทางสังคมจะเตรียมบุคคลให้แสดงบทบาทที่เขาชอบ

ลินตัน (Linton) (อ้างถึงใน สมคิด เพ็งอุดม) กล่าวว่า พฤติกรรมบทบาทเป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่ ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่งสถานภาพต่าง ๆ ของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังจากสังคมให้บุคคลที่ครองตำแหน่งนั้นๆ ปฏิบัติ บทบาทแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่ไม่หยุดนิ่งของสถานภาพ แต่ละบุคคลได้รับการ

^๕ พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๘.

^๖ ไพบุลย์ ช่างเรียน, **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๗-๒๘.

^๗ ปพาณี ฐิติวัฒนา, รายงานการวิจัยเรื่อง **สาเหตุและผลของความเครียดในบทบาทของครูผู้สอนวิชาสังคมศาสตร์ในวิทยาลัยครู**, เอกสารวิจัยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี ๒๕๒๓, หน้า ๘.

กำหนดสถานภาพและครองสถานภาพนั้น โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่นๆ เมื่อบุคคลใช้สิทธิและหน้าที่ซึ่งประกอบขึ้นเป็นสถานภาพ จึงแยกจากกันไม่ได้^๘

จากความหมายดังที่กล่าวมา สรุปได้ว่า บทบาทเป็นแบบแผนหรือพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ตามสิทธิ อำนาจ และหน้าที่ ตามความรับผิดชอบของสถานภาพหรือฐานะของตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่

๒.๑.๒ ลักษณะของบทบาท

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของบทบาทที่บุคคลแสดงออกมา นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทที่บุคคลแสดงออกมาแตกต่างกันเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก มีความเห็นว่า บทบาทมี ๒ ลักษณะ โดยมีทิตยา สุวรรณขุ ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทว่ามี ๒ ประการ คือ (๑) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้ปฏิบัติจริง ไม่ใช่เพียงระดับความคิดเท่านั้น และ (๒) บทบาทตามอุดมคติ หรือบทบาทตามความคาดหวัง (Ideal Role) เป็นบทบาทที่บุคคลควรปฏิบัติ ที่สังคมคาดหวังเป็นบทบาทที่อยู่ในระดับความคิดเห็นส่วนบุคคลเพื่อสนองตอบสิ่งที่เราแต่ยังไม่ได้ปฏิบัติจริง

กลุ่มที่สอง มีความเห็นว่า บทบาทมี ๒ ลักษณะ โดยมี รังสรรค์ ทิมพันธ์พงศ์ และ จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ ได้กล่าวว่า บทบาทมีลักษณะ ๓ ประการคือ

(๑) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคม หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed Role of Ideal Role) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคมไว้ เช่น พระสงฆ์จะมีสิทธิและหน้าที่เป็นอย่างไร ดังนั้น จึงทำให้พอคาดหวังบทบาทของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งเหล่านั้นได้

(๒) บทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แสดงออกโดยการวินิจฉัยของตนเอง เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ จะคาดหวังด้วยตนเองว่า ควรจะเป็นอย่างไร ทั้งนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยม หรือบุคลิกภาพและประสบการณ์แต่ละคนอีกด้วย

(๓) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (The Actual Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้ปฏิบัติได้จริง บางครั้งการแสดงบทบาท ก็เป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือจากความคาดหวัง และการรับรู้เหมือนกัน ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทหนึ่งๆ อาจเป็นสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมทางสังคม

ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทนี้ มีนักทฤษฎีได้ให้ความหมายมากมายและหลายรูปแบบ แต่พอจะสรุปประเด็นสำหรับการศึกษาค้นคว้าได้ ดังนี้

(๑) บทบาทเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ในสังคม มนุษย์จะเข้ามามีส่วนอยู่ในสังคมได้จากการเรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคม

^๘ สมคิด เฟื่องอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามพระคัมภีร์ของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สภามหาวิทยาลัยพระสังฆราชในจังหวัดสมุทรสงคราม”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖.)

(๒) การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นจะทำให้มีการมองตนเองและผู้อื่นว่าเป็นเจ้าของสถานภาพและบทบาทบางอย่าง และผูกพันอยู่กับความคาดหวังของผู้อื่น และความคาดหวังนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวทางของบทบาทในแต่ละคน

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่งๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไรโดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาทและสวมบทบาทอย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกตจากบุคคลที่เรายึด เพื่อจะนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทของตน ที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ ในสังคมตามที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้การเสนอภาพของตนเองหรือแสดงบทบาทและการสวมบทบาทนี้อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๑ แนวคิดและความหมายการพัฒนาชุมชน

คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่ใช้ในภาษาอังกฤษว่า “Community” ในภาษาไทยใช้อีกคำว่า “ประชาคม” แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับคำว่า “ชุมชน” ความหมายของคำว่าชุมชนอาจจำแนกได้เป็นความหมายตามสามัญสำนึก ความหมายตามรูปศัพท์ และความหมายทางวิชา ดังนี้

๑) ความหมายโดยสามัญสำนึก

“โดยสามัญสำนึกแล้ว “ชุมชน” หมายถึง ครอบครัวหลายๆ ครอบครัวมาอยู่รวมในบริเวณเดียวกัน มีลักษณะเป็นเพื่อนบ้านกัน ซึ่งอาจเป็นญาติพี่น้องหรือไม่ได้ ดังนั้น คนที่อยู่รวมในบ้านเรือนหรือครอบครัวเดียวกันจึงไม่ใช่ชุมชนในความหมายโดยสามัญสำนึกหรือความรู้สึก คนที่อยู่รวมกันในบ้านหลังเดียวกันถึงจะมีอาณาบริเวณเป็นภูมิลำเนาเหมือนกันก็เรียกว่าเป็น “ครอบครัว” หรือ “ครัวเรือน” ไม่เป็น “ชุมชน” เพราะความรู้สึกที่ว่า “ชุมชน” ต้องประกอบด้วยหลายๆ ครัวเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ซึ่งทุกคนยอมรับว่าอยู่รวมในบริเวณเดียวกันนั่นเอง”

๒) ความหมายโดยรูปศัพท์

“ชุมชน” เป็นคำที่บัญญัติใช้ในภาษาไทยอย่างเป็นทางการเมื่อไม่นานมานี้เองจะเห็นได้จากไม่ได้บัญญัติไว้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ เพิ่งบัญญัติไว้ครั้งแรกในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยให้ความหมายไว้ว่าหมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้อธิบายไว้ว่า “ชุมชน” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ประชาคม” หมายถึง

๒.๑ กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานกันในวงแคบกว่า ชุมชน หมายถึงเขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคยและการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายใน

วงจำกัดเหล่านั้น ย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจมีเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติ หรือศาสนา

๒.๒ ความรู้สึกและทัศนคติทั้งมวลที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่มความหมายของชุมชนโดยรูปศัพท์จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับความหมายโดยสามัญสำนึก แต่ที่แตกต่างออกไปบ้างคือ การเป็นสิ่งคมขนาดเล็กและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วนคำว่า “สังคม” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้ความหมายไว้ว่า การคบค้าสมาคมกันหมู่คนที่เจริญแล้วร่วมคบค้าสมาคมกัน หรือ การพบปะ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชั้นสูง ดังนั้น “ชุมชน” ในความหมายโดยรากศัพท์ จึงเป็นสิ่งคมขนาดเล็ก คือ เป็นกลุ่มคนที่มีการคบค้าสมาคมกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ และมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ถ้าหากเป็นเพียงหมู่ชนที่รวมกันอยู่อย่างหนาแน่นหรือรวมกันมาก ๆ ในบริเวณเดียวกันโดยไม่มีการคบค้าสมาคมและไม่มีผลประโยชน์ร่วมกันแล้วจะหมายถึงชุมนุมชน ไม่ใช่ชุมชน ดังนั้น ถ้าพิจารณาจากรูปศัพท์แล้วครอบครัวจึงเป็นสิ่งคมขนาดเล็กที่สุด ก็มีลักษณะเป็นชุมชนด้วย

๓) ความหมายทางวิชาการ

นักวิชาการได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ไว้หลายท่าน ดังนี้

ประสาธน์ หลักศิลา ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนพวกหนึ่งซึ่งครอบครองบริเวณที่มีอาณาเขตแน่นอนโดยถือว่าตนมีความผูกพันอยู่กับอาณาบริเวณแห่งนั้น และมีความยึดเหนี่ยวกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง^๙

เสาวคนธ์ สุดสวาท ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” เป็นการมารวมกันอยู่เป็นกลุ่มตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็ก เช่น หมู่บ้าน ไปจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น เมือง ประเทศ หรือ หมายถึงอาณาบริเวณท้องถิ่นหนึ่งๆ ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นนั้นมีภาษาพูดเดียวกัน มีจารีตประเพณีเดียวกัน มีความรู้สึกแบบเดียวกัน และมีพฤติกรรมไปตามเจตคติซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกัน^{๑๐}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึงองค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งที่ปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้^{๑๑}

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” พื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของคนและหมายความถึงกลุ่มของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น โดยมีความสนใจ มีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และจุดหมายในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^{๑๒}

^๙ ประสาธน์ หลักศิลา, ชุมชนชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๘๖.

^{๑๐} เสาวคนธ์ สุดสวาท, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๙.

^{๑๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙.

ประเภท ๖ ะสี ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงกาติดต่อสื่อสารกัน^{๑๒} จะเห็นได้ว่าการได้ให้ความหมายของชุมชนแตกต่างกันออกไปโดยอาจแบ่งได้ เป็น ๓ แนวทาง คือ

๑. ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคมมีความผูกพันกันและมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายโดยรูปศัพท์ และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์เดียวกัน เช่น ครอบครัว เผ่าชนต่างๆ ด้วย

๒. ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น

๓. ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์แน่ชัด และรวมกันในระยะเวลานานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล พรรคการเมือง กลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น

จากความหมายโดยสามัญสำนึก ความหมายโดยรูปศัพท์ และความหมายทางวิชาการที่กล่าวมาแล้ว อาจจะทำให้ความหมายของชุมชนได้ว่า หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกันเช่น ครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

๒.๒.๒ แนวคิดที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่นักพัฒนาจะต้องมีความเข้าใจในกระบวนการทำงาน และสิ่งสำคัญที่จะต้องเข้าใจในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนที่เข้าไปดำเนินการเพราะการพัฒนาชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนจะต้องให้การยอมรับและสามารถผสมผสานเข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อม ตามศักยภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนายั่งยืนต่อไป การพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่สำคัญ ดังนี้

๑. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือ พัฒนาคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเอง และชุมชนจนมีมาตรฐานในการดำรงชีวิต หรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในทุกๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนา

^{๑๒} ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์, ๒๕๒๖), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๓} ประเภท ๖ ะสี, **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อเมริกันพรีนติ้งแอนด์พลีลิสซิง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕.

ชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่ง ของการพัฒนาชุมชน

๓. การช่วยเหลือตัวเองของชุมชนจากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชนการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตัวเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ต้องเป็นสิ่งที่เกิดขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศีลธรรม และสุขภาพ

๔. การใช้ทรัพยากรในชุมชนการพัฒนาชุมชนใดผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นนอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตนเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งของรัฐบาลจะให้การสนับสนุนแต่มักจะเป็นโครงการขนาดใหญ่ ต้องใช้ทรัพยากรมาก เป็นแผนและโครงการที่รัฐดำเนินการผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผน และโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

๕. การริเริ่มของประชาชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคล หรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่นๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่ชุมชนจนมีความรู้ความสามารถ ในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

๖. ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคน และทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากร งบประมาณ หรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของตน และทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใดจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อยรัฐก็เข้าไปให้ความช่วยเหลือมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชน และรัฐนี้จะต้องเป็นสัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องเกิดจากความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาล และประชาชนต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตนเองการใช้ทรัพยากรในชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่าง

รัฐกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชน และชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

๘. การพัฒนาแบบเบ็ดเตล็ด การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องกันไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงานงบประมาณและเวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

๙. ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้านไม่ใช่เพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วยเช่นกัน ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาร่างกายกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

๑๐. การพัฒนาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการเป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม

๑๐.๑ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

๑๐.๒ การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจนมีความสอดคล้องกับแนวนโยบาย ของรัฐบาล ความต้องการของประชาชนในชุมชน และเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

๑๐.๓ การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหา และแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาล และการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

๑๐.๔ การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยชา หรือท้อถอย

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผลที่เกิดขึ้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ เป็นแนวทางของการกำหนดความหมายของ “การพัฒนาชุมชน”

๒.๒.๓ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย หน่วยงาน นักวิชาการ และนักปฏิบัติการด้านการพัฒนาชุมชนขององค์การระหว่างประเทศ และประเทศต่างๆ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้อย่างมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่มีความสอดคล้อง และคล้ายคลึงกัน ดังนี้

๑. ที่ประชุมสัมมนาของผู้เชี่ยวชาญเรื่องการบริหารและการปกครองของประเทศในทวีปแอฟริกา ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ไว้เป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ถ้าประชาชนไม่เกิดความริเริ่มก็ใช้เทคนิคกระตุ้นให้เกิดความริเริ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างแท้จริง

๒. องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายไว้เป็นครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๕ ว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการสร้างเสริมความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงโดยความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน ในปีต่อมาได้ปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและเป็นที่ยอมรับทั่วไปว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประกับเจ้าหน้าที่รัฐบาลเพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

๓. องค์การบริหารวิเทศกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายไว้เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๖ ว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งประชาชนในชุมชนร่วมกันจักวางแผน และลงมือปฏิบัติการด้วยตนเอง โดยกำหนดว่ากลุ่มของตนและแต่ละบุคคลมีความต้องการอย่างไร มีปัญหาอะไรร่วมกัน แล้วจัดทำแผนของกลุ่มและของแต่ละบุคคล เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นให้มากที่สุด แล้วเสริมด้วยบริการและวัสดุจากองค์การหรือหน่วยงาน ภาครัฐ และภาคเอกชนที่อยู่นอกชุมชน

๔. นักวิชาการและนักพัฒนาชุมชนในประเทศไทยได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า “การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่รัฐบาลและประชาชนในชุมชน ร่วมมือกันวางแผนเพื่อปรับปรุงสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมการเมือง การปกครอง และสิ่งแวดล้อม ความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความคิดริเริ่ม การพึ่งตนเองของประชาชนเป็นสำคัญ แต่ถ้าประชาชนไม่เกิดความคิดริเริ่มด้วยตนเอง รัฐบาลก็ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นและถ้ามีความจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากหน่วยงาน หรือองค์กรภายนอกชุมชนได้

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอ และร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้โดยใช้ทั้งความสามารถของคนในชุมชนและสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

๒.๒.๔ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ “การพัฒนาคนให้มีความสุข และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข” ดังนี้

๑. การพัฒนาคนให้มีความสุข

คนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมากเพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ได้รับผลที่เกิดขึ้น และเป็นผู้ที่สืบทอดงานของการพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายสุดท้าย หรือเป้าหมายสูงสุด (Ultimate Goal) ของการพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และมีความสุข โดยมีวิธีดังต่อไปนี้

๑.๑ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คือ ทำให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวมีความรู้ทางการเมืองและความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เฉลียวฉลาด มีวิสัยทัศน์ สุขภาพดี บุคลิกภาพดี สามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นต้น

๑.๒ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม คือ ทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูด และการประพฤติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม เช่น ละเว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักความพอเพียงในสิ่งต่างๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่วได้ เป็นต้น

๑.๓ การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสงบสุข มีจิตใจดีงาน เยือกเย็น มั่นคง ผ่องใส ไม่มีความเครียด มีความสุขเยือกเย็น มีเมตตากรุณา รู้จักประมาณเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ได้ เป็นต้นการทำให้คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการที่จะสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

๒. การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือการทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร (Community Organization) และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้น (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น (Civill Community) ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๒.๑ มีจิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกสำนึกกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่น อย่างเท่าเทียมกันและมิตรภาพยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย ระหว่างสมาชิกมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

๒.๒ มีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัตถุประสงค์ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความปิติ ความสุขอย่างล้นเหลือ และเกิดพลังอย่างมหาศาล เป็นพลังเยียวยา ที่ทำให้คนและ

ชุมชนมีความสุข จิตวิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรงแล้วยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่นๆ อีกด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะร่วมพลังกัน เพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

๒.๓ เป็นชุมชนเรียนรู้ คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชน และความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติ หรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การเป็นชุมชนเรียนรู้ ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพราะผลจากการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดหาวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

๒.๔ มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชน และจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

๒.๕ มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง และชุมชนได้ วางแผน และจัดกระบวนการดำเนินงาน และประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเอง ได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๖ มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึก และจิตวิญญาณของสมาชิก และองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

๒.๗ มีภาวะผู้นำชุมชน คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิด หรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนเพียงผู้เดียว และทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยสรุป ผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือผู้ที่เชื่อมโยงประสาน แนวความคิดต่างๆ ของสมาชิก และองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

๒.๘ เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือ หรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในยามที่ปกติและประสบกับภาวะวิกฤติต่างๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึ่งประสงค์

๒.๙ เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งมีผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

๒.๑๐ เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ และดำรงต่อไปได้ โดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

๒.๒.๕ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนา

๑. ส่งเสริมศักยภาพคณะกรรมการชุมชนในการเป็นแกนนำสร้าง ความเข้มแข็ง ในการพัฒนาชุมชน ของชุมชนโดย

๑.๑ สร้างจิตสำนึกของคณะกรรมการชุมชน ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาผลกระทบของวิกฤต

๑.๒ เพิ่มความสามารถของคณะกรรมการ/ผู้นำชุมชน ในการวิเคราะห์สถานการณ์ การจัดทำแผนและการดำเนินงานตามแผน

๑.๓ จัดเวทีการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ผลกระทบของวิกฤตที่มีต่อชุมชน วางแผนแก้ไขปัญหา ติดตามการปฏิบัติตามแผนและประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกัน

๑.๔ ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด

๒. ส่งเสริมศักยภาพ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการเป็นแกนนำสนับสนุน การเสริมสร้างผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาชุมชน โดย

๒.๑ พัฒนาแนวคิดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ยอมรับและสนับสนุนกระบวนการที่มีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๒.๒ ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสามารถในการบริหาร จัดการในกระบวนการแก้ปัญหาให้กับชุมชน

๓. สนับสนุนการส่งเสริมศักยภาพของคณะกรรมการชุมชน

๓.๑ สนับสนุนการบริหาร จัดการ พัฒนาวิชาการให้กับคณะกรรมการชุมชน

๓.๒ สร้างและพัฒนาเครือข่ายระหว่างคณะกรรมการชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สนับสนุนข้อมูลในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปลักษณะของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ได้ดังนี้

๑. สมาชิกมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และชุมชนที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

๒. สมาชิกมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง เอื้ออาทร รัก และห่วงใยซึ่งกันและกัน และพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาของตนและชุมชน

๓. สมาชิกมีการคัดเลือกผู้นำที่หลากหลายด้วยตนเองและต่อเนื่อง

๔. ชุมชนมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดกว้าง โปร่งใส และมีการแสดงความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้

๕. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ติดตามประเมินผลการแก้ปัญหา และการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน

๖. มีแผนของชุมชนในการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกทุกคน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

๗. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ใช่พึ่งพาตลอดไปมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาชุมชน ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

จากแนวคิดและความหมายของการพัฒนาชุมชนเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนและกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งหากคณะกรรมการชุมชน ในอำเภอมีการพัฒนาชุมชนให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกชุมชน รักและหวงแหนชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่น เสียสละทำงานเพื่อชุมชนมีการจัดการวางแผน ในการทำงาน ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองในปัจจุบันและพัฒนากลุ่มคนให้มีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ตลอดจนทำให้คนในชุมชนมีความสุข จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ย่อมถือได้ว่าชุมชน มีผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาชุมชน และมีความยั่งยืนในการพัฒนาต่อไป

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ตามหลักการทางศาสนา

องค์ประกอบของพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ พระพุทธ คือ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้วสั่งสอนให้ประชาชนประพฤติชอบด้วยการ วาจาใจ ตามพระธรรมวินัย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และเป็นผู้ปลุกให้ผู้อื่นตื่นด้วย ได้สมญานามเรียกขานว่า “พระพุทธเจ้า” ส่วนพระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ค้นพบ และพระสงฆ์ คือ กลุ่มคนที่เกิดศรัทธาเลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ยอมสละเพศฆราวาส เข้าอุปสมบท ตามพระบรมพุทธานุญาต (คุณ โทษันต์, ๒๕๓๗, หน้า ๗๑) และเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อกันมา

ประยูทธ์ ปยุตโต^{๑๔} ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์ในปัจจุบันนี้มีได้อยู่อย่างตัวใครตัวมัน แต่พระสงฆ์ได้กลายเป็นสถาบันศาสนา ซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ ๒ ประการ คือ

๑. บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเอง
๒. บทบาทหรือหน้าที่ต่อผู้อื่น

๑. บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเองของพระสงฆ์

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ทรงปรารภถึงฐานะหรือกิจที่พึงกระทำของพระสงฆ์ ๒ ประการ คือ

๑.๑ คันถุระ หมายถึง การศึกษาถึงหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ได้แสดงไว้ จนสามารถจำได้ บอกกล่าวและถ่ายทอดได้ เรียกว่า บทบาทในการศึกษา

๑.๒ วิปัสสนาธุระ หมายถึง การปฏิบัติ การพิจารณาถึงทุกขลักษณะ อนิจจลักษณะ และอนัตตลักษณะ ด้วยความพากเพียรพยายามจนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน เรียกว่า บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตน ปกครองตน

จึงอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อตนเองนั้นสามารถแบ่งได้ ๒ ประการ คือ บทบาทในการศึกษา และบทบาทในการปฏิบัติตน

^{๑๔} ประยูทธ์ ปยุตโต, พระ, บทบาทพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เคล็ดไทย, ๒๕๒๓), หน้า ๖๐.

บทบาทหน้าที่ในการศึกษา หมายถึง การเรียนรู้พระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าทั้งในส่วนของพระวินัยปิฎก พระสุตฺต และพระอภิธรรม หรือการเรียนรู้ถึงศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกกันว่า ลิกขา ๓ และการศึกษานี้ต้องครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา หลักธรรมภาคปฏิบัติ ศึกษาถึงความถูกต้องทางกาย ทางวาจา ทางจิตและทางปัญญา มีความรู้ ความคิดเห็น ความเข้าใจในถูกต้อง ซึ่งในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิทเทศ ความว่า “บุคคลย่อมศึกษา อธิศีล คือ ศึกษาเรื่องความประพฤติดีทางกาย วาจาให้สูงขึ้นไปบ้าง ศึกษาในการฝึกอบรมจิตในให้ ดีขึ้นบ้าง ศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นไปบ้าง เมื่อหน่วงจิตคำนึงถึงการศึกษา ๓ อย่างนี้ ก็ ชื่อว่า ศึกษา”

สมัยพุทธกาลการศึกษาของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกเป็นผู้ทำหน้าที่ แนะนำเป็นครู เป็นกัลยาณมิตร แม้แต่พระอริยสาวกต่างก็มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์ต่อกัน การศึกษาเป็นการศึกษาถึงหลักพระธรรมและพระวินัย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และการเผยแผ่ต่อไป เมื่อพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานลง พระสงฆ์สมัยต่อมา ได้ศึกษาจากพระสงฆ์ผู้ เป็นภันเต (ผู้มีอุปสมบทก่อนเรียนกว่า “ภันเต” เรียกผู้ที่อุปสมบททีหลังว่า “อาวุโส”) มีการท่องจำ พระวจนะของพระพุทธองค์สืบต่อกันมา จนถึงสมัยการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๕ ที่ประเทศ ลังกาจึงมีการบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก ซึ่งต่อมามีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก พระไตรปิฎก คือได้ว่าส่วนใหญ่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระสงฆ์ควรแก่การศึกษา ปัจจุบันพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยมีทั้งหมด ๔๕ เล่ม และมีการบันทึกเป็นพระไตรปิฎกฉบับ คอมพิวเตอร์บนแผ่นซีดี ซึ่งจัดทำโดยสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) และสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มีย่อพระไตรปิฎกสำหรับประชาชน หรือฉบับเยาวชน รวมถึงมีการจัดทำคำ บรรยายโดยพระสงฆ์ที่นำหลักธรรมจากพระไตรปิฎกมาขยายความพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับใน การศึกษาพระไตรปิฎกที่แตกฉานและมีผลงานเป็นที่แพร่หลาย เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านพระ ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นต้น

การศึกษาที่เป็นอยู่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ได้มีการจัดระบบในรูปแบบใหม่ คือ

๑. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเอง ประกอบด้วย

๑.๑ การศึกษาที่เรียกว่า “ปริยัติธรรมแผนกนักธรรม” ได้แก่ “นักธรรม” มี ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก เป็นการศึกษาในเนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า รวมถึง พระสาวกสำคัญ ๆ หลักธรรมของพระพุทธเจ้าในหัวข้อต่าง ๆ วินัยและข้ออันทิ้งประเพณีปฏิบัติของ พระสงฆ์ ศาสนพิธีที่ว่าด้วยขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และเพื่อเป็นการฝึกฝนในการ แสดงธรรม ก็มีวิชาการต่างกระทุ้งซึ่งเป็นการแต่งขยายพุทธศาสนสุภาษิตเพื่อการแสดงธรรมนอกจากนี้ ยังได้มีการจัดเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ศึกษาด้วย เรียกว่า “ธรรมศึกษา” และมีหลักสูตรเหมือนกับ นักธรรมโดยเปลี่ยนเฉพาะส่วนของวิชาวินัยเท่านั้น

๑.๒ การศึกษาที่เรียกว่า “ปริยัติธรรมแผนกบาลี” ซึ่งเรียกว่า “ประโยค” มีตั้งแต่ ประโยค ๑-๒ ถึง เปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นการศึกษาภาษาบาลี คำ หลักการของภาษา การ แปล การแต่งประโยค เป็นต้น เมื่อผู้เรียนได้ประโยค ๓ ขึ้นไป จะเรียกว่า “มหา” และถือว่าเปรียญ

ธรรม ๙ ประโยค คือการศึกษาสูงสุดในระบบนี้ ซึ่งปัจจุบันมีการเทียบความรู้เท่ากับปริญญาตรี ในทางโลก

๒. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐหรือที่คณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ แบ่ง เป็น

๒.๑ การศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ โดยหน่วยงานหรือบุคคลใน พระพุทธศาสนาเป็นผู้จัดดำเนินงาน ได้แก่

๑) การศึกษาที่คณะสงฆ์รับเข้าเป็นการศึกษาคณะสงฆ์ได้แก่ มหาวิทยาลัย สงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็น การสถาปนาขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็น สถานศึกษาสำหรับพระสงฆ์ สามเณร ซึ่งปัจจุบันได้มีการขยายวิทยาเขตสู่จังหวัดต่าง ๆ เป็นการ จัด การศึกษาในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ที่รวมหลักสูตรทั้งวิชาการทางโลกและทาง ธรรมเข้าด้วยกัน

๒) การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ได้แก่ โรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (มัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖) โดยจัดหลักสูตรที่รวมกันระหว่าง วิชาสามัญกับวิชาพุทธศาสนา โดยยกเว้นวิชาพลศึกษาและเพิ่มวิชาธรรมะ วินัย ภาษาบาลีแทน

๒.๒ การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจัดให้แก่พระสงฆ์ สามเณร ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งปัจจุบัน เปิดกว้างให้เข้าศึกษาได้ตลอดหลักสูตร

๓. การศึกษาที่วัดจัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบคณะสงฆ์และระบบรัฐ เช่น จิต ภาวันวิทยาลัย โรงเรียนอภิธรรม เป็นต้น เป็นการจัดการศึกษาที่เปิดอิสระของแต่ละสำนัก^{๑๕}

บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตน คือ การประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตน และของสถาบันสงฆ์ เป็นการน้อมนำธรรมะและวินัยมาปฏิบัติเป็นการอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัยให้มีความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า ปฏิบัติศีล รวมถึงการสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีสติสัมปชัญญะ การปฏิบัติสมาธิภาวนาหรือเรียกว่าวิปัสสนาธุระอันเป็น การฝึกฝนอบรมจิตให้เป็นสมาธิให้มีพลังเพื่อนำไปใช้ในการกำจัดกิเลสความเศร้าหมองแห่งจิตและเกิด ความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งเป็นการปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาข้างต้น (ปริยัติ) ได้ผลคือ การดับ ทุกข์เป็นขั้น ๆ จนดับได้สิ้นเชิงพัฒนาคุณภาพจิตเสริมสร้างคุณภาพจิตและรู้จักใช้ความ สามารถใน กระบวนสมาธิ และการอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้น เป็นอิสระ มองดู รู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา เป็น บทบาทในการปกครองบริหารตนและคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ถือได้ว่าเป็นการ ปฏิบัติตนให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสพระวาทะเกี่ยวกับลักษณะของ พระสงฆ์ผู้เป็นสมณะในทางพระพุทธศาสนาไว้ใน มหายนวรรค มูลปณณาสก มัชฌิมนิกาย ใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้แหละที่จะทำพวกเราให้เป็นสมณะ

^{๑๕} พระราชวรมณี,(ประยูรท์ ปยุตโต) สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : กรุง สยามการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

๑. ภิกษุทั้งหลาย จริ่งแท้ พวกเธอต้องสำเหนียกว่า เราจักเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยhiriและโอดตปปะ

๒. ภิกษุทั้งหลาย กิจที่พวกเธอต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีกเป็นลำดับนั้นคืออะไร คือ สำเหนียกว่า กายสมาจาร ประพฤติชอบสม่ำเสมอด้วยกาย

๓. สำเหนียกว่า วจีสมาจาร การประพฤติชอบสม่ำเสมอด้วยวาจา

๔. สำเหนียกว่า มโนสมาจาร การประพฤติชอบสม่ำเสมอด้วยใจ

๕. สำเหนียกว่า อาชีวะของเราบริสุทธิ์แล้ว

๖. สำเหนียกว่า เราเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย

๗. สำเหนียกว่า เราเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะอยู่เสมอ

๘. สำเหนียกว่า เราจักตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่น เราจักชำระจิตให้หมดโดย

สิ้นเชิง

๙. สำเหนียกว่า เราจักเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ

๑๐. สำเหนียกว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้ มาเสพเสนาสนะอันสงัด คอยระวังจิต

๑๑. เธอก็น้อมจิตไปเฉพาะต่ออัสวักขยญาณ”

เพื่อให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕ กำหนดหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗,๓๘ กล่าว คือ “มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม” ถ้าหากผู้ใดไม่ปฏิบัติตาม เจ้าอาวาสก็มีอำนาจตามมาตรา ๓๘ คือ “เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

๑. ห้ามบรรพชิต คฤหัสถ์ซึ่งมิได้อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัยอยู่ในวัด

๒. สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

๓. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม”

๒. บทบาทหรือหน้าที่ต่อผู้อื่น

หลังจากที่พระสิทธัตถะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเสวยวิมุตติอยู่บริเวณรอบต้นโพธิ์เป็นเวลาอีกระยะหนึ่ง เพื่อเป็นการทบทวนสิ่งที่พระองค์ทรงตรัสรู้ พระองค์ได้มีความวิตกรำพึงว่า

“ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้เป็นธรรมอันลึก สัตว์อื่นเห็นได้ยาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตาม เป็นธรรมระงับและประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงง่าย ๆ แห่งความตรึก เป็นของละเอียด เป็นวิสัยรู้ได้เฉพาะบัณฑิต ก็สัตว์เหล่านี้มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในอาลัย เพลิดเพลินแล้วในอาลัย สำหรับสัตว์ผู้มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีเพลิดเพลินในอาลัยนั้นยากนักที่จะให้เขาปฏิจกสมุพบาทอนมีสิ่งนี้ (คือมีอาลัย) เป็นปัจจัย ยากนักที่จะเห็นธรรม เป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง คือ ธรรมอันถอนอุปธิ

ทั้งสิ้น ความสิ้นตัมหา ความคลายกำหนด ความดับไม่เหลือและนิพพาน หากเราพึงแต่สงธรรมแล้ว สัตว์อื่นพึงไม่รู้ทั่วถึงข้อนั้น จักเป็นความเหนื่อยเปล่าแก่เรา เป็นความลำบากแก่เรา”

๒.๓ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ส่งเสริมด้านการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม

ในแง่ของการพัฒนาสังคม โดยกว้าง ๆ แล้วเราสามารถกล่าวได้ว่าพุทธธรรมทั้งหมดเป็นคำสอนเกี่ยวกับสังคม เพราะพุทธธรรมเป็นเรื่องของการสอนให้คนในสังคมทุกคนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงามและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข อีกนัยหนึ่ง พุทธธรรมเป็นคำสอนที่ครอบคลุมชีวิตและสังคมทั้งหมด^{๑๖} หรือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับสังคมทั้งหมดนั่นเอง

การอยู่ร่วมกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ในระดับสังคมขึ้นมานั้นคือ ทุกคนในสังคมจะมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอื่น ๆ ในบทบาทต่าง ๆ กันเช่น ในฐานะเป็นพ่อ เป็นนาย เป็นพลเมือง เป็นต้น ความสัมพันธ์ของคนในระดับสังคมจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา เป็นหลัก ดังนั้นพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมจึงเน้นในเรื่องศีล หรือธรรมะขั้นศีล เป็นสำคัญ

หากพิจารณาจากโครงสร้างหลักของคำสอนในพุทธศาสนา พุทธธรรมที่เป็นแกนกลางของหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมก็คือ สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากรรม (กระทำชอบ) และสัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) ซึ่งเป็นองค์มรรคในหมวดศีล จากหลักธรรมหรือคำสอนที่เป็นแกนกลางในด้านการพัฒนาสังคมนี้ พุทธธรรมก็กระจายออกเป็นข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ มากมาย เป็นศีล เป็นวินัย หรือเป็นธรรมะขั้นศีล การพิจารณาหลักคำสอนในแง่ของการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมนี้ จะพิจารณาเฉพาะหลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคมและเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติตามหลักคำสอนข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมเป็นหลัก

หลักการกว้าง ๆ ในระดับสังคม พุทธศาสนาจะสอนให้ทุกคนทำหน้าที่ของตนต่อคนอื่นที่อยู่รอบ ๆ ข้าง หรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมให้ครบถ้วนบริบูรณ์เป็นหลัก หลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคม ก็คือ

ก. คุณธรรมที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกัน (สัมปรายิกัตถะ) ๔ ประการ^{๑๗} ได้แก่

๑. สัทธาสัมปทา ความมีศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้อง หรือเป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคม การที่คนในสังคมที่มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เช่น ศาสนา ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม เป็นต้น ย่อมจะทำให้สังคมนั้น ๆ มีความสงบสุข มีเสถียรภาพสังคมที่มีเสถียรภาพและสงบสุขย่อมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดียิ่งเป็นประการแรก

๒. สีลสัมปทา การเคารพกฎหมายและศีลธรรม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายและศีลธรรมเป็นกรอบหรือเป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติร่วมกัน เพราะว่าคนในสังคมนั้นย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความคิดเห็นและอุปนิสัยใจคอ ดังนั้นพฤติกรรมที่

^{๑๖} พระราชวรมณี, (ป.อ. ปยุตโต) ลักษณะสังคมแบบพุทธ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗, หน้า ๓๘-๓๙.

^{๑๗} อก.อภฎก. ๒๓/๑๑๔/๒๕๙-๒๖๐.

แสดงออกทางกายและวาจา ย่อมจะแตกต่างกันออกไปด้วย ถ้าหากสังคมไม่มีกฎหมายและศีลธรรม เป็นกรอบของความประพฤติแล้ว สังคมย่อมจะเดือดร้อนวุ่นวายมาก ในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่าการ เคารพกฎหมายและศีลธรรมของสังคม ย่อมจะทำให้สังคมสงบสุข และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา สังคมเป็นประการที่สอง

๓. จากสัมปทา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เหตุผลประการหนึ่งของการมาอยู่ร่วมกัน เป็นสังคมของคน ก็คือเพื่อความอยู่รอดของชีวิต คนมีความจำเป็นที่จะต้องรวมกันเพื่อต่อสู้กับภัย ธรรมชาติและพึ่งพาอาศัยกันในการแสวงหาปัจจัยต่าง ๆ มาเพื่อการดำรงชีพ ในลักษณะเช่นนี้แสดง ให้เห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วคนเราจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันสามารถ ทำได้หลายลักษณะ เช่นช่วยเหลือกันในด้านทรัพย์สิน เงินทอง แรงกาย แรงใจ เป็นต้น การ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้ ย่อมจะทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข และอำนวยต่อการพัฒนา สังคมเป็นประการที่สาม

๔. ปัญญาสัมปทา ความมีปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการที่จะทำ ให้คนตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้อง การเคารพกฎหมายและศีลธรรม และ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมคือ “ปัญญา” ในการอยู่ร่วมกันในสังคมนี้ บุคคลจะต้องมีสติปัญญารู้ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ แล้วเลือกกระทำในสิ่งที่ถูกต้องและคุณภาพด้าน สติปัญญาของคนในสังคมมีความจำเป็นยิ่งสำหรับการพัฒนาในทุกด้าน การพัฒนาและการส่งเสริม คุณภาพด้านสติปัญญาให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ ย่อมจะช่วยให้การพัฒนาคนเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ และเป็นคุณธรรมที่จำเป็น เป็นประการที่สี่

นอกจากคุณธรรมที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกัน (สัมปรายกัตถะ) ๔ ประการนี้แล้ว พุทธ ศาสนายังมีคำสอนอื่น ๆ ที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคมอีก คือ

ข. การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยหลักสาราณียธรรม ๖ ประการ^{๑๘} คือ

๑. เมตตาการุณม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงความหวังดีและไม่ตรีต่อเพื่อน ร่วมงาน ร่วมทำกิจกรรม ช่วยชุมชนโดยการช่วยเหลือในการทำกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจ แสดง กิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม พูตต่อกันด้วยเมตตา คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน หรือแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม ติดต่อกันด้วยเมตตา คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็น ประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. สาธารณโภคี แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็น สิ่งของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. สีสสามัญญตา ความมีศีลเหมือนเขาคือมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบ วินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

^{๑๘} ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๔๒-๒๔๖.

๖. ทัศนีสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือเคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

หลักสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ เป็นหลักการพื้นฐานที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคม เป็นหลักการประยุกต์สำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยหลักการแล้วสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ เน้นหนักไปในด้านศีล แต่ก็สามารถสงเคราะห์ลงในหลักศีล สมาธิ ปัญญาได้ คือสงเคราะห์เมตตา กายกรรม เมตตาวจีกรรม สาธารณโภคี และศีลสามัญญตา ลงในหมวดศีล สงเคราะห์เมตตาที่ประกอบอยู่กับการแสดงออกทางกาย วาจา และเมตตาตามโนกรรม ลงในหมวดสมาธิ และสงเคราะห์ทัศนีสามัญญตาลงในหมวดปัญญา เมื่อบุคคลประพฤติตนอยู่ในหลักสาราณียธรรม ๖ ประการนี้แล้ว ย่อมจะสามารถปฏิบัติธรรมในด้านสังคมข้ออื่น ๆ ได้ง่ายยิ่งขึ้น

ค. ปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อคนในครอบครัวและคนที่อยู่ใกล้ชิดกันให้สมบูรณ์ ด้วยหลักธรรมที่ชื่อว่า ทิศ ๖^{๑๙} หลักธรรมในหมวดนี้เป็นธรรมะในระดับศีล แสดงหน้าที่ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างมิตรกับมิตร
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์
๕. ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง
๖. ความสัมพันธ์พุทธศาสนิกกับพระสงฆ์

การที่บุคคลปฏิบัติหน้าที่ของตนตามความสัมพันธ์ หรือตามบทบาทหน้าที่ต่อคนที่มี ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดให้สมบูรณ์นี้ ก็เป็นรากฐานของความสันติสุขในสังคม ทำให้สังคมมี เสถียรภาพ ซึ่งก็จะส่งผลดีต่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ด้วย รายละเอียดบทบาทหน้าที่ที่บุคคลพึง ปฏิบัติต่อกันให้สมบูรณ์

ง. ปฏิบัติตามหลักสังคมสงเคราะห์ ที่เรียกว่า สังคหัตถ์ ๔ ประการ^{๒๐} คือ

๑. ทาน หั้น คือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์กันด้วย ปัจจัย ๔ ด้ายทุน หรือทรัพย์สินของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พุดจาไพเราะน่ารัก คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำ สิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้ กำลังใจ พุดให้เกิดความเข้าใจดีต่อกัน สมานสามัคคีไมตรี ทำให้เกิดความรักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่สังคม คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย ขวนขวาย ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และช่วยปรับปรุง ส่งเสริมในด้านจริยธรรม

^{๑๙} ที. ปา. ๑๑/๑๙๘/๑๖๙-๑๗๒.

^{๒๐} ที. ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๒๐-๑๒๑.

๔. สมานัตตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลาย หรือเอาตัวเข้าสมาน คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอารัดเอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือร่วมสุข ร่วมทุกข์ ช่วยรับรู้ ช่วยแก้ไขปัญา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักธรรมพื้นฐานในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมทั้ง ๔ หมวด ตามที่กล่าวมานั้น ช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม ในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ช่วยให้คนในชุมชน หรือในสังคม มีความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน และเป็นมิตรกัน (ด้วยการปฏิบัติธรรมหมวดสังคหวัตถุ ๔ เมตตา กายกรรม เมตตา วาจกรรม เมตตา มโนกรรม ในสารณียธรรม ๖ และสัทธาสัมปทา)

๒. ช่วยให้คนในชุมชนมีความเห็นอกเห็นใจกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน (ด้วยหลักสารณโภคี และหลักจาคสัมปทา)

๓. ช่วยให้คนในชุมชน เป็นคนเคารพระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม เคารพกฎหมาย ช่วยให้ชุมชนมีความสุข (ด้วยหลักศีลสามัญญตา และหลักศีลสัมปทา)

๔. ช่วยให้คนในชุมชน มีความคิดที่ถูกต้องในแนวทางเดียวกัน มีอุดมการณ์ร่วมกัน เป็นสัมมาทิฐิ (ด้วยหลักทิฐิสามัญญตา และหลักปัญญาสัมปทา)

๕. ช่วยให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นสอดคล้องกับวัฒนธรรม โดยทุกคนต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ มีความอบอุ่นมั่นคงในการอยู่ร่วมกัน (ด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักทศ ๖)

ลักษณะที่หลักธรรมช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมทั้ง ๕ ประการที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่จะเอื้ออำนวยในการดำเนินงานพัฒนาพรรคณะ ความคิด ความเชื่อของประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง เชื่อมั่นในตนเอง และมีจิตใจ และวัฒนธรรมอันดีงาม อันเป็นจุดเน้นหนักของการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน^{๒๑} เป็นไปได้โดยง่ายและบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยสรุป หลักธรรมทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นหลักธรรมพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนในด้านสังคม เมื่อประชาชนปฏิบัติตามหลักธรรมที่กล่าวมาย่อมจะสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมในด้านสังคมข้ออื่น ๆ ได้ง่าย และทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความอบอุ่น มั่นใจ และเป็นสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนในด้านสังคมตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๒.๓.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ

พุทธศาสนา สอนให้คนทุกคนให้ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ๓ ประการ คือ ทิฐิธัมมิกัตถะ เป็นประโยชน์ที่พึงได้รับในปัจจุบัน คือ ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี คู่ครอง สัมปรายิกัตถะ เป็นประโยชน์เบื้องหน้าหรือเป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นความองงามทางด้านคุณธรรมคือ มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ปรมัตถะ เป็นประโยชน์

^{๒๑} กรมการพัฒนาชุมชน, กระทรวงมหาดไทย, การพัฒนาชุมชน/หลักการและวิธีการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บางกอกกล๊อค, ๒๕๔๐), หน้า ๙๗.

สูงสุด เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายควรจะได้เข้าถึง คือการดับกิเลส และกองทุกข์ได้ ที่เรียกสั้น ๆ นิพพาน^{๒๒}

สำหรับประโยชน์ที่บุคคลพึงจะได้รับในปัจจุบัน เป็นประโยชน์หรือความสุขในแง่โลกียะ เป็นประโยชน์จากการที่บุคคลมีและใช้ทรัพย์สมบัติในทางที่ถูกต้อง ความสุขอันเป็นโลกียะนี้เป็นความสุขที่จำเป็นสำหรับปุถุชน ในแง่ของการแสวงหาความสุขอันเป็นโลกียะของปุถุชนนี้ พุทธศาสนามีหลักธรรมจำนวนมากที่ส่งเสริมให้บุคคลแสวงหา และใช้สอยทรัพย์อย่างถูกต้อง เพื่อให้พุทธบริษัทที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักธรรมที่เป็นแกนกลางของคำสอนในแง่เศรษฐกิจนี้ คือ กลักสัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) อันเป็นองค์มรรคข้อหนึ่งในหมวดศีล และจากกลักคำสอนที่เป็นแกนกลางนี้ พุทธศาสนาก็ได้กระจายคำสอนเกี่ยวกับการจัดการด้านเศรษฐกิจออกไปมากมาย สำหรับหลักธรรมที่เกี่ยวกับการจัดการด้านเศรษฐกิจอันเป็นสัมมาอาชีวะที่กล่าวถึงนี้ จะศึกษาเฉพาะสัมมาอาชีวะของฆราวาส อันเป็นไปเพื่อโลกียสุขและเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

ในแง่โลกียธรรม พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความสุขทางโลกเลย ตรงกันข้ามกับสนับสนุนให้คนในสังคมพยายามสร้างตนให้มีความมั่งคั่งในด้านเศรษฐกิจ ในขอบเขตของสัมมาอาชีวะ ดังพระพุทธดำรัส ดังต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐ ประการ ย่อมเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐและเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ ความเจริญ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ อริยสาวก ย่อมเจริญด้วยนาและสวน ๑ ย่อมเจริญด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก ๑ ย่อมเจริญด้วยบุตรและภรรยา ๑ ย่อมเจริญด้วยทาส กรรมกรและคนใช้ ๑ ย่อมเจริญด้วยสัตว์สี่เท้า ๑ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ๑ ย่อมเจริญด้วยศีล ๑ ย่อมเจริญด้วยสุตตะ ๑ ย่อมเจริญด้วยจาคะ ๑ ย่อมเจริญด้วยปัญญา ๑ ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐ ประการนี้ ย่อมเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐ”^{๒๓}

จากพุทธดำรัสนี้ จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงสนับสนุนให้ฆราวาส ผู้ยังเป็นปุถุชน และปรารถนาโลกียสุข ขวนขวายในประโยชน์อันมนุษย์จะพึงได้รับในชีวิตอย่างน้อย ๒ ประการ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในเบื้องหน้าอันเป็นคุณค่าด้านคุณธรรมของชีวิต และเราสามารถจัดความเจริญทั้ง ๑๐ ประการลงในประโยชน์ทั้ง ๒ ประการได้ ดังนี้

๑. จัดความเจริญด้วย นา สวน ทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนใช้ และสัตว์สี่เท้า ซึ่งเป็นความเจริญมั่งคั่ง ด้านทรัพย์สินและบริวารเข้าในประโยชน์ปัจจุบัน

๒. จัดความเจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ และปัญญาอันเป็นความเจริญด้านคุณธรรมเข้าเป็นประโยชน์เบื้องหน้าต่อไป

ความสุขในปัจจุบันที่บุคคลจะพึงได้รับนั้น ประกอบไปด้วยการรู้จักแสวงหาทรัพย์ รู้จักเก็บรักษา และรู้จักใช้จ่ายใช้สอยทรัพย์ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจเป็นหลัก ในการนี้พุทธศาสนามีหลักธรรมที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจในแง่โลกียสุข ดังต่อไปนี้

^{๒๒} พุ. จุ. ๓๐/๗๕๕/๓๐๒.

^{๒๓} อง.ทสก. ๒๔/๗๔/๑๓๙-๑๔๐.

ก. การแสวงหาและการรักษาทรัพย์ พุทธศาสนาสอนให้บุคคลปฏิบัติตามหลักทฤษฎีธรรมิกัตถะ ๔ ประการ ได้แก่^{๒๔}

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน และประกอบอาชีพที่สุจริตฝึกฝนให้มีความรู้จริงและความชำนาญในอาชีพ รู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่สุด จัดการแก้ไขปรับปรุงและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตรตตา คบคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนา คบหาคน ไม่คบคนที่ชักนำไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาคบกับคนผู้เป็นบัณฑิต ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และมีคุณสมบัติ เกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่แต่พอดี สมรายได้ มิให้ผิดเคื่องหรือฟุ่มเฟือยให้รายได้เหนือรายจ่าย และมีประหยัดเก็บออมไว้

ข. การจัดแจงทรัพย์

เมื่อบุคคลแสวงหาทรัพย์มาได้แล้ว พุทธศาสนาสอนให้บุคคลรู้จักจัดสรรทรัพย์ เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์ในกรณีต่าง ๆ ดังนี้

๑. เอเกน โภค ภูณเชยย พึ่งใช้จ่ายเลี้ยงตนเลี้ยงครอบครัว เลี้ยงคนที่พึ่งบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์ หนึ่งส่วน

๒. ทวีทิ กมมํ บโยชเย พึ่งใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพเสียสองส่วน

๓. จตตถณจ ติราเปยย อีกหนึ่งส่วนพึงเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น หรือคราวฉุกเฉิน^{๒๕}

ค. การจับจ่ายทรัพย์

ในการจับจ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคหรือเพื่อการบำรุงเลี้ยง เพื่อการใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตนั้น พุทธศาสนามีหลักคำสอนเป็นแนวทางในการจัดจ่ายทรัพย์ ดังนี้

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงบิดามารดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำงานให้มีความปลอดภัยจากอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่างได้แก่

๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

๒) อดิถิปละ ต้อนรับแขก

๓) บุพพเปตพละ ทำบุญอุทิศแก่ผู้ล่วงลับไปก่อน

๔) ราชพละ บำรุงราชการเช่นเสียภาษี เป็นต้น

๕) เทวตาพละ ทำบุญอุทิศแก่สิ่งที่เคารพเชื่อถือ

^{๒๔} อง. อฎฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๕๗

^{๒๕} ที.ปา. ๑๑/๑๙๗/๑๔๔.

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาท
มัวเมา^{๒๖}

นอกจากนี้ พุทธศาสนายังสอนให้บุคคล ระวังรักษาตนไม่ให้ตกไปอยู่ในอบายมุข อันเป็น
หนทางแห่งความเสื่อมของโรค โดยให้งดเว้นจากอบายมุข ๖ และให้คำนึงถึงความจริงของความสุข
ในระดับฆราวาส หรือระดับโลกียะว่าเกิดจากอะไร มิให้ประมาทมัวเมา ในอบายมุข มีรายละเอียด
ดังต่อไปนี้

ง. หลีกเว้นอบายมุข

การจะรักษาทรัพย์สมบัติให้คงอยู่และใช้ประโยชน์ได้เป็นเวลานาน ไม่ฉิบหายล่มจมนั้น
ทางแรกคือ การรู้จักเก็บรักษาและรู้จักใช้จ่ายใช้สอย ส่วนทางที่สองก็คือ การหลีกเว้นอบายมุข ๖
ประการ

การรู้จักหลีกเว้นจากอบายมุขนี้ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของอริยสาวก
พุทธศาสนิกชนที่ดี ในการที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงคุณสมบัติข้อนี้
ของอริยสาวกว่า อริยสาวกย่อมไม่เสพทางเสื่อมแห่งโรคะ (อบายมุข) ๖ ประการ คือ

- ๑) การดื่มน้ำเมา
- ๒) การเที่ยวกลางคืน
- ๓) การเที่ยวคูดมหรสพ
- ๔) การเล่นการพนัน
- ๕) การคบคนชั่วเปี่ยมิตรและ
- ๖) ความเกียจคร้าน^{๒๗}

จ. สร้างสรรค์ความสุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ

สิ่งที่พึงปรารถนามากที่สุดในสังคมของคฤหัสถ์ ก็คือ “ความสุข” การมีทรัพย์สินและมี
สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ก็เพื่อความสุข (โลกียสุข) ความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการที่บุคคลรู้จัก
สร้างให้มันเกิดขึ้นอย่างถูกวิธีความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือน หรือฆราวาสควรพยายามทำให้
เกิดขึ้นแก่ตนมี ๔ ประการ คือ^{๒๘}

๑. สุขเกิดจากความที่ทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มและอุ่นใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่
ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางชอบธรรม (อติสุข)

๒. สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจว่าตนได้ใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่ชอบที่
ถูกต้อง และเป็นประโยชน์อย่างคุ้มค่า (โรคสุข)

๓. สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ภูมิใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร (อนณ
สุข)

๔. สุขเกิดจากความประพฤติน่ามีโทษ คือความภูมิใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริตไม่
บกพร่องเสียหายใครติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ (อนวัชชสุข)

^{๒๖} อก. ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๔-๔๖.

^{๒๗} ที. ปา. ๑๑/๑๓๘/๑๖๔.

^{๒๘} อก. จตุตถก. ๒๑/๖๒/๗๙-๘๐.

หลักปฏิบัติของฆราวาสในการแสวงหาทรัพย์ เก็บรักษาจัดแจง จับจ่ายใช้สอยทรัพย์ และดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขนี้ เป็นไปเพื่อโลกียสุข อย่างไรก็ตาม หลักการเหล่านี้เป็นหลักการที่สอดคล้องกับ หลักธรรมที่เป็นแกนกลางคือ สัมมาอาชีวะ อยู่นั่นเอง

การปฏิบัติตามหลักธรรมหรือหลักการที่กล่าวข้างต้นนี้ เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

๑. ช่วยให้ประชาชนมีความเชื่อมั่น ในผลของการทำงานขยันขันแข็งในการทำมาหากิน ในทางสุจริต และคิดปรับปรุงคุณภาพของงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

๒. ช่วยให้ประชาชนรู้จักการออมและการลงทุน

๓. ช่วยทำให้เกิดความเป็นธรรมในการกระจายรายได้มากยิ่งขึ้น

๔. ช่วยให้เศรษฐกิจของสังคมนั้น ๆ มีเสถียรภาพ

จากลักษณะทั้ง ๔ ประการเหล่านี้ การปฏิบัติตามหลักธรรมในด้านเศรษฐกิจของชุมชน มีการพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง ประชาชนอยู่ดีกินดี และสามารถพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจได้อันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า หลักธรรมในด้านเศรษฐกิจของพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๒.๓.๓ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาด้านการเมือง

งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่เสริมสร้างความมั่นคงของรัฐ ด้วยการส่งเสริมพลังความมั่นคงในชุมชนให้เข้มแข็ง งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ใช้หลักประชาธิปไตยเป็นหัวใจของวิธีการดำเนินงาน สนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นให้ครองตนตามระบอบประชาธิปไตย และเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารองค์กรต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่จะพัฒนาให้ประชาชนมีความคิด ตื่นตัว เข้มใจในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๙}

สำหรับพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม ย่อมจะมีความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองด้วย ในแง่ของการเมืองพุทธศาสนามีได้มองถึงรูปแบบ หรือระบอบการปกครองมากนักแต่ มองการปกครองในรูปของความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครอง กับพลเมืองเป็นหลัก การปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใด ถ้าหากผู้ปกครองมีคุณธรรม และพลเมืองมีคุณธรรม ย่อมจะเป็าระบอบการปกครองที่ดีทั้งสิ้น ดังนั้นพุทธศาสนาดึงมองเห็นองค์ประกอบของการปกครองคือ ผู้ปกครอง กับพลเมือง เป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่ารูปแบบการปกครอง พุทธศาสนาได้กำหนดหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง และพลเมืองไว้หลายประการ โดยสรุปแล้วย่อมเป็นไปเพื่อการพัฒนาเพื่อความสงบสุข และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเป็นสำคัญ

หลักธรรมที่เป็นแกนกลางของคำสอนที่เกี่ยวกับการเมืองก็คือ หลักอริยสัจสี่ หรือ อริยมรรคหนวตศีล อันได้แก่สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จากหลักธรรมที่เป็นแกนกลางนี้พุทธศาสนาได้กระจายคำสอนออกเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง และพลเมืองมากมายโดยสอนให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่ดี มีส่วนร่วมและสนับสนุนการปกครอง และสอนให้

^{๒๙} กรมการพัฒนาชุมชน, กระทรวงมหาดไทย, **คู่มือพัฒนากร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๑.

ผู้ปกครองตั้งตนอยู่ในคุณธรรม ดำเนินการปกครองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน หลักธรรมเหล่านี้เป็นหลักปฏิบัติกลาง ๆ ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในทุกรูปแบบของการปกครอง

หลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง

พุทธศาสนา ได้สอนหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติและข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. มีคุณธรรมของผู้ปกครองหรือราชาธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่^{๓๐}

- ๑) ทาน ให้ปันช่วยประชา
- ๒) ศีล รักษาความสุจริต
- ๓) ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ
- ๔) อาชวระ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง
- ๕) มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน
- ๖) ตปะ พ้นมัวเมาด้วยเผากิเลส
- ๗) อักโกระ ถือเหตุไม่โกรธา
- ๘) อวิหิงสา มือหิงสานำรมเย็น
- ๙) ชันติ ชำระไข้ด้วยขันติ

๑๐) อวิโรธนะ ไม่ปฏิบัติคลาดจากธรรมฯ

ข. ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ หรือบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร ๕ ประการ คือ^{๓๑}

- ๑) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ เคารพเชิดชูธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง
- ๒) ธรรมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน ตลอดจนสัตว์เท่าสัตว์ปีกอันควรสงวนพันธ์ทั้งหลาย
- ๓) มา อธรรมการ ห้ามกั้นการอันอาธรรม คือ จัดการ ป้องกัน แก้ไขมิให้มีการกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดอันร้ายแรงเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมืองชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในสุจริตธรรม

๔) ธนานุปทาน ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ผู้ยากไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีอาชีพทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕) ปริบุจฉา สอบถามปรึกษาพระสงฆ์และนักปราชญ์ที่มีปรีชาทรงคุณธรรมทรงวิชาการ หมั่นพบถามไถ่หาความรู้ ความจริง และแก้ปัญหาตามโอกาสอันควร เพื่อชักจูงตรวจสอบตนให้ก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกที่ชอบธรรม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข

ค. ทำนุบำรุงประชากราษฎร ด้วยหลักราชสังคหัตถุ ๔ ประการคือ^{๓๒}

๑) สัสสมณะะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร คือ ปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒) ปุริสมณะะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ คือ ปรีชาสามารถในการบำรุงข้าราชการด้วยการ ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔-๑๕.

^{๓๑} ที.ปา. ๑๑/๓๕/๔๕-๔๖.

^{๓๒} ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๙๖-๙๗.

๓) สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงชา คือ ผดุงผสานประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพของประชาชน ไม่ให้ประชาชนมีฐานะเหลื่อมล้ำกันมากจนแตกแยกกัน

๔) วาชไปยะ มีวาหะคุดตัมใจ คือ รู้จักพูดรู้จักชี้แจงแนะนำ ไถ่ถามทุกข์สุขของประชาชน พุดจาไพเราะน่าฟัง มีเหตุผล มีประโยชน์ ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

ง. งดเว้นอคติ ๔ ประการ คือ^{๓๓}

- ๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
- ๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
- ๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
- ๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะชลาดกลัว

หลักธรรมสำหรับพลเมือง

ส่วนพลเมืองผู้อาศัยอยู่ในเมือง หรือในรัฐ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการปกครองพุทธศาสนาได้วางแนวทาง ซึ่งพลเมืองพึงรู้และปฏิบัติ ดังนี้

ก. รู้หลักอริปไตย พลเมืองพึงรู้หลักความเป็นใหญ่ หรือ อริปไตย ๓ ประการ คือ^{๓๔}

๑) อัตตาริปไตย ถือตนเองเป็นใหญ่ คือการถือเอาความคิดความเห็นของตนเองเป็นหลัก

๒) โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือเอาความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทา และสรรเสริญไม่มีจุดยืนที่ถูกต้อง

๓) ธัมมาริปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือเอาหลักการ ความจริง ความถูกต้องความดีงามและเหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการสิ่งใดก็ด้วยการปรารภศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริงพิจารณาอย่างรอบคอบและรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง มองเห็นด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปได้โดยชอบธรรมและเพื่อความดีงามเป็นประมาณ

เมื่อบุคคลรู้หลักอริปไตยทั้ง ๓ ประการนี้แล้ว พึงเลือกปฏิบัติตามหลักธัมมาริปไตยในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมือง

ข. มีส่วนร่วมในการปกครอง บุคคลที่เป็นพลเมืองที่ดีของรัฐ นอกจากจะปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี มีความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจแล้ว พึงมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการปกครอง ด้วยการปฏิบัติหลัก อปรีหานิยธรรม ๗ ประการ คือ^{๓๕}

๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

๒) พร้อมเพื่อกันประชุม พร้อมเพื่อกันเลิกประชุม และพร้อมเพื่อกันทำกิจที่พึงทำร่วมกัน

^{๓๓} ที.ปา. ๑๑/๑๓๖/๑๑๓๙.

^{๓๔} ที. ปา. ๑๑/๒๒๘/๑๓๔.

^{๓๕} ที.ม. ๑๐/๖๘/๖๖-๖๗.

๓) ไม่บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงกันไว้ และไม่เหี้ยมยำ่าลุ่มล้าง สิ่งที่ยุติตกกันไว้ ถือปฏิบัติอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

๔) ให้เกียรติยกย่อง นับถือท่านผู้ใหญ่ที่มีความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน มองเห็น ความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕) ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือน ความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์ สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗) จัดการให้ความสมอรรักษา บำรุง คุ้มครองอันชอบธรรมแก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลธรรม บริสุทธิ์เป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดย ผาสุก

หลักธรรมในการทางการเมือง ทั้งที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง และเป็นหลัก ปฏิบัติสำหรับพลเมือง ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งที่จะส่งเสริมให้การปกครอง เป็นการปกครองโดยคุณธรรม คือเป็นการปกครองที่ผู้ปกครองตั้งตนอยู่ในคุณธรรม แล้วให้การ คุ้มครอง บำรุงรักษาพลเมืองให้มีความสุข มั่นคง ปลอดภัย และพลเมืองก็เป็นคนที่ยึดมั่นใน คุณธรรม และเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมของส่วนรวม การปกครองที่เน้นคุณธรรม ย่อมจะทำให้สังคมสงบสุข ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเมืองของสังคมนั้น ๆ มีเสถียรภาพและพัฒนาแล้ว ในระดับหนึ่ง

สำหรับสังคมประชาธิปไตย หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาการเมืองในระบอบ ประชาธิปไตยได้แก่ที่สูงสุดคือ หลักธรรมาธิปไตย และหลักอภิปรายธรรม ๗ หลักอภิปรายธรรม ๗ ประการที่เน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางการเมือง เช่น การประชุม การคิด ตัดสินใจ รับผิดชอบร่วมกัน เป็นต้น และการเคารพในกฎหมายเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการ พัฒนาทางการเมืองโดยตรง ดังนั้น หากมองในแง่การเมือง หลักธรรมทั้งหมดในด้านการเมืองที่ได้ กล่าวมาแล้วนั้น ล้วนส่งเสริมการพัฒนาการเมืองได้เป็นอย่างดีทั้งสิ้น

๒.๓.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

พุทธศาสนาจัด “ที่อยู่อาศัย” เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานสำหรับชีวิต ที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับปกป้องความหนาว ร้อน ลม ฝน ฯลฯ และเป็นเสนาสนะที่เอื้อ อำนวยต่อการปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุนี้ในพุทธศาสนาจึงมีเรื่องราวเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและ สภาพแวดล้อมปรากฏในที่ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก ทั้งพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ในพระ วินัยปิฎกจะเป็นเรื่องที่ว่าด้วยระเบียบการสร้าง การอยู่อาศัย การดูแลรักษาเสนาสนะและสภาพ สิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย น่ารื่นรมย์ เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติ ธรรม ส่วนที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก จะเป็นเรื่องกล่าวถึงประโยชน์ หรืออานิสงส์ของการสร้าง สิ่งสาธารณสมบัติแก่ชุมชน เช่น ถนน สะพาน บ่อน้ำ ศาลาที่พักริมทาง เป็นต้น

หากมองในแง่ของการพัฒนาชุมชน จะพบว่า การก่อสร้างอาคารสิ่งสาธารณประโยชน์ การบำรุงดูแลรักษา และการจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมานั้น ก็คือ การพัฒนาชุมชนในด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

การพัฒนาชุมชนในด้านพัฒนาสิ่งแวดล้อมในพุทธศาสนา มีข้อความในพระไตรปิฎกมากแห่งที่กล่าวถึง จึงไม่สามารถที่จะนำมาเสนอได้ทั้งหมด ในที่นี้จะนำเอาข้อความในพระไตรปิฎกประมาณ ๒-๓ แห่งมาเสนอเพื่อเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

๑) ในพระวินัยปิฎก พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตหลายประการให้พระภิกษุสงฆ์ จัดระเบียบชุมชนของสงฆ์ให้มีความสะอาดเรียบร้อย ถูกสุขลักษณะเป็นที่สมควรแก่การปฏิบัติธรรมและเป็นที่น่าเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น เช่น

“ในสมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายต่างถ่ายอุจจาระลงในที่นั้น ๆ (ไม่เป็นที่เปื้อนทาง) ในอารามสกปรก ภิกษุทั้งหลายกราบพูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ถ่ายอุจจาระในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง อารามที่กลิ่นเหม็น ตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตหลุมถ่ายอุจจาระ ปากขอบหลุมพัง ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ก่อกร ๓ อย่างคือ ก่อด้วยอิฐ ก่อด้วยศิลา ก่อด้วยไม้ หลุมอุจจาระ มีพื้นตื้นน้ำท่วมได้ ตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ถมพื้นให้สูง ดินที่ถมพื้นพัง ตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ก่อกร ๓ อย่าง คือ ด้วยอิฐ ก่อด้วยศิลา ก่อด้วยไม้ ภิกษุทั้งหลายขึ้นลงลำบาก ตรัสว่า เราอนุญาตบันได ๓ อย่าง คือบันไดอิฐ บันไดหิน บันไดไม้ ภิกษุทั้งหลายขึ้นลงพัดตกลงมา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตราวสำหรับยึด ภิกษุทั้งหลายนั่งถ่ายอุจจาระที่ริมหลุมพัดตกลงไป ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ลาดพื้นแล้วเจาะช่องถ่ายอุจจาระตรงกลาง ภิกษุทั้งหลาย นั่งถ่ายอุจจาระลำบาก ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตเชียงเท้าถ่ายอุจจาระ ภิกษุทั้งหลายถ่ายปัสสาวะออกไปข้างนอก ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตวางรองปัสสาวะ ไม้ชำระไม่มี ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตไม้ชำระ ตะกร้าไม้ชำระ หลุมอุจจาระไม่ได้ปิด มีกลิ่นเหม็น ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตฝาปิด”^{๓๖}

“สมัยนั้น บริเวณ (อาราม) เป็นตม ภิกษุทั้งหลายกราบพูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาค ๆ ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้โรยกรวดแร่ กรวดแร่ไม่เต็ม ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ปูศิลาเรียบ น้ำขัง ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตท่อระบายน้ำ”

นอกจากตัวอย่างที่ยกมานั้น ยังมีเรื่องการพัฒนาชุมชน อีกมากมายเช่น การจัดเสนาสนะ การสร้างโรงไฟ การรักษาความสะอาด เป็นต้น

การจัดระเบียบชุมชนในพระวินัยปิฎกที่ยกมาแสดงนี้จะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงตระหนักดีถึงการจัดให้ชุมชนสะอาด ถูกสุขลักษณะที่เป็นที่รื่นรมย์ เหมาะสมเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าเสนาสนะสัปปายะ เพราะว่า เมื่อสภาพของชุมชนสะอาดเรียบร้อย เป็นที่เจริญตาเจริญใจแล้วย่อมเป็นสิ่งที่ช่วยให้จิตใจของคนผู้อยู่ในสถานที่นั้น ๆ รู้สึกสดชื่น เบิกบาน แจ่มใส เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น

^{๓๖} วิ.ม.หา. ๗/๑๙๐/๕๘.

๒) ในพระสุตตันตปิฎก พุทธศาสนาได้สนับสนุนให้คนโดยทั่วไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมส่งเสริมให้มีการปรับปรุงรักษา เสริมสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน การบำเพ็ญกรณียกิจหรือสร้างสิ่งที่มีผลานิสงส์ที่ไพศาล เช่นในวินโยปสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

“ชนเหล่าใด สร้างอาราม (สวนไม้ ดอกไม้) ปลูกหมุ่ไม้ สร้างสะพาน และชนเหล่าใด ให้โรงน้ำเป็นทาน และบ่อน้ำทั้งบ้านที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์”^{๓๗}

ในธัมมปัทฏฐกถา พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงประวัติของบุคคลที่ได้บำเพ็ญทานโดยการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์แก่ประชาชนไว้เป็นอันมาก คือ พระอินทร์ หรือท้าวสักกเทวราช ว่า “(เรื่องย่อ) ท้าวสักกะ เดิมเป็นมนุษย์ชื่อ มหะอยู่ในอोजลคาม แคว้นมคธ มหมานพ พร้อมกับสหาย ๓๓ คน ได้ร่วมกันบำเพ็ญบุญโดยการก่อสร้างและทำสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ไว้เป็นอันมาก คือ

- ๑) ปรับปรุง ซ่อมแซม หนทาง (ให้ราบเรียบ) และสร้างถนน
- ๒) สร้างศาลาให้เป็นที่พักของคนเดินทาง
- ๓) บริการ อำนวยความสะดวกแก่คนเดินทาง (เอื้อเพื่อให้อาคาร ที่พักอาศัย และบริการปีบвод)
- ๔) ปลูกต้นไม้ เพื่อชุมชน
- ๕) ขุดบ่อน้ำ สร้างสระน้ำ ให้มีน้ำกินน้ำอาบใช้สอย
- ๖) สร้างสวนดอกไม้สาธารณะ

ได้บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์อื่น ๆ อีกมากมาย สิ่งที่มีมหามนพและสหายทำร่วมกันนี้ได้ส่งผลให้มหามนพไปเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ในวรรคชั้นดาวดึงส์ และสหายของมหามนพก็ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วย^{๓๘}

นอกจากนี้ในพระสุตตันตปิฎกยังได้กล่าวถึงการบำเพ็ญสิ่งสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เป็นอันมาก เช่น การสร้างศาลา การสร้างอาศรม การสร้างสะพาน เป็นต้นว่าเป็นการกระทำที่เป็นบุญกุศลยิ่ง มีผลมาก มีานิสงส์มาก

จากตัวอย่างที่นำเสนอในที่นี้ จะเห็นว่าพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นจำนวนมาก หลักธรรมในด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมานั้นย่อมจะทำให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านการจัดระเบียบชุมชน การเสริมสร้างการใช้สอย และการบำรุงรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

๒.๓.๕ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาด้านจิตใจ

การพัฒนาจิตใจ เป็นแผนงานที่สำคัญยิ่งแผนงานหนึ่งของงานพัฒนาชุมชน การพัฒนาคุณภาพของคนตามอุดมการณ์ของงานพัฒนาชุมชนจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากปราศจากการพัฒนาจิตใจ

^{๓๗} ส. ส. ๑๕/๑๔๖/๓๗-๓๘.

^{๓๘} คณะกรรมการแผนกตำรา, ธัมมปัทฏฐกถา, (แปล ภาค ๒), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๔๘.

การพัฒนาจิตใจตามแผนงานพัฒนาชุมชน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง มีจิตใจที่มั่นคง และยึดมั่นในคำสอนของศาสนา รวมทั้งธรรมาภิบาลวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไว้สืบไป

ในแง่ของการพัฒนาจิตใจนี้ พุทธศาสนามองเห็นความสำคัญของจิตใจว่าเป็นส่วนสำคัญ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนมาก เราจะเห็นได้ว่า คำสอนของพุทธศาสนาส่วนใหญ่มุ่งสอนให้คนพัฒนาจิตใจ หรือแก้ปัญหาของชีวิตโดยเริ่มต้นที่จิตใจของคนเป็นสำคัญ^{๓๙} เพราะว่าเมื่อจิตใจของบุคคลได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมจะทำให้การพัฒนาในด้านอื่น ๆ หรือการแก้ไขปัญหาในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม เป็นต้นทำได้ง่ายขึ้น ความสำคัญของการพัฒนาจิตใจนี้เป็นลักษณะที่สำคัญของคำสอนในพุทธศาสนาข้อหนึ่งในสามข้อที่ท่านเรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ คือ

- ๑) สพุพปาปสส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
- ๒) กุสลสสุปสมปทา การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม
- ๓) สจิตตปริโยทปนํ การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์^{๔๐}

คำสอนของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตใจ คือ อริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ ซึ่งได้แก่

- ๑) สัมมาทิฏฐิ เห็นถูกต้อง
- ๒) สัมมาสังกัปปะ คิดถูกต้อง
- ๓) สัมมาวาจา พูดถูกต้อง
- ๔) สัมมากัมมันตะ กระทำถูกต้อง
- ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพถูกต้อง
- ๖) สัมมาวายามะ พยายามถูกต้อง
- ๗) สัมมาสติ มีสติถูกต้อง
- ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตไว้ถูกต้อง

การพัฒนาจิตใจตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้จะต้องดำเนินไปอย่างเป็นขบวนการพร้อม ๆ กัน ทั้งในแง่ของปัญญา ศีล สมาธิ จากวิธีการพัฒนาจิตใจตามหลักอริยมรรคนี้ เราจะเห็นว่าองค์มรรคในหมวดปัญญา (สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปปะ) และหมวดสมาธิ (สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ) เป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจโดยตรง ส่วนองค์มรรคในหมวดศีล (สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ) เป็นเรื่องของการพัฒนาทางสังคม ซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยให้การพัฒนาจิตใจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ในอริยมรรคหมวดปัญญา พุทธศาสนามีแนวทางที่จะสร้างสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้นแก่บุคคลได้โดยการให้การศึกษา และชักจูงให้มีศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอันดับแรก (ปรโตโฆสะ) และชี้แนะให้บุคคลสามารถใช้สติปัญญาของตนวิเคราะห์ไตร่ตรองให้เห็นความเป็นจริงเป็นประการที่สอง

^{๓๙} พระราชวรมุนี, (ป.อ. ปยุตโต) พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๑๒.

^{๔๐} ที. ม. ๑๐/๕๔/๔๙.

(โยนิโสมนสิการ) เมื่อบุคคลเกิดสัมมาทิฐิแล้ว บุคคลย่อมจะคิดได้ถูกต้องตามความเป็นจริงเป็น สัมมาสังกัปปะต่อไป

ในอริยมรรคหมวดสมาธิ พุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดสมาธิ เกิดญาณ ความร่าเริง หรือปัญญา (สัมมาญาณ) ได้โดยการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน สมถกัมมัฏฐาน เป็นการปฏิบัติสมาธิขั้นต้น เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติสมาธิในขั้นสูง คือวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป

สมถกัมมัฏฐาน เป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อให้จิตใจสงบ เป็นสมาธิ วิธีปฏิบัติเพื่อให้จิตใจสงบ ที่เรียกว่า สมถกัมมัฏฐานนี้มีหลายวิธี พระอรหันตเถรเจ้าได้รวบรวมวิธีปฏิบัติไว้ถึง ๔๐ วิธีคือ

๑) กสิณ ๑๐ เป็นการใช้วัตถุภายนอกเข้าช่วย โดยการเพ่ง เพื่อให้จิตหยุดนิ่ง วัตถุที่ใช้เพ่งได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว อากาศ และแสงสว่าง

๒) อสุภะ ๑๐ พิจารณาซากศพในระยะต่าง ๆ รวม ๑๐ ประเภท

๓) อนุสติ ๑๐ ระลึกถึงอารมณ์ที่ควรระลึก ๑๐ ประการ เช่นระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

๔) อัปมัถญา ๔ เจริญพรหมวิหาร ๔ อย่างไม่มีขอบเขต

๕) อาหารปฏิกุศลสัญญา พิจารณาความปฏิกุศลของอาหาร

๖) ธาตุวิภูฐาน พิจารณากำหนดธาตุ ๔

๗) อรูป ๔ พิจารณาอารมณ์ของอรูปฌาน ๔

เมื่อบุคคลเพ่งอารมณ์ของกรรมฐาน ๔๐ ประการเหล่านี้จนจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็ ยกกระตือรือร้นสู่วิปัสสนา โดยพิจารณาให้เห็นอารมณ์นั้น ๆ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ต่อไป

ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้จิตใจสงบ เกิดปัญญา รู้เห็นและเข้าใจสิ่ง ต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เกิดความหน่าย (นิพพิทา) เกิดความคลายกำหนด (วิราคะ) และบรรลุนิพพาน (นิพพาน) ดับกิเลส ได้โดยสิ้นเชิงในที่สุด

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการพิจารณา กาย เทวณา ติต และธรรม ให้รู้ให้ เห็นตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง^{๔๑}

การพัฒนาจิตใจตามนัยของพุทธศาสนา ตามที่กล่าวมานี้ย่อมทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติบรรลุน ถึงความสะอาด สว่าง สงบแห่งจิตใจ เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ เมื่อบุคคลปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมี องค์ ๘ ประการจนบรรลุนถึงความสะอาด สว่าง สงบอันเป็นประโยชน์สูงสุดที่บุคคลพึงได้รับในชีวิต แล้วบุคคลย่อมได้ชื่อเป็นผู้บรรลุความสุขที่สมบูรณ์ ย่อมจะมีศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้อง มีจิตใจที่มั่นคง และจะทำ พูด คิด ในสิ่งที่ถูกต้องอันเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนด้านจิตใจ ด้วย เหตุนี้เราจึงสามารถกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านการพัฒนาจิตใจเป็นอย่างดี

จากการศึกษาคำสอนของพุทธศาสนาในแง่ที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนตามที่กล่าวมา เรา จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามีคำสอนที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในทุกด้าน คือ ด้านการพัฒนาตัว

^{๔๑} พระญาณนิภเถระ, หัวใจกรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทยการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๔.

บุคคล ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านการพัฒนาสังคม ด้านการพัฒนาการเมือง ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และด้านการพัฒนาจิตใจ

จากการที่พุทธศาสนามีคำสอนที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนทุกด้านเช่นนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนามีแนวคิด หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนอยู่ในระบบคำสอนของพุทธศาสนาเอง สำหรับแนวคิด หลักการ และวิธีการพัฒนาชุมชนของพุทธศาสนานั้น จะได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

นอกจากพุทธศาสนา จะมีคำสอนที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีแนวคิด หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนแล้ว สิ่งที่น่าสนใจที่จะศึกษาต่อไปก็คือ พุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมที่ดี หรือสังคมพัฒนาในอุดมคติหรือไม่ หากมี รูปแบบของสังคมพัฒนาในอุดมคติของพุทธศาสนาเป็นเช่นไร เป็นต้น

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมพัฒนาในอุดมคติของพุทธศาสนาในที่นี้ จะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมพัฒนาตามที่ปรากฏพระไตรปิฎกเป็นหลัก และจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมที่ดีจากพระไตรปิฎก เราสามารถพิจารณาถึงรูปแบบของสังคมพัฒนาในอุดมคติของพุทธศาสนาได้ดังต่อไปนี้

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันพุทธศาสนาในประเทศไทยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของสังคมและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แทนของวัดที่คอยชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนของพุทธมามกะ ให้ไปในทางที่ดี เพื่อก่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ เหนือกว่าประชาชนทั่วไปซึ่งสามารถให้คำปรึกษาแก่ประชาชนที่มาขอคำปรึกษาได้เพราะโดยปกติแล้วประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือพุทธศาสนาและยอมรับนับถือความสามารถของพระสงฆ์ตลอดมาตั้งในสมัยสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินได้ใช้วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษอบรมประชาชนควบคู่ไปกับการทำพิธีทางศาสนา ส่วนพระสงฆ์ก็จะทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาและอบรมประชาชนควบคู่ไปกับการทำพิธีทางศาสนาส่วนพระสงฆ์ ก็จะทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาและอบรมให้ประชาชนมีคุณภาพ เพื่อสนองนโยบายบ้านเมือง และต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาสภาพสังคมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นทำให้วัดมีบทบาทต่อประชาชนมากตามไปด้วย โดยเฉพาะในด้านให้การศึกษากับประชาชน วัดจะจัดให้ตามความสามารถเท่าที่พระสงฆ์ในวัดนั้นๆจะจัดให้ได้หรือถ้าประชาชนมีความต้องการความรู้เพิ่มเติม ก็จะแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถตรงกับความต้องการของเขาเหล่านั้น และนิยมฝากลูกหลานให้เป็นศิษย์ เข้ารับการศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ในด้านที่เกี่ยวกับการป้องกันตัว และการเขียนหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีเพื่อเตรียมเข้าสู่การอุปสมบทต่อไปและในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงรัชกาลที่ ๔ การศึกษาต่างๆ ก็ยังจัดให้อยู่ในวัด ดังจะเห็นได้จากการสร้างหอมนเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนจิตสอพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร และสร้างวัดโพธิ์ขึ้น

พร้อมกับวาดภาพภาษาซีตัดตน เขียนตำรายาต่างๆ ไว้ตามระเบียบโบสถ์และวิหารเพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาหาความรู้^{๕๒}

จะเห็นได้ว่าวัดและพระสงฆ์กับชุมชนนั้นเป็นของคู่กันมาแต่สมัยโบราณของไทย เพราะวัดนอกจากจะให้การศึกษาแก่ชุมชน ยังเป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมหรือทำพิธีทางศาสนาอีกด้วย วัดยังมีบทบาทหน้าที่ด้านอื่นๆ ดังที่ พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต (๒๕๑๓ : ๑๖) กล่าวไว้ดังนี้^{๕๓}

- ๑) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้าน ส่งกุลบุตรมารับใช้พระ รับการอบรมทางด้านศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้นๆ รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของเยาวชน
- ๒) เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ชดสนมาอาศัยวัด
- ๓) เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายยา รักษาผู้เจ็บป่วย
- ๔) เป็นที่พักคนเดินทาง
- ๕) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ หากความรู้เพิ่มเติม
- ๖) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน
- ๗) เป็นที่ไกลเกลียดข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ
- ๘) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์
- ๙) เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของใช้ไว้ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดและขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงานต่างๆ
- ๑๐) เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่างๆ
- ๑๑) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่างๆ

จํานงค์ อติวัฒนสิทธิ์ กล่าวถึง ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์และวัดในสังคมปัจจุบันว่า พระสงฆ์และวัดมีบทบาทมาก พระสงฆ์และวัดต้องอยู่ข้างเคียงกัน ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ดังนั้น เมื่อเอ่ยถึงวัดก็หมายถึงพระสงฆ์ด้วย วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญในชีวิตพระสงฆ์ในฐานะผู้อยู่อาศัยและปกป้องรักษาวัดก็ย่อมจะมีบทบาทที่สำคัญมากในชุมชนโดยอัตโนมัติ บทบาทตามประเพณีของพระสงฆ์ประกอบด้วยการสอนธรรม เป็นพิธีกรในการประกอบพิธีกรรม ช่วยส่งเสริมความสามัคคีของชาวบ้าน ปลอดภัยประชาชนในยามเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเป็นทุกข์และช่วยตัดสินใจปัญหาข้อพิพาทระหว่างสมาชิกของหมู่บ้าน พระสงฆ์มีการติดต่อกับชาวบ้านทุกวันและพัวพันกับ

^{๕๒} พระราชวรมุนี, (ป.อ. ปยุตโต) มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๔.

^{๕๓} ประยุทธ์ ปยุตโต, พระ, บทบาทพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๖.

ปัญหาทางโลกของชาวบ้าน บทบาททางสังคมของพระสงฆ์จะเป็นการสนองตอบต่อช่องว่างที่รัฐบาลไม่อาจช่วยเหลือประชาชนได้เช่น ขาดสถานที่เรียนหนังสือ ขาดที่รักษาพยาบาล ไม่มีระบบตำรวจและศาลยุติธรรมในการบริการทางสังคมและสวัสดิการชุมชน เมื่อไม่มีสิ่งดังกล่าวพระสงฆ์จึงเป็นผู้ตัดสินปัญหาความขัดแย้ง ทำการอบรมเด็กที่ดื้อด่าที่พ่อแม่ไม่อาจจะอบรมได้และช่วยอนุเคราะห์เด็กกำพร้า พระสงฆ์ช่วยสร้างและสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานซึ่งเรียนได้ในวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ จากข้อเท็จจริงดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้รับใช้ประชาชนในชนบท ช่วยรักษาประเพณีและพิธีกรรม นำเสถียรภาพมาสู่สังคมและช่วยสร้างความทันสมัยให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ดังนั้น ผู้นำที่แท้จริงคือพระสงฆ์ ซึ่งช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้าน^{๔๔}

ซ้ำเรื่อง วุฒิจันทร์ กล่าวถึงงานของพระสงฆ์เพื่อความมั่นคงแห่งชาติไทยในสังคมปัจจุบัน แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ การพัฒนาคุณภาพของพลเมือง การสงเคราะห์ประชาชน และการช่วยเหลืองานของทางราชการ ดังต่อไปนี้^{๔๕}

๑) การพัฒนาคุณภาพของพลเมือง คุณภาพของพลเมืองโดยเฉพาะด้านคุณธรรมจริยธรรม มีความสำคัญต่อความมั่นคงแห่งชาติอย่างยิ่ง งานของพระสงฆ์ในด้านนี้ ได้แก่

(๑) การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรของชาติทุกระดับอายุให้เข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัยศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย

(๒) การเทศนา อบรม สั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญที่วัดในวันธรรมสวนะและในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆ ตามประเพณีหรือในงานเทศกาลต่างๆ การเทศน์ทางวิทยุ โทรทัศน์ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม การเขียนบทความเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ การเรียบเรียงหนังสือธรรมะเผยแพร่ในงานและโอกาสต่างๆ ตลอดจนกิจกรรมเผยแพร่พุทธศาสนาทั้งปวง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานตามโครงการอบรมประจำตำบล

(๓) การจัดสอนศาสนาศึกษาแก่เด็กและประชาชน

(๔) การดำเนินกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาของวัดต่างๆ ทั่วประเทศ

๒) การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ พระสงฆ์ได้สงเคราะห์ประชาชนทั้งทางด้านขวัญและกำลังใจและวัตถุอีกด้วย ดังนี้

(๑) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและตามประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม

(๒) การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญ บำเพ็ญกุศลต่างๆ

(๓) การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาโรค การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกให้ประชาชนที่ขัดสนปลูกบ้านอาศัย

(๔) การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธรูป การให้ฤกษ์ยาม

^{๔๔} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒.

^{๔๕} ซ้ำเรื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (เอกสารวิจัยวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๒๖), หน้า ๓๘-๔๐.

- (๕) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัดประทุมราษฎร์ เป็นหน่วยเลือกตั้งจัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ
- (๖) การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น
- (๗) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยจากธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของจากผู้บริจาคไปให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น

๓) การช่วยเหลืองานทางราชการ พระสงฆ์พยายามที่จะช่วยเหลืองานทางราชการทั้งในด้านการปกครอง การสงเคราะห์ประชาชน และการรักษาความปลอดภัยของชาติ เช่น

- (๑) ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาลหรือผู้ปกครองบ้านเมืองระดับต่างๆ
- (๒) ช่วยสงเคราะห์ประชาชนโดยรับช่วงงานจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลให้การสงเคราะห์ในท้องถิ่นกันดารที่วัดตั้งอยู่
- (๓) การช่วยทางราชการเกี่ยวกับกิจการอันเกี่ยวกับความมั่นคง

พระมหาสุภา อุทโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๕๐)” โดยพิจารณาจากทัศนะของนักวิชาการถึงแนวโน้มของสังคมในอีก ๒๐ ปีข้างหน้าว่า กระแสโลกจะเป็นกระแสที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อสังคมไทยในอนาคต นั่นคือ กระแสทุนนิยม บริโภคนิยม การศึกษาที่เน้นอิสสระเสรี ธรรมชาติและองค์กรรวม การพัฒนาแบบยั่งยืน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเข้ามาลงทุนของบริษัทข้ามชาติต่างๆ จากเหตุนี้ ทำให้เศรษฐกิจไทยยังมีแนวโน้มเติบโต แม้ว่าจะไม่มากเท่าที่ผ่านมา มีการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น การติดต่อสื่อสารของคนในสังคมจะผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยมากขึ้น การพัฒนาประเทศจะเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืนมากขึ้น ขณะเดียวกันกระแสบริโภคนิยม ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและโรคเอดส์จะแพร่กระจายอย่างรุนแรงและกว้างขวาง ในเมืองจะมีกลุ่มชนหลายเชื้อชาติที่มีวัฒนธรรมหลากหลาย มีระบบการศึกษาที่หลากหลาย มีปัญหาสังคมต่างๆ ที่ซับซ้อนเพิ่มขึ้น และปัญหามลพิษ จะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมด้านสุขภาพจิตของคนในเมืองมากยิ่งขึ้น ส่วนชนบทจะมีการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ลดลง การกระจายบริการด้านสาธารณสุขจะยังไม่ทั่วถึง และชนบทยังคงเป็นฐานรองรับการผลิตของเมืองต่อไป^{๕๖}

ดังนั้นพระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยจึงควรที่จะเข้ามามีบทบาทให้สอดคล้องและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยพระสงฆ์ควรดำเนินบทบาทต่อสังคมที่ไม่ขัดกับหลัก การของพระธรรมวินัย ดังต่อไปนี้

๑) บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจอย่างเป็นระบบในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การพัฒนาชุมชน กฎหมาย การสื่อสาร เทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นต้น เพื่อการทำงานพัฒนาและช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของพระสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพ

^{๕๖} พระมหาสุภา อุทโท, พระสงฆ์ไทยในสองทศวรรษหน้า พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๖๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

๒) บทบาทผู้สอนศีลธรรม คือ การชี้แจงหรืออธิบายหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องให้แก่บุคคลระดับต่างๆ ได้

๓) บทบาทผู้ให้การศึกษา คือ พระสงฆ์ควรส่งเสริมการให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตยที่ถูกต้องแก่ประชาชนด้วยว่าในอนาคตการเมืองจะมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนจะมีอำนาจการปกครองตนเอง มีบทบาทในการตรวจสอบการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ และนักรบการเมืองมากขึ้น

๔) บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา คือ การให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตส่วนตัวแก่ประชาชนทุกระดับเพราะในอนาคต ปัญหาต่างๆ มีแนวโน้มว่ามีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

๕) บทบาทผู้ปลูกจิตสำนึก คือ การปลูกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด และรับผิดชอบและไม่ให้ตกเป็นทาสบริโภคนิยม โดยการประยุกต์หลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องและทันสมัย

๖) บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ พระสงฆ์ควรจัดวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาดและมีที่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสถานที่เหมาะสำหรับพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ

๗) บทบาทผู้สงเคราะห์ชุมชน คือ พระสงฆ์ควรสร้างสถานที่รักษาผู้ป่วย เพราะในอนาคตปัญหาโรคร้ายต่างๆ จะแพร่กระจายรวดเร็ว เช่น คนป่วยโรคเอดส์ จะถูกครอบครัวยุติและสังคมทอดทิ้งมากขึ้น ปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง ปัญหาเด็กเร่ร่อน จะมีความรุนแรงมากขึ้น

๘) บทบาทผู้ประสานงาน คือ พระสงฆ์ควรประสานงานทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นประชาชน เจ้าหน้าที่เอกชน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน

๙) บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการใช้ยาสมุนไพร ให้คำแนะนำและส่งเสริมอาชีพการปลูกสมุนไพร รวมทั้งส่งเสริมการฝึกอบรมเรื่องยาสมุนไพร เป็นต้น

๑๐) บทบาทผู้รวมกลุ่ม คือ พระสงฆ์ควรกระตุ้นให้คนร่วมกันคิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในชุมชน

สรุปว่า การที่พระสงฆ์ได้เข้ามาทำหน้าที่ในการพัฒนาสังคมนั้น เนื่องจากเป็นหน้าที่และความผูกพันกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชนที่ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ต้องอาศัยประชาชนเลี้ยงชีพ ในด้านหลักพุทธธรรมก็เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ กล่าวคือเมื่อพระสงฆ์มีชีวิตเนื่องด้วยประชาชน จำเป็นจะต้องช่วยเหลือประชาชนให้ด้านต่างๆ เช่น ให้การศึกษา เผยแผ่ธรรมและการสงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่างๆ กนตามความรู้ความสามารถของพระสงฆ์แต่ละรูป

ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้เริ่มมีหน้าที่ในการพัฒนาสังคมเพิ่มขึ้นนั้น ย่อมเกิดมาจากหลายสาเหตุซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้คือจากแรงจูงใจภายนอกที่ผู้อื่นไปมอบหมายหน้าที่ให้พระสงฆ์ทำ ขอร้องให้พระสงฆ์ช่วย และจากแรงจูงใจภายในส่วนตัวของพระสงฆ์เอง ที่พระสงฆ์ได้อยู่ในชุมชน ได้เห็นความทุกข์ยากของชาวบ้าน พระสงฆ์ทนไม่ได้จึงต้องออกมาช่วยชุมชนที่พระสงฆ์อยู่เพื่อให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและจากแรงจูงใจทำให้ได้อาศัยแนวพุทธธรรมที่ตนได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนา ประกอบกับประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม จึงทำให้เริ่ม

ขบวนการพัฒนาสังคมโดยมีหลักพุทธธรรม คือ ปัญญา และความเมตตากรุณาเป็นแกนนำ มุ่งประโยชน์สุขทั้งโลกนี้ทั้งในอนาคตและประโยชน์สูงสุด กล่าวได้ว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ พระสงฆ์ถือว่าเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนให้มีความสามัคคีและให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ

๒.๕.๑ ความสำคัญของพระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศและพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์จัดการและพัฒนาการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุสามเณร ดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้พระภิกษุสามเณร มีจริยาวัตรตรงดงามประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย นับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร มิให้ออกนอกพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษา จัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ ระบุถึงความสำคัญของพระสังฆาธิการว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจ หน้าที่ ในการบริหารและจัดการวัด ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๔๗}

๒.๕.๒ การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ

การแต่งตั้งพระสังฆาธิการในแต่ละชั้นนั้นมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสำคัญของบทบาทหน้าที่ของแต่ละตำแหน่งและวุฒิภาวะของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนั้นๆ ความสำเร็จสัมพันธกันและมีความเป็นไปได้ว่าจะดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีมากขึ้นน้อยเพียงไร ซึ่งการแต่งตั้งพระสังฆาธิการในแต่ละระดับนั้น จะมีข้อพิจารณา ดังนี้^{๔๘}

^{๔๗} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), คำนำ.

^{๔๘} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔(พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยเรื่องการจัดตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ, หมวด ๒ ข้อ ๖.

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้^{๔๙}

๑. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
๒. มีความรู้ความสามารถแก่ตำแหน่ง
๓. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
๕. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรค ในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
๖. ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิการณที่พึงรังเกียจมาก่อน
๗. ไม่เคยถูกถอดถอน หรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ท่านยังมีได้ใช้คำว่า พระสังฆาธิการ ใช้คำว่า **พระภิกษุ** เพราะยึดหลักคำว่า **พระภิกษุ** อันเป็นนามบัญญัติ เรียกพระโดยรวมตามกฎหมาย ด้วยเหตุที่ยังไม่ได้แต่งตั้ง แต่ที่กำหนดนี้ ก็เพื่อกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการดังกล่าวมาแล้ว

ในการกำหนดคุณสมบัตินี้ เป็นคุณสมบัติหลักผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ ไม่ว่าจะป็นชั้นใดๆ ก็ตามให้ถือเอาคุณสมบัติตามนี้เป็นหลักพิจารณาเป็นเบื้องต้น และต้องพิจารณาทุกข้อ ตั้งแต่ (๑) จนถึง (๗) นั้นเอง เพราะเป็นคุณสมบัติหลัก

ในข้อ ๑) นั้น เป็นข้อที่กำหนดไว้ตายตัว ในแต่ละชั้นของพระสังฆาธิการชั้นนั้นๆ ผู้จะดำรงตำแหน่งนั้น ต้องมีพรรษาเท่าไร เป็นต้น เช่น ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ต้องมีพรรษาพัน ๕ พรรษา จะต่ำกว่านั้นมิได้ ในชั้นอื่นๆ ก็กำหนดไว้ชัดเจนเช่นเดียวกัน

ในข้อ ๒) นั้น เป็นข้อที่กำหนดถึงความรู้ของผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งดังกล่าวแล้วแต่ในที่นี้ กำหนดไว้กว้างๆ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้มีอำนาจในการแต่งตั้งได้พิจารณาเอาตามความเหมาะสม ซึ่งในเรื่องของความรู้ นั้น ท่านมิได้กำหนดตายตัวลงไปว่า ต้องเป็นความรู้ชั้นไหนอย่างไร ทั้งนี้เพื่อสะดวกในการปฏิบัติจริงนั่นเอง ความรู้ที่กำหนดเป็นมาตรฐานทางการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันที่ถือเป็นหลักนั้น มี ๒ คือ ความรู้ในส่วนนักรธรรม เรียกว่า นักรธรรมชั้น ตรี โท เอก ความรู้ในทางการศึกษาบาลี เรียกว่า ประโยค ๑-๒, ประโยค ป.๓ ไปจนถึงประโยค ป.๕ ความรู้ในส่วนของการศึกษาภาษาบาลีนี้ ในปัจจุบันได้ถูกจัดเป็นสมณศักดิ์ประเภทหนึ่งด้วย แต่โดยความเป็นจริงแล้ว ความรู้มีความหมายมากกว่านั้น เพราะในบางท่านบางคน แม้ไม่มีความรู้ที่เป็นมาตรฐานทางการศึกษาอันได้รับประกาศนียบัตร หรือปริญญาบัตร แต่มีความรู้ความเชี่ยวชาญที่เป็นประสบการณ์จริง ประสบการณ์ตรงก็มีมาก และมีประโยชน์ในการปฏิบัติงานเป็นอย่างยิ่งด้วย ดังนั้น ในเรื่องของความรู้ นั้น กฎระเบียบจึงกำหนดไว้แบบกว้างๆ นั้นเองยังมีความรู้อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ กล่าวคือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีหน้าที่ผลิตบัณฑิตมาเพื่อรองรับและสนองงานการคณะสงฆ์ ในด้านการปกครองและการเผยแผ่เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันมีระดับความรู้ถึงปริญญาเอกทีเดียว^{๕๐}

^{๔๙} พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญโญ), อธิบายกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๑.

ในข้อ ๓) นั้น กำหนดถึงความประพฤติ โดยยกพระธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ในการกำหนด คุณสมบัติของผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการว่า เป็นภิกษุผู้มีความประพฤติเรียบร้อยตามหลัก พระธรรมวินัย ซึ่งในทางปฏิบัติย่อมต้องหมายถึงผู้มีอำนาจในการแต่งตั้งจะใช้วิธี ในการสอดส่องดูแล ความประพฤติของภิกษุผู้อยู่ในปกครองว่า เป็นอย่างไรนั่นเอง ควรแก่การแต่งตั้งในตำแหน่งนั้นๆ หรือไม่อย่างไร

ในข้อ ๔) นั้น กำหนดถึงความสามารถ ในการปกครอง ซึ่งในข้อนี้ ก็เป็นการกำหนดไว้ แบบกว้างๆ อีกเช่นกัน ซึ่งต้องเป็นดุลยพินิจของท่านผู้มีอำนาจในการแต่งตั้งที่จะพิจารณา

ในข้อ ๕) นั้น กำหนดถึงความเป็นปกติของร่างกายเป็นหลักโดยกำหนดไว้ชัดเจนว่า ต้อง ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ คือต้องยังคงเป็นผู้มีความสามารถในการบริหารงานได้ อยู่มิใช่เป็นผู้เจ็บป่วย หรืออ่อนแอไม่มีกำลัง อันหมายถึงความไม่เป็นปกติ และต้องไม่มีจิตฟั่นเฟือนไม่ สมประกอบ ต้องไม่เป็นโรคเรื้อนหรือวัณโรคในระยะอันตรายจนน่ารังเกียจ ในข้อที่กล่าวถึงเรื่องโรค เรื้อนหรือวัณโรคนี้ ก็กำหนดไว้โดยเน้นว่า วัณโรคในระยะอันตราย ซึ่งเป็นที่น่ารังเกียจ ซึ่งในทาง การแพทย์นั้นวัณโรคมีหลากหลายระยะ ดังนั้นถ้าเป็นวัณโรค แต่ในระยะเริ่มต้น แล้วรักษาและไม่มี ลักษณะเป็นที่น่ารังเกียจ เมื่อไม่เป็นที่น่ารังเกียจก็ไม่จัดเข้าในข้อนี้

ในข้อ ๖) นั้น ท่านกำหนดหมายเอาประวัติแห่งการดำรงเพศพระภิกษุว่า ต้องไม่เคยต้อง คำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน อธิกรณ์นั้น เมื่อก้าวตามศัพท์ ก็คือเรื่องราวที่เกิดขึ้น และสงฆ์จะต้องจัดทำให้สำเร็จ มีการอุปสมบท ที่เรียกว่า กิจจาธิกรณ์ เป็นต้น แต่ในที่นี้ หมายถึง อธิกรณ์ที่เป็นเรื่องราวในทางเสียหาย หมายถึง ตัวภิกษุเองก่อเรื่องขึ้นหรือพัวพันกับเรื่องราวที่เป็นไป ในทางเสียหาย เมื่อมีคำวินิจฉัยลงโทษจากผู้ปกครองที่พิจารณาอธิกรณ์นั้นแล้ว อย่างนี้ถือว่า ขาด คุณสมบัติ ดังนั้น จึงกำหนดว่า ต้องไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษ ในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน

จริงอยู่ แม้ในกฎหมายเถรสมาคมจะกำหนดลักษณะไว้ตามนี้ แต่ในความเป็นจริงแล้ว พระภิกษุผู้ถูกคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจนั้น อาจไม่มีความผิดตามที่ถูกลงโทษก็เป็นได้ หากแต่ถูกการกระทำอันไม่ชอบมาพากลบางอย่างสร้างเรื่องสร้างหลักฐานจนแนบเนียน ก็เป็นได้ จึง เป็นสิ่งที่พระภิกษุพึงสำเหนียกและระมัดระวังในเรื่องเหล่านี้ให้มาก ในส่วนของท่านผู้วินิจฉัยเองก็ตาม ที่ คงต้องใช้วิจารณญาณให้มากเช่นเดียวกัน มิเช่นนั้น จะเป็นการสนับสนุนผู้ไม่ประสงค์ไปเสีย อันมี ผลต่อบุคลากรของพระศาสนา ซึ่งมีผลต่ออายุและความมั่นคงของพระศาสนาด้วย^{๕๑}

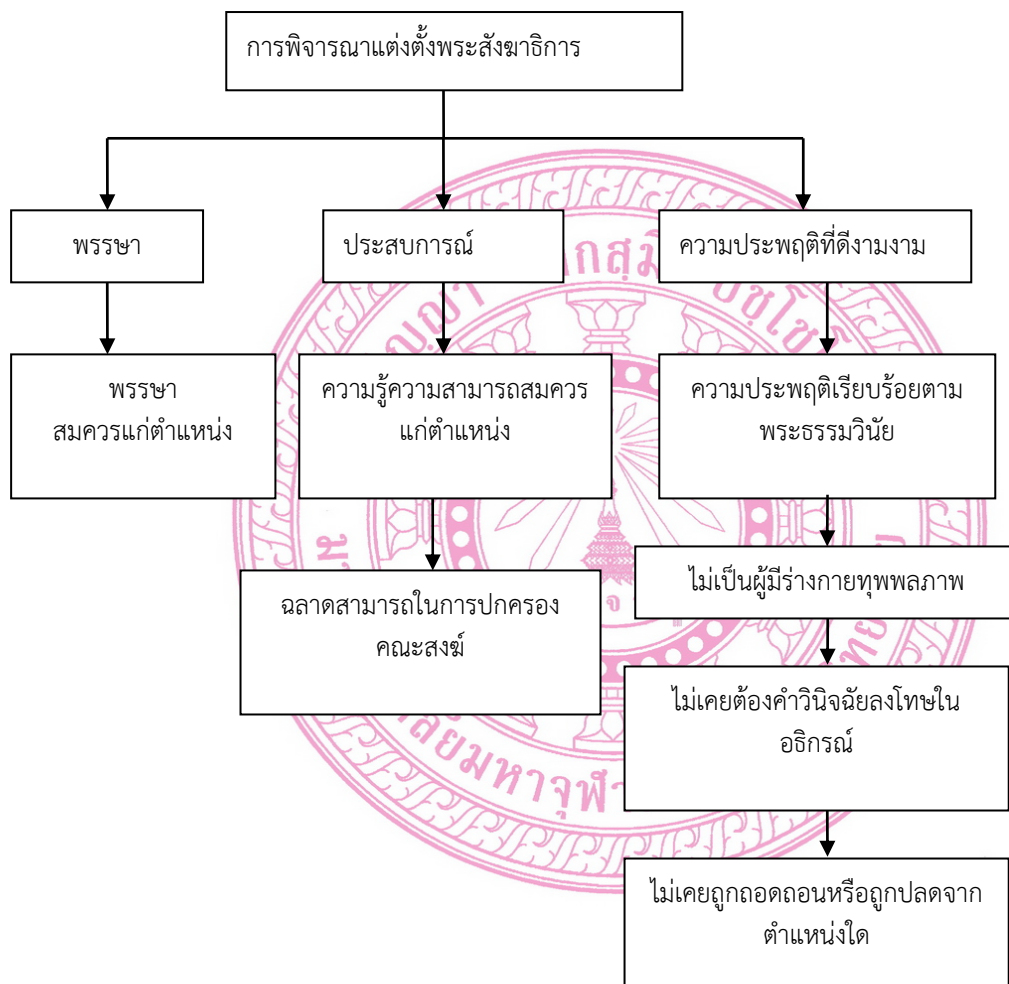
ในข้อ ๗) นั้น กำหนดเอาประวัติแห่งการดำรงตำแหน่งในชั้นต้นๆมาก่อนแล้ว โดย กำหนดว่า ต้องไม่ถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน มีข้อที่ควรพิจารณา ดังนี้ การปลด หรือถูกถอดถอนนั้นเป็นโทษทางจริยาพระสังฆาธิการ เหตุเพราะละเมิดจริยาพระ สังฆาธิการอย่างร้ายแรง ต้องไม่ถูกถอดถอนจากตำแหน่ง เพราะความผิด เหตุเพราะละเมิดจริยา พระสังฆาธิการอย่างร้ายแรงนั่นเอง

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวแล้วนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นพอสรุปได้ดังนี้ คือ ในการพิจารณา แต่งตั้งพระสังฆาธิการนั้น สามารถกล่าวโดยสรุปได้ ๓ ข้อใหญ่ คือ

๑. พิจารณาจากพรบชา

^{๕๑}อ้างแล้ว, หน้า ๒๒-๒๓.

๒. พิจารณาจากประสบการณ์ทำงาน
 ๓. พิจารณาจากความประพฤติที่ดีงาม
 ซึ่งจะเห็นได้ว่า ที่ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งย่อให้เหลือ ๓ หมวดในการพิจารณานั้น เพื่อให้
 โครงสร้างที่พิจารณาได้ง่ายยิ่งขึ้น และเพื่อการเข้าใจได้ง่าย ผู้วิจัยได้ทำโครงสร้างพอสรุปได้ดังนี้



แผนภูมิที่ ๒.๑ สรุปหลักพิจารณาการแต่งตั้งพระสังฆาธิการ

การพิจารณาภิกษุผู้เข้ารับตำแหน่งพระสังฆาธิการนั้น ผู้ศึกษาได้แบ่งเป็น ๓ หมวดการพิจารณาจาก ๗ ข้อการพิจารณา ดังนี้

๑. พรรษา ในข้อพิจารณาเรื่องพรรษานี้ คงไม่ต้องกล่าวไว้ให้มากความ แต่จะพอสรุปได้ว่า การดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการนั้นจักพิจารณาภิกษุผู้มีพรรษากาลตั้งแต่ ๕ พรรษาขึ้นไปเข้ารับตำแหน่ง ส่วนจะเป็นตำแหน่งใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพรรษาผู้จักได้รับพิจารณานั้นเอง

๒. ประสบการณ์ ในข้อนี้ผู้ศึกษามีความเห็นว่า เป็นข้อที่สามารถบ่งไปถึงด้านการศึกษา คือความรู้ และความสามารถในด้านการปกครองและการบริหาร จึงจัด ๒ ข้อ กล่าวคือ ข้อ (๒) และ (๔) เข้าในหมวดนี้ หากมีการถามว่า เหตุใดจึงจัดการศึกษาเข้าในหมวดประสบการณ์ เนื่องจากความรู้

นั้นมิใช่เฉพาะด้านการเรียนรู้ภายในสถาบันเพียงอย่างเดียว แต่หากว่าความรู้สามารถศึกษาได้จากการปฏิบัติจริงหรือการได้พบและคลุกคลีอยู่ในวงการณ์นั้นๆ ก็สามารถกล่าวได้ว่า เป็นผู้มีความรู้ในด้านนั้นๆหรือเรียกว่าผู้ชำนาญการ ก็อาจเป็นไปได้

๓. ความประพฤติดีงาม ในข้อนี้ผู้วิจัยได้มีความเห็นว่า ความประพฤติที่ดีงามนั้น บ่งบอกถึงศีลจารวัตรอันดีงาม คือ ต้องเป็นผู้ที่รักษาศีลและมีระเบียบวินัยอันเคร่งครัด ซึ่งสามารถขยายผลไปถึงด้านสุขภาพที่ตามมาและด้านความต่างพลอยอันเกิดจากอิทธิกรรมและเป็นนำมาซึ่งความเชื่อมั่นกล่าวคือบุคคลรอบข้างมีศรัทธาในตัวภิกษุผู้นั้นเป็นอย่างดี จึงได้รวมเอาข้อพิจารณาที่ (๓), (๕), (๖), (๗) มาไว้ในหมวดนี้เพื่อเป็นการเข้าใจได้ง่ายจากการพิจารณาคุณสมบัติพระสังฆาธิการที่จะดำรงตำแหน่งที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น ต่อไปจะได้ขยายถึงการพิจารณาแต่งตั้งพระสังฆาธิการในระดับต่างๆ ดังนี้ คือ

๑) ระดับเจ้าคณะใหญ่

การพิจารณาแต่งตั้งพระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะใหญ่นั้น ได้กำหนดไว้ว่า “พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่งดังนี้”^{๕๒}

(๑) มีพรรษาพ้น ๓๐ และ

(๒) มีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่ารองสมเด็จพรราชาคณะ”

เจ้าคณะใหญ่นั้น เป็นตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยตำแหน่งนี้ได้ตราไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) หมวด ๒ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ดังนั้น ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่นี้ จึงจัดเป็นตำแหน่งพระสังฆาธิการในส่วนกลาง และเป็นตำแหน่งเดียวเท่านั้นที่เป็นส่วนกลาง เขตปกครองคณะสงฆ์ที่เจ้าคณะใหญ่มีอำนาจ หน้าที่ในการปกครอง เรียกว่าหน ซึ่งมีข้อกำหนดในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) หมวด ๒ ข้อ ๖ ดังนี้

ในส่วนของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย แบ่งเป็น ๔ หน มีตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ๔ ตำแหน่ง คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง มีเขตปกครอง ๖ ภาค คือ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ ภาค ๑๕

๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ มีเขตปกครอง ๔ ภาค คือ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ ภาค ๗

๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก มีเขตปกครอง ๕ ภาค คือ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ ภาค ๑๒

๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้ มีเขตปกครอง ๓ ภาค คือ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ ภาค ๑๘

ในส่วนของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุติทุกภาค

๒) ระดับเจ้าคณะภาค

การพิจารณาแต่งตั้งพระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะภาคนั้น ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๐ ความว่า พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๕๓}

^{๕๒} กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยเรื่องการแต่งตั้งถือนพระสังฆาธิการ, ส่วนที่ ๑ ข้อ ๗.

- (๑) มีพรรษาพัน ๒๐ และ
- (๒) กำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือ
- (๓) กำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือ
- (๔) มีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชราชาคณะชั้นเทพ หรือ
- (๕) เป็นพระราชราชาคณะซึ่งเป็นพระคณาจารย์เอก หรือ เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค

ถ้าคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตาม (๒) (๓) (๔) หรือ (๕) ไม่ได้ หรือได้แต่ไม่เหมาะสม มหาเถรสมาคมอาจพิจารณาผ่อนผันได้เฉพาะกรณี

สำหรับการแต่งตั้งเจ้าคณะภาคนั้น ได้มีกำหนดไว้ในข้อ ๑๑ ความว่า ในการแต่งตั้งเจ้าคณะภาค เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามข้อ ๖ และข้อ ๑๐ เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณา เพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม

เจ้าคณะภาคอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

ในกรณีที่เจ้าคณะภาคพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ ให้เจ้าคณะภาคซึ่งได้รับแต่งตั้งแทนอยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

๓) ระดับเจ้าคณะจังหวัด

เจ้าคณะจังหวัด หมายถึง เจ้าคณะกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะจังหวัดนอกรวมกรุงเทพมหานคร^{๕๔}

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๕๕}

- (๑) มีพรรษาพัน ๑๐ กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และ
- (๒) กำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือ
- (๓) กำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือ
- (๔) มีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชราชาคณะชั้นสามัญ หรือเป็นพระคณาจารย์โทขึ้นไป หรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๖ ประโยค

ถ้าคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตาม (๒) (๓) หรือ (๔) ไม่ได้ หรือได้แต่ไม่เหมาะสม มหาเถรสมาคมอาจพิจารณาผ่อนผันได้เฉพาะกรณี

ในการแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดในภาคใด ให้เจ้าคณะภาคนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามข้อ ๖ และข้อ ๑๔ เสนอเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม

๔) ระดับเจ้าคณะอำเภอ

เจ้าคณะอำเภอ หมายถึง เจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานคร เจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนอกรวมกรุงเทพมหานคร^{๕๖}

^{๕๓} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ส่วนที่ ๒ ข้อ ๑๔.

^{๕๔} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยเรื่องการจัดตั้งถือนพระสังฆาธิการ, ส่วนที่ ๓ ข้อ ๑๔.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๕๗}

- (๑) มีพรรษาพัน ๑๐ กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และ
- (๒) กำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือ
- (๓) กำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือ
- (๔) มีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร หรือเป็นพระคณาจารย์ตรีขึ้นไป หรือเป็นเปรียญ

ธรรมไม่ต่ำกว่า ๔ ประโยค

ถ้าคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตาม(๒) (๓)หรือ(๔) ไม่ได้ หรือได้แต่ไม่เหมาะสม เจ้าคณะภาคอาจพิจารณาผ่อนผันได้เฉพาะกรณี โดยอนุมัติของเจ้าคณะใหญ่

๕) ระดับเจ้าคณะตำบล

เจ้าคณะตำบล หมายถึง เจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะตำบลในจังหวัด นอกจากกรุงเทพมหานคร^{๕๘}

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๕๙}

- (๑) มีพรรษาพัน ๕ กับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และ
- (๒) กำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือ
- (๓) กำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือ
- (๔) เป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์ หรือเป็นพระคณาจารย์ หรือเป็นเปรียญธรรม หรือเป็น

นักธรรมชั้นเอก

ถ้าคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตาม(๒) (๓)หรือ(๔) ไม่ได้หรือได้แต่ไม่เหมาะสม เจ้าคณะจังหวัดอาจพิจารณาผ่อนผันได้เฉพาะกรณี โดยอนุมัติของเจ้าคณะภาค

ในการแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอใด ให้เจ้าคณะอำเภอนั้นคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามข้อ ๖ และข้อ ๒๒ เสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง เมื่อได้แต่งตั้งแล้ว ให้แจ้งกรมการศาสนาและรายงานเจ้าคณะภาคเพื่อทราบ

๖) ระดับเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองวัด และเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้นเจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา ๔๕ กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และ

^{๕๖} อ่างแล้ว, หน้า ๑๔.

^{๕๗} พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีระปญโญ), อธิบายกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๕๙} อ่างแล้ว, หน้า ๕๓.

ไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่ง^{๖๐}

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๖๑}

๑. มีพรรษา ๕ และ

๒. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น

ในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใด ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าสังฆัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ไม่มีรองเจ้าคณะตำบล ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้นรวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า ๓ รูป ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามข้อ ๖ และข้อ ๒๖ แล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง^{๖๒}

ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสนั้น ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วยให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะภาค เพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้ง

ในส่วนเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๖๓}

(๑) มีพรรษาพัน ๑๐

(๒) เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และ

(๓) มีสมณศักดิ์

(ก) ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นราช สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก

(ข) ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท

(ค) ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี

สำหรับพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่นนอกจากกรุงเทพมหานคร ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้^{๖๔}

(๑) มีพรรษาพัน ๑๐

(๒) เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และ

(๓) มีสมณศักดิ์

(ก) ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก

(ข) ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท

(ค) ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท หรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัตไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี

^{๖๐} กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๘๙.

^{๖๑} พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญญ), **อธิบายกฎหมายเถรสมาคม**, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๖๓} อ้างแล้ว, หน้า ๖๐.

^{๖๔} อ้างแล้ว, หน้า ๖๖.

ในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดพิจารณา คัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามข้อ ๖ และข้อ ๒๙ หรือข้อ ๓๐ แล้วแต่กรณีเสนอผู้บังคับบัญชา ตามลำดับ เพื่อมหาเถรสมาคมพิจารณา

ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ตามข้อ ๒๙ หรือข้อ ๓๐ แล้วแต่กรณี ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคเป็นผู้ดำเนินการ^{๒๕}

๒.๕.๓ อำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการ

๑) อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่

เจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้^{๒๖}

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจ หน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับ บัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้ เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๒) อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาค

เจ้าคณะภาคมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตน ดังนี้^{๒๗}

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัดหรือมี อำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

^{๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๖๘.

^{๒๖} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ข้อ ๖ ข้อ ๗.

^{๒๗} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ส่วนที่ ๑ ข้อ ๑๐.

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๓) อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัด

เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน ดังนี้^{๖๘}

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัย ข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๔) อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ

เจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน ดังนี้^{๖๙}

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะตำบล

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๖๙} อ่างแล้ว, หน้า ๑๕.

๕) อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบล

เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตน ดังนี้^{๗๐}

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมและบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรือ อยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๖) อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องทำหน้าที่เป็น ผู้ปกครองวัด และเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา ๔๕ กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่ง และนอกจากนั้น เจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนมากที่สุดที่จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน

พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน) กล่าวว่า พระสังฆาธิการ คือผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายมหาเถรสมาคมกำหนดให้มีจำนวน ๑๑ อันดับ โดยมีเจ้าคณะภาคเป็นอันดับที่ ๑ มีผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นอันดับที่ ๑๑ นั้น พระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ คือเจ้าอาวาสนับเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญมากที่สุดมีความรับผิดชอบสูงสุด ด้วยเหตุผล

๑. เจ้าอาวาสเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนและเด็ก เล็ก รู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใครๆ อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระศาสนาทั้งดีและร้าย ย่อมเข้าใจปัญหาต่างๆ และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย

๒. ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่งผู้ปกครองสงฆ์ทุกตำแหน่งเป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลายได้อย่างดี คือถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดี ก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะต่าง ๆ ได้ดี^{๗๑}

^{๗๐}อ้างแล้ว, หน้า ๑๖.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), กล่าวถึงเจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้^{๗๒}

- ๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์
- ๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

- ๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์
- ๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

หน้าที่เจ้าอาวาสดังกล่าวในมาตรา ๓๗ นี้ เป็นหน้าที่โดยภาพรวมลักษณะงานอย่างกว้างๆ มิได้ชี้ชัดถึงวิธีปฏิบัติแต่อย่างใด เพราะวิธีปฏิบัตินั้น ได้กำหนดโดยลักษณะงานเป็น ๔

๑. หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่

๑.๑ การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำ ด้วยแรงงานแรงงานและแรงความคิดอันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัด ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถาน และศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่างๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดีด้วยหน้าที่เจ้าอาวาสข้อนี้

๑.๒ การจัดการของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดการของวัดตามหน้าที่ ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล เช่น การรับทรัพย์สิน การอรรถคดี กิจการเหล่านี้ เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือ เป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผน หรือจารีตว่าด้วยการนั้น

๑.๓ การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลรักษา การใช้จ่าย การจัดทรัพย์สินของวัด ตลอดจนงานบัญชี ทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถานและศาสนสมบัติของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาส ให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๒. หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ได้แก่

๒.๑ การปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษาให้ บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุก ให้ความ อนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่า ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ บรรพชิต และคฤหัสถ์ดังกล่าวด้วยพรหมวิหารธรรมตามควรแก่เหตุ

^{๗๑} พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินฺโน), **ธรรมญาณนิพนธ์: ๑๐๐ ปีพระพุทธวรญาณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๕.

^{๗๒} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), **เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการ พระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓ - ๓๔. (อัดสำเนา)

๒.๒ การสอดส่องบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การตรวจตราและเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตแลคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม รวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าว ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม และรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำ ชี้แจง เกี่ยวกับการปฏิบัติดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓. หน้าที่เป็นธรรมาธิการศึกษาและอบรม

๓.๑ การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (รวมถึงธรรมศึกษาอยู่ด้วย) หรือเฉพาะแผนกใดแผนกหนึ่ง ซึ่งยึดแบบแผนตามจารีตประเพณีที่โดยปฏิบัติสืบมาโดยตรง ได้แก่ การจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรม หรือการให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนที่วัดใกล้เคียง ซึ่งมีสำนักศาสนศึกษาดังกล่าว

๓.๒ การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง ให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ.๒๕๒๘ และการจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่คฤหัสถ์ในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงการฝึกอบรมระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ เช่น การทำกิจวัตรประจำวัน การฝึกซ้อมสวดมนต์ ฝึกซ้อม เรื่องสังฆกรรมและพิธีกรรมทางพระศาสนา ตลอดจนฝึกอบรมการปฏิบัติศาสนกิจของคฤหัสถ์ เช่นการทำวัตรสวดมนต์ประจำวันพระ การสมาทานอุโบสถศีล และปฏิบัติศาสนพิธีอื่น ๆ

๔. หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลนั้น เป็นหน้าที่เชื่อมโยงผูกพันกับสังคมทั้งในสวนวัดและนอกวัดและเป็นหน้าที่อันเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งพอแยกได้โดยลักษณะ คือ

๔.๑ การอำนวยความสะดวกแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศลทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม

๔.๒ การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของวัดเองทั้งที่เป็นการประจำ และเป็น การจร

๔.๓ การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัด แต่ขอรับคำ ปรีกษา และความอุปถัมภ์จากเจ้าอาวาสหรือจากวัด

๔.๔ การสร้างสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เช่น การสร้าง ฌาปนสถาน มีเมรุเผาศพ ศาลาเผาศพ ศาลาพักรับหรือศาลาบำเพ็ญกุศลและที่เก็บศพ เป็นต้น

๗) อำนาจของเจ้าอาวาส

อำนาจเจ้าอาวาส หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปการะแก่การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส เพื่อให้งานที่ปฏิบัติเป็นไปด้วยดี เป็นสิ่งที่มิคู้กับหน้าที่เจ้าอาวาส มิใช่เพื่อใช้บังคับบัญชาผู้อยู่ในบังคับบัญชา โดยเฉพาะเกี่ยวกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นดังที่ท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) ได้กล่าวถึงอำนาจเจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้^{๗๓}

- ๑) ห้ามบรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
- ๒) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ออกไปเสียจากวัด
- ๓) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ต้องมีบรรยากาศแห่งศาสนกิจอยู่ตลอดเวลา เช่น มีการไหว้พระ มีการสวดมนต์ มีการทำสังฆกรรมเป็นประจำตามพระวินัย

พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน) ได้กล่าวถึงบทบาทความรับผิดชอบของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสว่า ต้องช่วยพัฒนาท้องถิ่นในด้านการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนด้วย ในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นก็ต้องเริ่มที่เจ้าอาวาสต้องคุมบรรยากาศในวัดให้หอมด้วยเมตตา สัจจะ สามัคคี คนในวัดรักกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน ประองดองกัน^{๗๔}

พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย กิตติทินโน) ได้กล่าวไว้ว่า ในส่วนสภาพวัดเจ้าอาวาสก็ต้องจัดวัดให้เป็นศาสนสถาน คือเป็นที่บำเพ็ญกิจทางศาสนา เป็นบุญสถาน คือเป็นสถานที่ในการบำเพ็ญกุศลเป็นศึกษาสถาน คือเป็นที่ให้การศึกษาเล่าเรียน อบรม เป็นธรรมสถาน คือเป็นสถานที่ในทางประสิทธิ์ประสาทคุณงามความดี^{๗๕}

จากการทบทวน แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับพระสังฆาธิการ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปว่า พระสังฆาธิการ คือ พระภิกษุผู้มีอายุพรรษาและเป็นผู้มีความสามารถในการบริหารอันเป็นความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ จนได้รับการยอมรับเชื่อถือจากคณะสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาทั่วไป ให้เป็นผู้รับผิดชอบงานคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ อันเหมาะสมต่อความรู้ความสามารถของพระภิกษุสงฆ์รูปนั้นๆ โดยมีการพิจารณากลับกรองด้วยระบบแห่งพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎมหาเถรสมาคม ซึ่งถือว่าเป็นการกลับกรองที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุม ซึ่งเป็นการพิจารณาอันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในวงการคณะสงฆ์

๒.๖ ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนนั้น บุคคลที่บทบาทหน้าที่มีความสำคัญมากในการเป็นผู้นำชุมชนได้แก่พระสงฆ์ซึ่งจะได้รับให้เป็นแกนนำในการพัฒนาเสมอ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็น พระสังฆาธิการ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่ประชาชนให้การยอมรับ นับถือ เชื่อมั่น และศรัทธาต่อพระสงฆ์มาก เมื่อพระสงฆ์มีความคิดและความต้องการที่จะปรับปรุงพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น ประชาชนในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือและให้ความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง ส่งผลให้การพัฒนาที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำหรือผู้นำนั้น

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖ – ๓๗.

^{๗๔} พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), ธรรมญาณนิพนธ์: ๑๐๐ ปีพระพุทธวรญาณ , หน้า ๕๒ – ๕๓.

^{๗๕} พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย กิตติทินโน), วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร, การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ไทย, อ่างใน พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, หน้า ๑๔.

ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นบทบาทหน้าที่ภาวะผู้นำหลักที่สำคัญของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนนั้นประกอบภาวะผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจ ภาวะผู้นำด้านการศึกษาสงเคราะห์ ภาวะผู้นำด้านการเผยแผ่หลักศาสนาธรรม ภาวะผู้นำด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และภาวะผู้นำด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารที่มีความสำคัญน่าสนใจอันเกี่ยวภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ ภาวะผู้นำในการพัฒนาจิตใจ

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาจิตใจนั้น โดยยึดหลักการใช้ศาสนาธรรมของพระพุทธศาสนาพัฒนาจิตใจ ยึดหลักประชาธิปไตยพื้นฐานมาพัฒนาชุมชนและสังคมและยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดจนการร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนให้มีความสุข สันติสุข แก่ชุมชนและสังคม นั้นเอง

การพัฒนาจิตใจ หมายถึง กระบวนการปลูกฝังเสริมสร้างเสริมความรู้สึกรู้จักคิด ความยึดมั่นที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายว่า การพัฒนาจิตใจ หมายถึง กระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมสุขภาพจิต สมรรถภาพจิตและคุณภาพจิตใจที่งาม การพัฒนาจิตใจกล่าวโดยผล เป็นการยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้น จากระดับหนึ่งไปสู่ระดับหนึ่งที่สูงขึ้น มีความหมายคล้ายกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการยกระดับความเป็นอยู่หรือมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น ความแตกต่างกันก็คือการพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องของนามธรรมที่มองเห็นยาก ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเรื่องของรูปธรรมซึ่งมองเห็นได้ง่ายเราอาจจะแบ่งระดับการพัฒนาจิตใจของคนออกเป็น ๓ ระดับเช่นเดียวกันคือ จิตใจด้วยพัฒนา (under developed mind) จิตใจที่กำลังพัฒนา (developing mind) และจิตใจที่พัฒนาแล้ว (developed mind) การพัฒนาจิตใจจึงเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจากระดับด้อยพัฒนาไปสู่ระดับกำลังพัฒนา จากระดับกำลังพัฒนาเป็นระดับพัฒนาแล้ว

พระพุทธเจ้าได้เปรียบบุคคลเหมือนบัว ๔ เหล่า จิตใจที่ด้วยพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจของคนประเภทบัวใต้น้ำ ซึ่งยังติดโคลนตม อาจจะเป็นอาหารของเต่าปลา จิตใจที่กำลังพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจที่กำลังพัฒนาของคนประเภทบัวที่ปริมน้ำหรือกำลังจะพ้นน้ำ ส่วนจิตใจที่พัฒนาแล้วอาจจะเป็นจิตใจของคนประเภทบัวพ้นน้ำ

จิตใจที่ด้อยพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจที่ต่ำทราม ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า จิตใจที่ต่ำทรามเป็นจิตใจที่อ่อนแอไม่กล้าและไม่อดทนที่จะเพียรพยายามสร้างสมความดีงาม ความเจริญความสำเร็จในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม ดีแต่คิดจะให้ได้มาโดยสะดวกง่ายตายโดยไม่คำนึงถึงผิดชอบชั่วดี จิตใจดังนั้นถ้าปล่อยให้มันขึ้นจนเคยชิน อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เป็นคนมักง่ายทำงานบกพร่องเสียหาย อย่างมากก็จะทำให้เป็นคนดันหน้าไร้ความอาย หยาบคาย ละโมบ ทำอะไรที่โหนกเกิดอันตรายที่นั่น

การพัฒนาจิตใจนั้น พระสงฆ์ควรมุ่งเน้นในการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมอันดีงามเหมาะสมในทางพระพุทธศาสนา และควรเน้นคุณธรรม ๔ ประการ ตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

เพื่อให้หมู่มวลชนสมาชิกของชุมชนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ที่ทำงาน หมู่บ้าน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ดังนี้

การเป็นผู้มีจิตธรรม คือ มีความเมตตา กรุณา มีความสำรวม มีสติรอบคอบ มีความพากเพียร อดทนอดกลั้น รู้จักครองตนโดยปราศจากอบายมุข มีความซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจ ทั้งในทางการพูดและการกระทำ

การเป็นผู้มีวัฒนธรรม คือ มีจรรยา มารยาท รู้จักระเบียบปฏิบัติในวันสำคัญของชาติ เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสามัคคีและรู้จักการปรับตัว รวมทั้งมีความเชื่อในค่านิยมไทยที่ดีงาม

การเป็นผู้มีจิตใจใฝ่พัฒนา คือ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาตนเองในด้านความสะอาด มีระเบียบวินัย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาครอบครัวในด้านขนานงาน ประหยัดและเลี้ยงชีวิตแต่พอดี และมีจิตใจใฝ่พัฒนาสังคม ในด้านมีใจเที่ยงธรรม มีอุดมการณ์ รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

การเป็นผู้มีจิตใจใฝ่หาความรู้ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ทั้งด้านกฎหมาย สุขภาพอนามัย การศึกษา อาชีพและการผลิต

คนเรานั้น สำคัญอยู่ที่ควรจะได้ปรารถนาที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นเป็นลำดับเพื่อให้ชีวิตเป็นสุข และเจริญรุ่งเรือง พระพุทธศาสนามีธรรมอยู่มากมายหลายชั้นอันพอเหมาะพอดีกับอัธยาศัยจิตใจของบุคคลประเภทต่าง ๆ สำหรับเลือกเฟ้นมาแนะนำสั่งสอนขัดเกลาความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดีขึ้นเจริญขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๗๖}

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาจิตใจ ในโครงการพัฒนาหมู่บ้านของแต่ละชุมชนจะมีหลักการการพัฒนาจิตใจผสมผสานอยู่ด้วยกันเสมอ โดยเฉพาะในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการพัฒนา มาก ชาวบ้านจะมีระดับของการพัฒนาทางจิตใจที่สูงพอสมควร กล่าวคือ

ในด้านจริยธรรม ชาวบ้านในชุมชนมีการลดละเลิกอบายมุข เมื่อชาวบ้านมีสติไม่หลงอยู่ในการพนันหรือสุราเมรัย การทะเลาะวิวาท การประทุษร้ายต่อกัน การข่มขืน การลักขโมย หรือการก่ออาชญากรรมอื่น ๆ ก็แทบจะไม่มี พระสงฆ์ผู้นำทางพระพุทธศาสนามีบทบาทหน้าที่ในการชักชวนให้ชาวบ้านอยู่ในศีลธรรม มีความเพียรและรู้จักเสียสละเพื่อหมู่บ้าน

ในด้านวัฒนธรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่มีจรรยา มารยาทที่ดี ใครมาที่ชานเรือนก็ต้อนรับเจรจาด้วยไมตรีจิตและยกน้ำมาให้ดื่ม การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย มีการคงไว้ซึ่งประเพณีอันดีงามในวันสำคัญของชาติ หรือยังเคร่งครัดในการร่วมประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่อในการช่วยเหลือตนเอง การปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน และชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นระยะ การรับใช้ชาติด้วยการเข้ารับเกณฑ์ทหาร ความอดทนต่ออาชีพการทำงาน การเสียสละแรงกายและทรัพย์สินในการพัฒนาหมู่บ้านหรือพัฒนาชุมชนของตน

ในด้านการมีจิตใจใฝ่พัฒนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีระเบียบและรักษาความสะอาด ดังจะสังเกตได้จากถนนหนทาง บริเวณสนามหน้าบ้านและใต้ถุนบ้าน ตลอดจนภายในบ้าน ครุฑและ

^{๗๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ถ้อยธรรมพระราชดำรัส, หน้า ๔๗.

ส้วม มีการเก็บเครื่องมือ เครื่องใช้ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงและวัชพืชอย่างปลอดภัยจากเด็กเล็ก มีการกำจัดขยะและมูลสัตว์อย่างถูกวิธี ภาชนะใส่น้ำมีฝาปิดมิดชิด มีการใช้สอยทรัพย์สินและสิ่งของอย่างประหยัด ถนอมใช้ ดูแลรักษา ซ่อมแซมอยู่เสมอและมีการเข้าร่วมกลุ่มประกอบกิจกรรมกับชาวบ้านเป็นประจำ

ในด้านการมีจิตใจใฝ่หาความรู้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอ่านออกเขียนได้ มีความสนใจในการศึกษาของบุตรหลาน ติดตามข่าวเกี่ยวกับการเกษตร การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง การปกครอง ตลอดจนอาชีพการงานอื่น ๆ ที่พอจะเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัว ชาวบ้านมีความเข้าใจในหลักโภชนาการและการรักษาสุขภาพอนามัยพอสมควรกับสภาพ^{๗๗}

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านการพัฒนาด้านจิตใจของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ได้แก่การพัฒนาจิตใจของประชาชนให้มีความคิดที่ถูกต้องมีจิตใจใฝ่พัฒนาโดยปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีวัฒนธรรมอันดีงามยึดมั่นในคุณธรรม ๔ ประการ ตามพระบรมราโชวาท เพื่อให้เกิดผล ๕ ประการ คือ ๑. มีความคิดที่ดี ๒. มีใจใฝ่พัฒนา ๓. ยึดศาสนาเป็นหลัก ๔. รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ๕. ปฏิบัติตามคุณธรรมอันดีงาม ๔ ประการ อันเป็นแนวทางที่จะสามารถยกระดับจิตใจให้ประชาชนมีจิตใจใฝ่พัฒนา และทั้งมีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาตนเองในด้านความสะอาด มีระเบียบวินัย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาครอบครัวในด้านขยันทำงานประหยัดและเลี้ยงชีวิตแต่พอดี และมีจิตใจใฝ่พัฒนาสังคม ในด้านมีใจเที่ยงธรรม มีอุดมการณ์ รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม อันเป็นการพัฒนาแบบถาวรยั่งยืนสืบต่อไป

๒.๖.๒ ภาวะผู้นำในการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การที่พระสงฆ์และวัดจัดการเรียนการสอน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนนั้น เช่น การพัฒนาและการจัดการศึกษาสำหรับฆราวาส การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการจัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน รวมไปถึงการจัดการศึกษาให้กับชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ของวัด เป็นต้น

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺโณ) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตามประวัติและความเป็นมาของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้น โรงเรียนในประเทศไทยมีมากมายหลายประเภทด้วยกัน เป็นต้นว่า โรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนพาณิชยการ ฯลฯ โรงเรียนที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนแต่เป็นที่ทราบของประชาชนโดยทั่วไปและประชาชนก็นิยมนำลูกหลานของตนเข้าเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนเหล่านั้นแทบทุกคน ทั้งนี้ก็เพราะรัฐบาลกำหนดไว้ว่า ประชาชนจะต้องได้รับ

การศึกษาอย่างต่ำประถมศึกษาปีที่ ๖ แต่มีโรงเรียนอีกประเภทหนึ่งที่ประชาชนไม่ค่อยจะรู้จักหรือรู้จักแต่ประชาชนที่มีความสนใจเท่านั้น แต่โรงเรียนที่ว่าก็เป็นที่รวมเอานักเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับอุดมศึกษาเข้าเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนเดียวกันได้ โรงเรียนที่ว่านั่นก็คือ

^{๗๗} ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (ศทท.), อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง : นโยบายและแนวทางการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิคตอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๖-๒๗.

โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นสถานที่อบรมกุลบุตรกุลธิดา ให้ตั้งมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียม ประเพณี ศีลธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยเรา โดยเน้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการ ปฏิบัติพิธีกรรมเป็นหลัก นอกจากนี้ยังควรต้องเน้นการจัดกิจกรรมด้านอื่น ๆ โดยให้เด็กและเยาวชนที่ มาร่วมการปฏิบัติกิจกรรมได้สร้างความคิดว่าวัดนี้เป็นของเรา จัดตั้งอยู่ตามวัดต่าง ๆ^{๗๘}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ) ได้กล่าวถึง การศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการ ในปัจจุบัน ๔ ลักษณะ คือ^{๗๙}

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง เรียนร่วมกับพระสงฆ์ สามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์และ อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมี จำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้ การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะวัน อาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของมหาวิทยาลัทยสงฆ์ ทั้งสองแห่งนี้ เพื่อให้ นักเรียนนักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาในวันที่ สถานศึกษาของทางฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็ก ศูนย์ แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนวัยเรียน เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้น

และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ดำเนินการ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้านที่ อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย มาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้ คู่ันเคยกับวัดและพระตั้งแต่เด็กๆ สอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้น ที่ไม่เกินกำลังของสมอที่เด็กจะเรียน ได้และให้รู้จักสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

การศึกษาสงเคราะห์นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุ สงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานที่ศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้น ประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษาและ

^{๗๘} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ), **คู่มือวิทยากร อบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้า อาวาส**, (กรุงเทพมหานคร : อทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑.

^{๗๙} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๘-๔๙.

ช่วยเหลือบุคคลที่กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมปมนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดคนดูแลและกำพร้าบิดา ก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาและเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป^{๔๐}

การศึกษาสงเคราะห์ ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ และสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศพระสงฆ์และคณะสงฆ์ไทยได้ทำหน้าที่จัดการศึกษา และให้การศึกษาแก่คนไทยมาแต่อดีตเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นสภาพการณ์ต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปหน้าที่และความรับผิดชอบของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาของสังคมไทยได้ลดน้อยลงจนเหลือแต่ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนเช่นในปัจจุบันนี้

การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาวิชาการและวิชาชีพ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนของฝ่ายราชอาณาจักร เพื่อให้คนไทยทุกคนสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๑. วัดที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ เจ้าอาวาสควรจะทำให้ความอุปถัมภ์แก่โรงเรียน ครูอาจารย์และนักเรียนตามกำลังความสามารถ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้รู้คุณค่าของพระพุทธศาสนาเป็นการอบรมปมนิสัยให้นักเรียนได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร เป็นการแสดงออกซึ่งความเมตตาจิตของพระสงฆ์ที่มีต่อเยาวชน ครู อาจารย์

๒. ควรจัดวัดเป็นสถานที่ให้ศึกษานอกโรงเรียนแก่ชาวบ้านในชุมชน เช่น ทำที่อ่านหนังสือพิมพ์ หรือสร้างห้องสมุดประชาชนไว้สำหรับหาความรู้

๓. นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาสงเคราะห์อื่น ๆ ที่พระสงฆ์ควรสงเคราะห์ประชาชน เช่น

- ๓.๑ การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน
- ๓.๒ การสอนธรรมศึกษา
- ๓.๓ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด
- ๓.๔ การจัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน
- ๓.๕ การจัดหาอุปกรณ์การศึกษาให้
- ๓.๖ การตั้งทุนอาหารกลางวัน ฯลฯ

การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน

๑. การศึกษาธรรมศึกษาตามหลักสูตรแม่กองธรรมสนามหลวงได้จัดให้มีขึ้น พร้อมกับศึกษานักธรรมระดับชั้นตรี โท และเอกของพระภิกษุสามเณร แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนักเพราะเหตุปัจจัยบางประการทำให้อัตราความสนใจของกลุ่มเยาวชนทั่ว ๆ ไปอยู่ในเกณฑ์ที่น้อย ทั้งนี้

^{๔๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

เนื่องจากขาดการสนับสนุนและส่งเสริมจากผู้บริหารและผู้รับผิดชอบทางฝ่ายรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ติดต่อประสานงานระหว่างสำนักเรียนสำนักศาสนศึกษา กับสถาบันการศึกษาทั่วไป ทำให้การศึกษาแผนกธรรมที่กุลบุตรกุลธิดาผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้น สมควรจะศึกษาเล่าเรียนไม่เจริญแพร่หลายเท่าที่ควร กลับมีอัตราการด้อยลงไปเป็นที่น่าวิตก จนกระทั่งคำว่า “ธรรมศึกษา” กำลังจะเลื่อนหายไปทุกขณะ

๒. ควรสนับสนุนส่งเสริมและจัดให้มีการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาและเรือนจำเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปที่เป็นพุทธศาสนิกชนให้เป็นผู้มีอัธยาศัยเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมเป็นเครื่องอาวุธประดับกายและใจ อย่างแน่นแฟ้นมั่นคงเป็นศรีสง่าแก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติสืบต่อไป

การศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์

ประวัติความเป็นมา สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงปรารภกับนายอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ทางคณะสงฆ์พิจารณาหาทางจัดการสอนเด็กและประชาชนให้มีความรู้ อ่านออก เขียนได้ แม้ในปัจจุบันมีโรงเรียนในระบบการศึกษาของชาติเป็นฝ่ายรับผิดชอบในการศึกษาของเด็กและประชาชนอยู่แล้ว แต่วัดต่าง ๆ ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือการศึกษาของเด็กและเยาวชนอยู่เป็นอันมาก เป็นต้นว่าอนุญาตให้โรงเรียนเกือบทุกประเภท ทุกสังกัดใช้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งโรงเรียนเป็นบริเวณเป็นสนาม ส่งเสริมการจัดตั้งโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ ให้ที่อยู่อาศัยแก่นักเรียนโดยการมาเป็นเด็กวัด ศิษย์วัดและช่วยอบรมสั่งสอนนอกเวลาเรียนตลอดจนให้ความอุปการะแก่เด็ก และประชาชนในด้านการศึกษาด้วยประการต่าง ๆ ปัญหาสำคัญในการจัดการศึกษาของรัฐแก้ได้ไม่หมดก็คือ เด็กในเกณฑ์บังคับให้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่ต้องคอยจนถึงอายุเข้าปีที่แปดจึงจะมีโอกาสได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา และเมื่อเข้าเรียนและปรากฏว่ามีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ต้องเรียนซ้ำซ้อนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เป็นเวลาถึงสองปีจึงจะได้เลื่อนขึ้นไปเรียนในชั้นประถมปีที่ ๒ ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินเป็นจำนวนมาก ในการจัดหาสถานที่เรียน และจัดหาครูสำหรับสอนนักเรียนที่ต้องเรียนซ้ำในชั้นนี้จึงนับเป็นการสูญเสียเปล่าทางการศึกษาที่น่าเสียดายมาก

กระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ.๒๕๑๖ จึงได้คิดโครงการโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้น เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยวางแผนอย่างกว้าง ๆ ในตอนแรกว่า ขอความอนุเคราะห์จากพระสงฆ์ให้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น โดยให้พระเป็นครูและให้ทำการสอนเด็กที่อายุก่อนเกณฑ์ บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนตามกฎหมายว่าด้วยประถมศึกษา การจัดตั้งโรงเรียนวัดเช่นนี้จะค่อยทำค่อยไปโดยในขั้นต้นเลือกเอาแต่บางวัด ที่มีสถานที่กว้างขวางพอสมควร และมีพระภิกษุที่พอจะสามารถทำการสอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับได้ซึ่งปรากฏว่าก่อนที่กระทรวงศึกษาธิการจะเริ่มดำเนินการตามนโยบายนี้มีบางวัดได้จัดดำเนินการในลักษณะเดียวกันอยู่แล้ว และได้ผลดีพอสมควร ทั้งผู้ปกครองเด็กและชาวบ้านก็พอใจ

การดำเนินการ

กฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ และฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖) ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการหรือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ อันได้แก่ เจ้าคณะภาค รองเจ้า

คณะภาค เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสไว้ข้อหนึ่งว่า

การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินการไปด้วยดี

การจัดการศึกษาให้แก่เด็กและประชาชนให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ให้ทั่วถึงแบบโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์นี้จัดได้ว่าเป็นการศึกษาสงเคราะห์เด็กและสาธารณสงเคราะห์ประการหนึ่ง และการจัดการศึกษาประเภทใดหรือระดับใดก็ตาม ถ้าสามารถจัดโดยวัดหรือพระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการแล้วนับเป็นการทำให้เด็กหรือประชาชนได้ใกล้ชิดหรือเข้าวัดมากขึ้นมีศีลธรรมและเป็นคนโดยสมบูรณ์มากกว่าเด็กหรือประชาชนที่ไม่มีโอกาสศึกษา ดังนี้

๑. ให้เป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อการกุศล ไม่เก็บค่าธรรมเนียมนการเรียนแต่อย่างใด
๒. ให้ใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนวัด...”
๓. ให้สอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับตามกฎหมายทั้งชาย - หญิง อายุตั้งแต่ ๕ ปี ถึงย่างเข้าปีที่ ๘
๔. ให้พยายามสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ด้วย
๕. ครูผู้สอน คือ พระภิกษุสามเณร และจะให้ฆราวาสเป็นครูช่วยสอนก็ได้
๖. ความมุ่งหมายของโรงเรียนคือ เตรียมให้เด็กพร้อมที่จะเข้าเรียนในการศึกษาภาคบังคับอบรมในด้านกิริยามารยาท และศีลธรรมตลอดจนสอนผู้ใหญ่ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้
๗. ในขั้นต้นให้จัดตั้งอย่างน้อย อำเภอละ ๒ แห่ง

๒.๖.๓ ภาวะผู้นำในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “ประเทศไทย” ในปัจจุบันนี้เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๕ โดยพระเถระ ๒ รูป คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระภายใต้การดำเนินนโยบายเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของพระเจ้าอโศกมหาราชในครั้งนั้น เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปยังภูมิภาค ต่าง ๆ ของโลก นอกเหนือจากชมพูทวีป

ประเทศไทยเป็นภูมิภาคหนึ่งที่ได้รับผลจากการดำเนินงานครั้งนั้น ทำให้ดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมทุกระดับชั้น ประชาชนได้รับผลจากการหันไปนับถือพระพุทธศาสนามีหลักในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการดำรงตนดูแลสังคมหรือกระทั่งช่วยเหลือประเทศชาติ สังคมมีความสงบร่มเย็นจนประเทศไทยได้รับการขนานนามว่า “เมืองพุทธ”

พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทรโร) ให้ความหมายของการเผยแผ่เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัตินั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นศาสนาแห่งสันติภาพของโลกและสันติภาพแห่งโลกสากล สมดังพระดำริที่จะส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูปออกไปเผยแผ่พุทธธรรมให้ชาวโลกได้รับรู้ จึงได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จรธ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนฺหิ

ตาย พุชนุสหาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจง
เที่ยวไป เพื่อประโยชน์ และความสุข แก่ชนหมู่มากระ เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เหล่าทวยเทพและมนุษย์ และให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่พระองค์ทรงประสงค์ว่า ๓
ประการ คือ^{๘๑}

๑. ทิฏฐธรรมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น
๒. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้าหรือในภพหน้า, ประโยชน์สูงขึ้นไป
๓. ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การ
ดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกๆวิธีที่ไม่ขัดต่อ
พระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติใน
ชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปลุกเสกในโอกาสและสถานที่ต่างๆทั้งในวัดและนอกวัด การ
บรรยายธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวีดิ
ทัศน์ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัดโดยมีวัตถุประสงค์
เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทย
ที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา การดำเนินการใดๆของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่
เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด ชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่
ทั้งสิ้น^{๘๒}

บุญศรี พานะจิตต์ กล่าวว่า การประกาศธรรมเป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การ
เผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัย
ความเมตตาและกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีดังนี้^{๘๓}

๑) งานพระธรรมทูต ดำเนินงานโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้ง
คณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญ
ประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศ เป็นงานที่นำพุทธ
บริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ
สามารถนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหา
ต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อม และงาน

^{๘๑} พระพิพิธธรรมสุนทร, (สุนทร ญาณสุนทรโร), **คม ชัด ลึก เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

^{๘๒} กรมการศาสนา, **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลาง
ชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

^{๘๓} บุญศรี พานะจิตต์, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว
อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

พระธรรมทูต เป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนาธรรมมีกถา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรม

๒) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระสงฆ์ในชนบทมีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น

๓) งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และน้อมนำพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำ เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔) งานบรรพชาสามเณรฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๕) การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกพุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประณมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑-๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๖) การเผยแผ่ทางสื่อมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแผ่ทางวิทยุ โทรทัศน์ วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรมและการเผยแผ่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

๗) การเผยแผ่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัด ลานใจการกีฬา เป็นต้น

ปิ่น มุทุกันต์ การเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามีวิธีดำเนินการในการประสานมนุษยสัมพันธ์โดยตระหนักในเหตุ ๓ ประการ ๗๐ อยู่เสมอ และในทุก ๆ กรณีที่พระพุทธองค์ทรงดำเนินการ คือ ๑) ทรงค้นหาพื้นเพเดิมของเขา ๒) ทรงวิจัยถึงความต้องการของเขา ๓) ทรงรู้วิธีเข้าถึงจิตใจของเขา จึงกล่าวได้ว่าการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าทำกันหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน กาปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานแม่แบบ (หลัก) ในการปฏิบัติ(การแสดงธรรม) ให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่าน และไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น ให้เกิดความกระตือรือร้น

ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนมุ่งประโยชน์ต่อมหาชน สอนด้วยเหตุผล เป็นศาสนาที่มีในโลก ที่องค์ผู้ประดิษฐานและผู้เผยแผ่ ไม่ได้สอนให้เชื่ออย่างงมงาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสอยู่เสมอว่า ให้คิดตรึกตรองเสียให้ดีกว่าก่อน แล้วจึงเชื่อ ให้เชื่อภายหลังที่เข้าใจเหตุผลดี ไม่ใช่ให้เชื่อ

เสียก่อน แล้วจึงเข้าใจภายหลังหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนานั้นอยู่ที่เหตุผล ผลทุกประการย่อมมาจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลด้วยเหตุตั้งนี้บทบาทการเผยแผ่มีเหตุผลที่ดี จึงประกาศให้ทราบ มีลักษณะ อะลุมิอะล่วย แสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนอีกทั้งการเผยแผ่พุทธธรรม นับว่าเป็นหัวใจของการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้วัฒนาสถาพร งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมี ดังนี้^{๔๔}

๑. งานพระธรรมทูต เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรม สามารถนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างวิธี และถูกต้องรวมทั้งสามารถแก้ปัญหาต่างๆในด้านเศรษฐกิจสังคมการปกครองและสิ่งแวดล้อมประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยายการสนทนา ธรรมิกกา นำฝึกปฏิบัติ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรม

๒. หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระภิกษุในชนบทได้มีบทบาทเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น ๆ

๓. งานอบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อมุ่งให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔. การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์

๕. วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรม

๖. งานเผยแผ่ต่างประเทศ

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่นั้นเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งของพระสงฆ์ เพราะการเผยแผ่หลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นการประกาศพระสัจธรรมเป็นบทบาทภาวะผู้นำหน้าที่ที่สำคัญของคณะสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์นั้นจึงเป็นการทำเพื่อสงเคราะห์แก่ประชาชน ๆ จะได้นำหลักธรรมอันดีงามเหมาะสมไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตังามจนเกิดประโยชน์สุขทั้งในส่วนของตนเอง ประโยชน์สุขในส่วนรวมกับชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๒.๖.๔ ภาวะผู้นำในด้านงานสาธารณสงเคราะห์

งานสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์การช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการอุดหนุนจนเจือสถานทีซึ่งเป็นสาธารณสมบัติแก่ประชาชนทั่วไป เช่น การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือ เจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ต้องมีการตื่นตัว เป็นคนไม่อยู่เปล่า ไม่กินเปล่า ต้องบำเพ็ญตนเป็น “อิตถถาจารีบุคคล” คือ เป็นคนทำประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในวัด และภายนอกวัดเพื่อเป็นประโยชน์แก่

^{๔๔}ปิ่น มุฑกันต์, มุมสว่าง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

ประชาชนทั้งหลายอันเป็นการแสดงภาพพจน์ที่ดีงามให้ประชาชนทั้งหลายเกิดทัศนคติที่ดีต่อพระสงฆ์ “พระสงฆ์ไม่ละทิ้งประชาชน”

พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม) ได้กล่าวไว้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานในส่วนไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนทำสะพาน ศาลาพักร้อนงานนี้จะมี อดบ. เข้ามาทำหน้าที่ ส่วนที่คณะสงฆ์จะช่วยสังคมได้ เช่นการช่วยเหลือผู้ยากไร้เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดการให้ฟรีในพิธีงานศพ ไม่เก็บค่าน้ำค่าไฟไม่เก็บค่าเจ้าพนักงาน หากเขามีศรัทธาก็จะทำบุญ ส่วนนี้ก็จะช่วยบรรเทาทุกข์ให้กับชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ ตลอดทั้งให้การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัดและนอกวัด ภายในวัด เช่น อำนวยความสะดวกแก่ผู้มาฟังมาทำบุญที่วัดให้เหมาะสมและวัดต้องสะอาด สะดวกสบาย ภายนอกวัด เช่น สงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์เท่าที่จะทำได้อย่างหนึ่งดูดย ^{๘๕}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ การจัดกิจการอันเป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะมี ๔ ประการคือ ^{๘๖}

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ชุดสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

๓) การเกื้อกูลสาธารณสมบัติสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ชุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าปลูกต้นไม้ และอื่นๆ

๔) การเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการคอยช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วมพร้อมมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนทำอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส หรือกระบวนกรสงเคราะห์ปวงชนผู้ประสบภัยพิบัติจากวินาศภัยอุบัติเหตุ และสาธารณภัยซึ่งได้แก่ภัย คือ ความยากจน ความเจ็บไข้

^{๘๕} พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม), **สารภาค ๑๕**, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๘๖} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), **การคณะสงฆ์และพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑-๖๒.

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆแก่ประชาชนผู้อุปัถม์บารุงวัด ทายก ทายิกาของวัดหรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ

การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะจัดได้^{๘๗}

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระสงฆ์ สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระสงฆ์ สามเณรที่วัดประสบภัยขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประพาสหมู่บ้าน การช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นต้น^{๘๘}

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆเพราะพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมาพระสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาส^{๘๙}

ไพบุลย์ เสียงก้อง อธิบดีกรมการศาสนา ได้กล่าวว่า งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำได้แก่ โครงการอุปสมบท และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดเจ้าอาวาส พระภิกษุ เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่เป็นแหล่งประพาสหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนการช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้^{๙๐}

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในงานสาธารณสงเคราะห์เป็นหน้าที่อันจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องให้การช่วยเหลือสงเคราะห์แก่ประชาชนและสังคม เพราะพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นแกนหลักเป็นที่พึ่งพิงในการสงเคราะห์ประชาชนเกือบจะทุก ๆ ด้านที่ถูกต้องเหมาะสมและไม่ขัดกับพระ

^{๘๗} พระราชรัตนมุนี, (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ), การจัดสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด, หน้า ๑๔.

^{๘๘} กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารจัดการวัดฉบับย่อ, หน้า ๗.

^{๘๙} บุญศรี พานะจิตต์, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้วอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, หน้า ๒๕.

^{๙๐} ไพบุลย์ เสียงก้อง “หลักการบริหารวัด”, วัดพัฒนา ๔๔, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

ธรรมวินัย และกฎหมายบ้านเมือง และที่สำคัญทั้งพระสงฆ์และวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม พระสงฆ์อยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งพระสงฆ์และวัด พระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์

๒.๖.๕ ภาวะผู้นำในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

สถาบันสงฆ์และศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่คู่มากับสังคมไทย ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และมรดกที่สำคัญ ซึ่งเป็นความภูมิใจ แสดงถึงเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีของไทย ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังบรรจุความสำคัญของวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ไว้ในการแก้ปัญหาของชาติ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ ของคนไทยทุกคนต้องร่วมใจอนุรักษ์ ฟื้นฟูเผยแพร่วัฒนธรรมที่ดีงามนี้สืบไป ความสำคัญของการ สืบทอดวัฒนธรรม

ความสำคัญของการอนุรักษ์สืบทอดศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่ นั้นย่อมขึ้นอยู่กับ การ พัฒนาของคนในสังคม จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่กล่าวถึงการพัฒนาประเทศให้ เจริญก้าวหน้า นั้น สังคมต้องมีคุณภาพ จากการพัฒนาคนในสังคม ปรากฏผลได้ดังนี้

๑. เป็นสังคมคุณภาพ หมายถึง สังคมไทยต้องพัฒนาคนในสังคมทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะมีการดำเนินชีวิตที่ดี โดยยึดหลักความพึงพอเพียง ความพอดี และสามารถพึ่งตัวเองได้
๒. เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและกาเรียนรู้ โดยคนไทยสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตให้เป็นคนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นผู้ไม่เหตผล ร่วมใจกันพัฒนาภูมิปัญญาไทย ควบคู่กับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น
๓. เป็นสังคมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยต้องปลูกฝังให้คนไทยเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีค่านิยมที่ถูกต้อง พึ่งพาอาศัยกัน มีความรู้รัก รู้สามัคคี ภูมิใจในความเป็นไทย รักษาสถาบันที่สำคัญของสังคมไทยสืบต่อไป

ความหมายของศิลปะและวัฒนธรรม

ศิลปะและวัฒนธรรม (Art and Culture) หมายถึง ผลงานสร้างทางศิลปะและพุทธิปัญญาทุกแขนง เป็นสิ่งที่มีการสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากธรรมชาติ ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะรูปธรรมหรือนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมหลวงหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีการสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน โดยแสดงออกถึงความเจริญงดงามและความมีศีลธรรมอันดีของมนุษย์

ศิลปะ หรือ ศิลป ทั่วๆ ไปแล้วจะหมายถึงการกระทำหรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ ศิลปะเป็นคำที่มีความหมายกว้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมีความหมายเกี่ยวกับการสร้างสรรค์สุนทรียภาพด้านต่าง ๆ งานศิลปะ จะรวมถึงชิ้นงานหลาย ๆ ชนิดโดยผู้สร้างตั้งใจสร้างชิ้นงานเพื่อ

สื่อสาร สื่ออารมณ์ หรือใช้สัญลักษณ์เพื่อให้ผู้ชมชื่นงานตีความ ผู้สร้างงานศิลปะ มักเรียกโดยรวมว่า ศิลปิน

ศิลปะอาจรวมไปถึงงานในรูปแบบต่างๆ เช่น งานเขียน บทกวี การเต้นรำ การแสดง ดนตรี งานประติมากรรม ภาพวาด-ภาพเขียน หรือ อื่น ๆ อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่แล้วศิลปะจะหมายถึงงานทางทัศนศิลป์ได้แก่ ภาพวาด-ภาพเขียน งานประติมากรรม งานแกะสลัก รวมถึงงานแบบ Conceptual Art และ Installation Art ในบางตำราแบ่งศิลปะซึ่งเรียกว่า ทัศนศิลป์(Fine Art) ออกเป็น ๕ ประเภท

๑. จิตรกรรม (Painting) การพิมพ์ภาพ (Printing)
๒. ประติมากรรม (Sculpture)
๓. สถาปัตยกรรม (Architecture)
๔. วรรณกรรม (Literature)
๕. คีตกรรม ดนตรีและนาฏศิลป์ (Music & Dramatic Art)

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

วัฒนธรรม ในทางวิทยาการหมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า (The way of life) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

วัฒนธรรม มาจากภาษาบาลีบวกกับภาษาสันสกฤต ซึ่งคำว่า “วฒน” ในภาษาบาลีคือ ความเจริญส่วนคำว่า “ธรม” ในภาษาสันสกฤตหมายถึงความดี พอเอาสองคำมารวมกันจึงได้คำว่า “วฒนธรม” หมายถึงความดีอันจะก่อให้เกิดความงอกงามที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ประเภทของ วัฒนธรรม เราสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสุ ขทางกาย อันได้แก่ ยวดยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องป้องกันตัวให้รอดพ้นจากอันตรายทั้ง ปวง

๒. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ เพื่อให้เกิด ปัญญาและมีจิตใจที่งดงาม อันได้แก่ ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม คติธรรม ตลอดจนศิลปะวรรณคดี และระเบียบแบบแผนของขนบธรรมเนียมประเพณี

พระยาอนุมานราชชน ปรากฏด้านวัฒนธรรม ให้ความเห็นไว้ว่า “วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไป เป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมีปัญหาความสามารถค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ยังเร้นอยู่ และประดิษฐ์ เสริมสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกของสังคมตนเองไว้ การเปลี่ยนแปลงไป ช่างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมมีเสถียรภาพ เรียกว่าวัฒนธรรมมีพลวัต และในการเคลื่อนที่ไปนั้น หากไม่มีการสลัดของเก่าที่ไม่สอดคล้องแล้วทิ้งไปเสียบ้าง พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไป ก็ จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล่า และเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะมี การตัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเสีย แล้วรับ เอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ เป็นผลให้สังคมนั้นต้องสูญเสียบุคลิกลักษณะของตนในที่สุด” มิติทาง วัฒนธรรมสามารถใช้เป็นพลังสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยการนำอัตลักษณ์หรือความเป็นตัว ของตัวเอง ซึ่งไม่ใช่การหวงคืนสู่อดีตแต่เป็นการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเพื่อที่จะก้าวต่อไปข้างหน้า

อย่างมั่นใจว่าคนนั้นจะไม่สูญเสียอัตลักษณ์ วัฒนธรรมในแต่ละชุมชนก็ไม่ใช่อยู่ที่การปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น หากอยู่ที่จิตใจการมีส่วนร่วมและการเห็นคุณค่า โดยใช้ปัญญา ทำการฟื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์นวัตกรรมบนฐานรากของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์

การอนุรักษ์ (Conservation) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ คือ การรักษาให้คงเดิม (การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมคือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญหายไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม)

การอนุรักษ์ ความหมายทางกระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เริ่มจากการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ในทางวิชาการหลากหลายสาขาที่เกี่ยวข้องในลักษณะสหวิชาการ ข้อเสนอแนะ เจาะลึกต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเลือกสรรวิธีการที่ดีที่สุดเหมาะสมที่สุด ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน และมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละประเภท แต่ละแหล่ง ให้มั่นคง เป็นแหล่งเรียนรู้ และตอบสนองประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบัน ซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย

๑ การศึกษาวิจัย เฉพาะทาง

๒ การดำเนินการอนุรักษ์ ในระดับต่าง ๆ เช่น การป้องกันการเสื่อมสภาพ การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประยุกต์ใช้สอย การฟื้นฟู การทำใหม่ การจำลองแบบ การบำรุงรักษาและการดูแลรักษา

๓ การอนุรักษ์เมือง ย่าน และชุมชนประวัติศาสตร์

๔ การอนุรักษ์ภูมิทัศน์

๔ การอนุรักษ์มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น

๕ การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี / แหล่งประวัติศาสตร์

๖ สภาพโดยรอบที่สัมพันธ์กับมรดกวัฒนธรรม

๗ การสื่อความหมาย

๘ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถานที่เกี่ยวข้อง

๙ การอนุรักษ์ หมายถึงกระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นไว้ให้คงคุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อไป

๑๐ การบำรุงรักษา หมายถึงการดูแลป้องกันวัสดุและบริเวณโดยรอบโบราณสถานนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่างจากการซ่อมแซมตรงที่การซ่อมแซมจะเกี่ยวข้องกับการปฏิสังขรณ์และการบูรณะ

๑๑ การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาโครงสร้างของโบราณสถานไว้ตามสภาพเดิม และชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

๑๒ การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้โครงสร้างของโบราณสถานกลับคืนสู่สภาพเดิม โดยนำสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาออกไปหรือรวบรวมส่วนประกอบที่เหลืออยู่ให้กลับสู่สภาพเดิมโดยไม่ใช้วัสดุใหม่

๑๓ การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมให้เหมือนเดิมโดยต่างจากปฏิสังขรณ์ตรงที่ใช้วัสดุที่ทำขึ้นมาใหม่

๑๔ การปรับปรุง การปรับเปลี่ยน หมายถึง การปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะแก่การใช้งานที่มีอยู่หรือที่จะมีขึ้น

๑๕ การใช้การอนุรักษ์ หมายถึง หน้าที่ของโบราณสถานรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโบราณสถาน

๑๖ การใช้งานที่เหมาะสม หมายถึง การใช้พื้นที่ที่ตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถาน เช่นการใช้งานที่ไม่มีผลกระทบหรือมีผลกระทบต่อความสำคัญทางวัฒนธรรม

๑๗ การสื่อความหมาย คือ การอธิบายว่าโบราณสถานมีความสำคัญอย่างไร สื่ออะไรทำให้ระลึกถึงอะไรหรือแสดงออกถึงสิ่งใด

๑๘ การตีความ หมายถึง การนำเสนอความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถานในรูปแบบ

พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม พึงควรมีแนวทางในการดูแลปกป้องและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม จากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้นเป็นสิ่งขอกซึ่งเป็นประจำคัยพยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่สำคัญในวิถีชีวิตร่วมสมัยที่สาธารณชนจะต้องเข้าถึงรับรู้ได้ การที่จะปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์หลักฐานทางกายภาพของโบราณสถานที่ยังคงอยู่ จิตวิญญาณชนบธรรมเนียนที่สืบทอดรวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้องในภาพรวมทั้งหมดได้นั้น จะต้องสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมในกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นและผู้มาเยือนด้วยลักษณะที่มีความสมดุลและปรับใช้ตามสถานภาพที่เป็นอยู่ลักษณะเฉพาะของทั้งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม มีระดับของความสำคัญที่แตกต่างกัน ในขณะที่บางแหล่งมีคุณค่าความสำคัญอย่างยิ่งในระดับโลก ก็ยังมีแหล่งอื่นๆ ที่มีคุณค่าเพียงในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น การสื่อความหมายต่างๆ จะต้องนำเสนอถึงความแตกต่างของระดับความสำคัญนี้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและผู้มาเยือนด้วยวิธีการใช้สื่อรูปแบบการศึกษาและเทคโนโลยีในปัจจุบันที่มีความเหมาะสมกิจกรรมการสื่อความหมายนี้จะต้องสนับสนุนให้สาธารณชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและให้ความร่วมมือช่วยเหลืออันจะส่งผลให้มรดกทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมดำรงอยู่สืบต่อไป^{๑๑}

กิจกรรมการสื่อความหมาย ควรนำเสนอคุณค่าของแหล่งโบราณสถาน วัฒนธรรม ประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ตั้งแต่อดีตในยุคสมัยต่างๆ และในท้องที่ภูมิภาคต่าง ๆ โดยไม่ละเลยถึงวัฒนธรรมและภาษาของชนกลุ่มน้อย ผู้มาเยือนควรได้รับข้อมูลของคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แตกต่างอันเป็นตัวกำหนดลักษณะเฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มีความเป็นไปได้ด้วยความรวดเร็วจนอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งทางคุณค่าขึ้น จึงควรมีการจัดการในรูปแบบที่ยั่งยืน เพื่อให้สืบทอดแก่คนในรุ่นต่อไป

^{๑๑}วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ผศ.ดร., การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑-๕.

๑. โบราณสถานมีคุณค่าสำหรับทุกคนในฐานะพื้นฐานที่สำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางสังคม มีมาตรการในการปกป้องและอนุรักษ์ในระยะยาว

๒ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณีที่สืบทอดต่อมา และความผสมผสานกลมกลืนทางทางกายภาพกับสภาพแวดล้อมจะต้องถือเป็นส่วนสำคัญของนโยบายในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการท่องเที่ยวของท้องถิ่น

๓. โครงการและกิจกรรมการพัฒนาทางการท่องเที่ยว จะต้องนำมาซึ่งผลลัพธ์ในทางบวก และก่อให้เกิดผลกระทบให้น้อยที่สุดต่อมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่พยายามสนองต่อความต้องการและความปรารถนาของผู้มาเยือน

๔. การอนุรักษ์ การสื่อความหมายและการพัฒนาการท่องเที่ยว ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในคุณค่าความสำคัญเฉพาะของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพร้อมด้วยการศึกษาวิจัย ค้นคว้าข้อมูลใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ถือเป็นส่วนสำคัญของความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

๕. การอนุรักษ์ไว้ซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถาน ถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นข้อแม้สำคัญที่ทำให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรม

๖. โครงการพัฒนาการท่องเที่ยว และการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ต้องมีการคำนึงถึงมิติทางด้านสุนทรียภาพ ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ลักษณะเฉพาะแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสายตาในภาพรวมที่กว้างที่สุดของมรดกทางวัฒนธรรม ควรคิดถึงการใช้อย่างยั่งยืนในท้องถิ่นเป็นอันดับแรก และคำนึงถึงลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น

๗. การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต้องผ่านกระบวนการการวางแผนการจัดการ ซึ่งคำนึงถึงคุณค่าของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม โดยจำกัดให้มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีคุณค่านั้นให้น้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้คำนึงถึงผลกระทบของจำนวนของผู้มาเยือนที่มายังแหล่งความผสมผสานกลมกลืน ความสมดุลของระบบนิเวศ การเข้าถึงและการคมนาคมขนส่ง สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๘. การประเมินผล เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวและการพัฒนา ด้วยเหตุดังกล่าวเบื้องต้น พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทย จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการพัฒนาคนและสังคมไทยอยู่หลายประการดังนี้

๑. ทำให้มองเห็นวิถีความเป็นไทย ความคิดสร้างสรรค์ ทั้งทางด้านศาสนา สังคม วัฒนธรรม การปกครองที่สังคมสืบทอดกันมา

๒. ทำให้คนไทยเป็นผู้มีความรับผิดชอบ รู้จักรักษาระเบียบวินัย มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รู้จักพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นการเสริมสร้างในการปลูกจิตสำนึกที่ดีงาม เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทยสืบไป

๓. ทำให้คนไทยทั้งชุมชนเมืองและชุมชนเมืองและชุมชนชนบท เกิดความร่วมมือน่าสนใจ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมที่ดีงาม นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชาติเป็นที่รู้จักของชาวโลก

๔. ทำให้เกิดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งซึ่งนับว่าเป็นการสืบทอดเอกลักษณ์ไทย เพื่อให้คงอยู่ในสังคมสืบต่อไป

การธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมไทย

ศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งมีคุณค่าที่ควรธำรงรักษาไว้เป็นมรดกสืบไป จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์และองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนตลอดจนคนไทยทุกคนที่ต้องส่งเสริมและธำรงรักษาไว้ ซึ่งมีแนวทางดังนี้

๑. การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ โดยประเพณี ปฏิบัติวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ทั้งศิลปะ วรรณกรรม ประเพณีต่าง ๆ คุณธรรม จริยธรรม ตามหลักศาสนา มารยาทไทย ศิลธรรมจรรยาต่าง ๆ เพื่อธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปให้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

๒. การถ่ายทอด สืบสานศิลปวัฒนธรรม โดยการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ ครอบครัว ผู้ใหญ่ หรือบุคคลอื่น ซึ่งเป็นงานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมไว้ และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามนำมาปฏิบัติ ถ่ายทอด อาจออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การตั้งชมรมวัฒนธรรมในซึ่งเป็นงานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมไว้และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามนำมาปฏิบัติ ถ่ายทอด อาจออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ป้ายโฆษณา แผ่นพับ วิชชุ และโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมสืบไป

๓. การปรับปรุงและเผยแพร่ผลงานทางศิลปวัฒนธรรมไทย โดยสร้างความรู้ความเข้าใจโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ โดยเน้นการส่งเสริมการทำกิจกรรมร่วมกัน หรืออาจขอความร่วมมือจากศิลปิน เพลง สร้างสรรค์เนื้อเพลงและร่วม ร้องเพลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย โดยสอดแทรกปรัชญาและวิธีการดำเนินชีวิตแบบไทย ชี้้นำให้คนไทยเลือกสรรวัฒนธรรมที่ดีงาม และปฏิเสธวัฒนธรรมอื่น ที่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตแบบไทย เพื่อเอกลักษณ์ประจำชาติ ให้ชาวต่างชาติได้เข้าใจในวัฒนธรรมไทย

๔. สถาบันสงฆ์/วัดและรัฐบาลต้องสนับสนุนและส่งเสริมองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์อบรมให้ความรู้เสนอข่าว ประชาสัมพันธ์ ฟันฟู เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยเพื่อให้ชาวต่างชาติรู้จัก

การที่ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าขึ้นขึ้นอยู่กับทรัพยากรบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ และการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติต่อการรักษาศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพราะสิ่งเหล่านี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่หล่อหลอมให้คนในชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นชาติที่จะดำรงอยู่ได้นั้นจึงต้องมีเอกลักษณ์ และสิ่งสำคัญก็คือเอกลักษณ์ของความเป็นชาตินั้นเอง

การสืบทอดศิลปวัฒนธรรม

พระสงฆ์เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างในการพัฒนาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่ง ที่จะดำรงไว้ซึ่งสิ่งที่ดีงามสืบไป การเรียนรู้และฝึกตนเองให้เห็นคุณค่าจึงเป็นวิธีการที่ดี และควรทำตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยการปลูกจิตสำนึก โดยสถาบันที่สำคัญของชาติต้องให้

ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะการอบรมสั่งสอน หรือการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีก็ตามการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยที่สำคัญ ๓ ประการ คือ^{๑๒}

๑. การปลูกฝังค่านิยมที่ดี ซึ่งต้องเริ่มที่พ่อ - แม่ ควรเป็นตัวอย่างที่ดี อบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีของสังคม

๒. การจัดวิชาการที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมประเพณีไว้ในหลักสูตรทุกระดับชั้น เพื่อเป็นการปลูกฝังและสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ตั้งแต่เด็ก ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้แก่กระทรวงศึกษา และภาคเอกชน ได้แก่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ

๓. การสนับสนุนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีอย่างจริงจัง โดยประสานงานกับหน่วยงานของจังหวัดหรือท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน ช่วยจัดงานฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นที่รู้จัก

๔. การจัดกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและประเพณีไทย โดยใช้การท่องเที่ยว เช่น โครงการ Unseen Thailand เที่ยวเมืองไทยไม่ไปไม่รู้ เป็นต้น

๕. การจัดงานการท่องเที่ยวกับผลิตภัณฑ์สินค้าไทยเป็นงานเกี่ยวกับ OTOP (One Tambol One Product) หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีการสาธิตเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีไทย เรื่องของอาชีพ การแสดงพื้นบ้านต่าง ๆ อาจจัดงานใหญ่ เช่น ที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติ หรือหน่วยงานของเอกชน

๖. การเสนอข่าวประกาศเกียรติคุณบุคคลที่ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป เช่น แม่ดีเด่น ลูกกตัญญู หรือผู้ที่มีผลงานหรืออนุรักษ์ผลงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยผู้อนุรักษ์หุ่นละครเล็ก ผู้ประดิษฐ์ดนตรีไทยอาจใช้วัสดุสมัยใหม่

๗. การส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์รวมแหล่งความรู้แขนงต่าง ๆ เช่นวัด หรือพระสงฆ์ เป็นต้นมีส่วนในการช่วยปลูกฝังส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการเทศน์ การอบรม การเรียนการสอนในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

สรุปได้ว่าพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม พึงควรมีแนวทางในการดูแลปกป้องและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม พระสงฆ์มีบทบาทภาวะผู้นำที่ต้องทำหน้าที่สำคัญในวิถีชีวิตร่วมสมัยที่สาธารณชนจะต้องเข้าถึงรับรู้ได้ การที่จะปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์หลังฐานทางกายภาพของโบราณสถานที่ยังคงอยู่จิตวิญญาณขนบธรรมเนียมที่สืบทอดรวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้องในภาพรวมทั้งหมดได้นั้น จะต้องสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม เพราะมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การพัฒนาของคนในสังคมและประเทศชาติ

^{๑๒} จันทิรา ชนสงวนวงศ์, **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย**, <<http://mos.eteach.ac.th/mdec/learning/s1301/index.html>>, 24/July/2010.

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จากการสำรวจพบว่า มีผู้ศึกษาไว้ ดังนี้

กรณีการ์ โอมุณ ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์” พบว่า พระสงฆ์ เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะประชาชนเห็นว่า พระสงฆ์น่าไว้วางใจ มีความสามารถในการติดต่อสื่อสารและความกระตือรือร้นในการพัฒนาท้องถิ่น และเสนอว่า น่าจะได้สนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิด เพื่อนำการพัฒนา ชุมชน^{๙๓}

พินิจ ลาภธนานนท์ ได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังคมพัฒนา ในชุมชนต่างๆ ของภาคอีสานจากพระสงฆ์ใน ๓๘ วัด ๙ จังหวัด สรุปผลการศึกษาได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามี ๔ ลักษณะ คือ

๑) บทบาทผู้ส่งเสริมการพัฒนา คือ พระสงฆ์เป็นผู้จัดหาทรัพยากรและบริหารโครงการกิจกรรมด้วยตนเองประชาชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการซึ่งลักษณะนี้มีส่วนในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนน้อยมาก

๒) บทบาทผู้นำการพัฒนา โดยพระสงฆ์เป็นผู้คิดโครงการหรือติดต่อโครงการต่างๆ ให้เข้ามาดำเนินการประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมปรึกษาหารือบ้างและพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทลักษณะนี้มากที่สุด

๓) บทบาทผู้ประสานงาน โดยชักนำความร่วมมือและสนับสนุนจากหลายๆ ฝ่ายในการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการชักจูงประชาชนให้มีส่วนร่วมพัฒนาตนเองมากขึ้น แต่มักพบว่าประชาชนยังคงคล้อยตามผู้นำชุมชนและพระสงฆ์เป็นส่วนใหญ่

๔) บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนาโดยมีประชาชนเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาตนเองตั้งแต่การคิดโครงการ การดำเนินงานและการติดตามผลงาน ซึ่งลักษณะนี้พระสงฆ์มีบทบาทอยู่น้อยมาก^{๙๔}

มานิช ตันชนวนิชย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พบว่า พระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นเพราะวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับศาสนาพุทธมาโดยตลอดในส่วนรูปแบบการพัฒนาบ้านและผู้นำท้องถิ่นมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าควรทำเป็นรูปคณะกรรมการ โดยมี

^{๙๓} กรณีการ์ โอมุณ, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาการประชาสัมพันธ์* (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖)

^{๙๔} พินิจ ลาภธนานนท์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท”, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙. หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ ส่วนการพัฒนาที่ชาวบ้านต้องการคือ ด้านพัฒนาอาชีพและ ศีลธรรมมากกว่าพัฒนาทางการศึกษาและสาธารณสุข^{๙๕}

สมชาย สุรชาติ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้ สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี” ได้พบว่า กลุ่ม ตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า พระสงฆ์สามารถแนะนำการใช้สมุนไพรแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์อยู่ในฐานะที่เป็นเชื่อถือศรัทธาของประชาชนมาโดยตลอด บทบาทในการส่งเสริมการใช้สมุนไพร เช่น การแจกพันธ์พืชสมุนไพรให้ชาวบ้านไปปลูก พระสงฆ์อาจเป็นผู้นำในการปลูกสวน สมุนไพร และควรมีการเผยแพร่ความรู้ทางสาธารณสุขและการใช้สมุนไพรแก่พระสงฆ์ เป็นต้น ในการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท เห็นควรใช้สถานที่ของวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน อยู่แล้วในรูปของสหกรณ์ยา หรือคลังสมุนไพรประจำหมู่บ้าน อาจใช้วัดเป็นที่อบรมเผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การผลิตบุคลากรทางแพทย์แผนโบราณ^{๙๖}

พรประภา กิจโกศล ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของ พระสงฆ์ ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า พระสงฆ์ ดำเนินการพัฒนาประชาชนในชนบท โดยเป็นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก จัดตั้งโครงการ วรรณคดีลละบายมุขและโครงการส่งเสริมเพื่อพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนได้แก่ โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการสหกรณ์ร้านค้าและโครงการออมทรัพย์ ประชาชนให้ความ ร่วมมือในทุกโครงการเนื่องจากเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อตนเองและหมู่บ้านโดยพระสงฆ์ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ การปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธ ศาสนาของประชาชนเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังจากที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนา พบว่า ประชาชนมีการปฏิบัติตนดีขึ้นด้านการปฏิบัติกิจทางศาสนา การลดอบายมุขและการพัฒนาจิตใจ โดยยอมรับพระสงฆ์มีบทบาทต่อการปฏิบัติในทางที่ดี^{๙๗}

ภัทรพร สิริกาญจน (๒๕๓๕) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธ บัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน” ได้กล่าวถึงหน้าที่ของ พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ ในแง่ของการพัฒนาที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องเหมาะสมกัน ซึ่ง ตามพุทธบัญญัติหรือพระวินัย พระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติธรรม เผยแผ่พุทธธรรม และช่วยเหลือรชาวาสทั่วไปให้พ้นทุกข์ ตามความเหมาะสมและความสามารถ ในปัจจุบัน สภาพ สังคมมีความซับซ้อนและประชาชนมีปัญหาชีวิตมากขึ้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่าง ไกล่ลี่ยยิ่งกว่าแต่ก่อนและเป็นผู้แก้ปัญหาเกือบทุกเรื่องของชาวบ้าน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหา

^{๙๕} มาโนช ตัณชนวิชัย. รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ), ๒๕๒๙. หน้า ๑๑๐.

^{๙๖} สมชาย สุรชาติ, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของ ชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา เปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.๒๕๓๐. บทคัดย่อ.

^{๙๗} พรประภา กิจโกศล, “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชา การส่งเสริมการเกษตร, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๓๔).

ความยากจน เป็นต้น ดังนั้น พระสงฆ์ย่อมจะมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมและพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม และไม่จำเป็นจะต้องขัดแย้งกับพระวินัย จนขาดความเป็นสมณะ หากรัฐและคณะสงฆ์เข้าใจบทบาทและเห็นความสำคัญของพระนักพัฒนาอย่างถ่องแท้พระนักพัฒนาย่อมจะได้รับความสนับสนุนให้มีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างกว้าง ขวางต่อไป^{๙๘}

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี” พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ๑) การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นหลัก เช่น การวัดที่อำนวยการจัดปลูกป่าบริเวณวัดเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ส่วนนอกวัดได้บริจาคเป็นเงินกองทุน การศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน ๒) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาศีลและแสดงธรรมเทศนาในวันพระรวมทั้งการแนะนำชักชวนให้ลดละเลิกอบายมุข ๓) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้ทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุม และให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสร้างสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน^{๙๙}

พระมหาไพสิทธิ สัตยารุ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท กรณีพระเทพสิมาภรณ์” โดยมีจุดมุ่งหมายศึกษาบทบาทในฐานะที่เป็นเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ในการ ใช้บทบาทสถานภาพของตนผลักดันให้คณะสงฆ์ในจังหวัดเข้ามาสนับสนุนงานพัฒนาของหน่วยงานต่างๆ ตามแนวทางในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ (มาตรา ๑๕ ตรี) พบว่า รูปแบบการพัฒนาของพระเทพสิมาภรณ์ เน้นเป้าหมายที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้หลักการพัฒนาในรูปแบบของการให้การศึกษา เพื่อกระตุ้นให้คนได้รู้จักคิด รู้จักทำ และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง วิธีการพัฒนาของท่านมุ่งเน้นให้สอดคล้องกับนโยบายของคณะสงฆ์และบ้านเมืองโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทในงานพัฒนาของท่านประกอบด้วย ๑) การเข้าใกล้คน ได้แก่ ความมีมนุษยสัมพันธ์ และความสามารถในการประสานงาน ๒) การเข้าใกล้งาน ได้แก่ ความมุ่งมั่นและเชื่อมั่นในตนเองสูง ๓) การเข้าใกล้แผน ได้แก่ ความฉลาดรอบรู้และรอบคอบในการประยุกต์งาน, จุดเด่นของงานพัฒนาอยู่ที่การประยุกต์หลักพุทธธรรมและวัฒนธรรมการประสานงานองค์กรและการไม่มีผลประโยชน์ส่วนตน ขณะที่จุดด้วย

^{๙๘} ภัทรพร สิริกาญจน, รายงานการวิจัยเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕. หน้า ๑๓๑.

^{๙๙} เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะ กรณีจังหวัดอุดรธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕-๔๖.

ของงานพัฒนาอยู่ที่บุคลากรผู้รับสนองงานขาดความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและนโยบายที่จะนำมาปรับใช้รวมทั้งยังไม่มีการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในการช่วยประสานงานพัฒนา^{๑๐๐}

พระมหาบุญเกิด มะพารมย์ ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย กรณีศึกษา : หลวงพ่อเม้า อีสสโร วัดป่าเลไลยก์และเครือข่าย จังหวัดบุรีรัมย์” ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า การพัฒนาชุมชนชนบทของหลวงพ่อเม้า อีสสโร นั้น ท่านได้นำเอาหลักพุทธธรรมและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานของชุมชนตามวิถีชีวิตของท้องถิ่น การพัฒนาและการบริหารชุมชนของท่านท่านนั้น ได้เน้นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติ วิธีการทำงานเน้นแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านโดยยึดหลักธรรมชาติของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จึงสามารถแก้ปัญหาและลดปัญหาต่างๆ ลงได้ ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามหลักพุทธธรรม คือการพัฒนาจิตวิญญาณชาวชุมชนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบนั้น ท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยสติปัญญา ความเสียสละอดทน ตามศักยภาพของท่าน เพื่อนำชาวบ้านชุมชนและสังคมไปสู่สันติได้^{๑๐๑}

๒.๘ กรอบแนวคิด

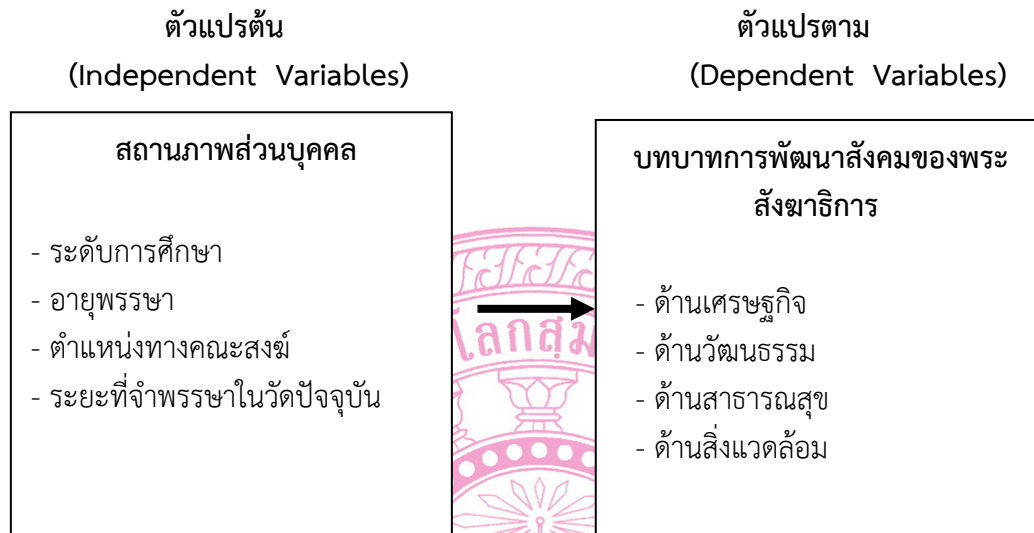
งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ระดับการศึกษา อายุพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบัน

^{๑๐๐} ไพลีสิทธิ์ สัตยาวุธ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสิมาภรณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒),

^{๑๐๑} บุญเกิด มะพารมย์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย กรณีศึกษา : หลวงพ่อเม้า อีสสโร วัดป่าเลไลยก์ และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔).

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านสาธารณสุข ด้านสิ่งแวดล้อม ดังแผนภาพที่ ๑.๑



แผนภูมิที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษา โดยมีลำดับขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังนี้

๓.๑.๑ ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๔๒๐ รูป

๓.๑.๒ กลุ่มตัวอย่าง

ในการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ใช้การใช้สูตรที่ทราบจำนวนประชากร ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ตามหลักความแปรผันร่วมกันระหว่างขนาดของกลุ่มตัวอย่างกับความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นเนื่องจากการสุ่มตัวอย่างตามสูตรของ Yamane^๑

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ n = จำนวนตัวอย่างหรือขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนหน่วยทั้งหมดหรือขนาดของประชากร

e = ความน่าจะเป็นของความผิดพลาดที่ยอมให้เกิดขึ้นได้

และในการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ระดับความคลาดเคลื่อน ๕% และกำหนดความเชื่อมั่นได้ ๙๕% จากประชากร ๔๒๐ คน ซึ่งได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๑ รูป

^๑ธานินทร์ ศิลป์จารุรงค์. การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : ปิสนิเนสส์แอนด์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้เป็นแบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

๓.๔.๑ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

๑. ศึกษาหลักการและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จากเอกสารและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๔. สร้างเครื่องมือในการสอบถาม

๕. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

๖. นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อหาสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

๗. ปรับปรุงแก้ไข

๘. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล กับกลุ่มตัวอย่าง

๓.๔.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้ศึกษาพัฒนาขึ้นตามกรอบของสภาพบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี รวมทั้งศึกษาปัญหาและแนวทางในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการ เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale)^๒ มี ๕ ระดับ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

๕ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด

๔ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

๓ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

๒ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย

๑ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

^๒ สุวรีย์ ศิริโกคาภิรมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๙ - ๑๔๐.

การตรวจสอบความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามไปแจกให้กับพระสังฆาธิการ ที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มประชากร ที่จะทำการศึกษารวม ๓๐ คน เพื่อทดสอบว่าผู้ตอบแบบสอบถามเข้าใจคำถามในแบบสอบถามอย่างชัดเจนหรือไม่ เมื่อมีข้อบกพร่องก็จะได้ทำการแก้ไขให้ถูกต้องแล้วจึงนำแบบสอบถามแจกให้กับประชากรที่จะทำการศึกษา ดังที่ได้กำหนดไว้แล้วในส่วน of ประชากร ที่ทำการศึกษา

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๓.๔.๓ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

๑. ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้

๒. หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน ๕ ท่าน เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระและโครงสร้างของคำถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)^๓

๓. หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability)

นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปทดลองใช้ (Try out) กับประชากร ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๓๐ คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ของครอนบาค (Cronbach)^๔ ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .๙๖๐

๔. นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและจัดพิมพ์แบบสอบถามเป็นฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้แจกกลุ่มตัวอย่างจริงในการวิจัยต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑. การรวบรวมเอกสาร ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๒. ผู้ศึกษาได้สร้างแบบสอบถามและขอหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อขอความร่วมมือไปยังพระสังฆาธิการ หลังจากนั้นจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. ผู้ศึกษาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแจกแบบสอบถามกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๒๐๑ รูปซึ่งในการแจกแบบสอบถามผู้ศึกษาได้ นำแบบสอบถามไปแจกและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๓ - ๒๔๔.

^๔ Cronbach, Lee J. *Essentials of psychological testing*, 4 th ed., (New York: Harper & Row, 1971), p.67.

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. นำแบบสอบถามทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้อง ในการตอบแบบสอบถามแล้วนำมาคัดเลือกฉบับที่สมบูรณ์และถูกต้องเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยการบันทึกคะแนนแต่ละข้อของแต่ละคนลงในแบบลงรหัส (Coding Form)

๒. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) ระดับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี วิเคราะห์โดยใช้ ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของคะแนนจากการตอบแบบสอบถาม

๓) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงอนุมานเพื่อทดสอบสมมติฐาน สถิติที่ใช้ คือ การทดสอบค่าที (t-test) และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) ใช้ทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Different (LSD) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔) แปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์^๕ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๔.๕๐ - ๕.๐๐	หมายความว่า	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๓.๕๐ - ๔.๔๙	หมายความว่า	มาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๒.๕๐ - ๓.๔๙	หมายความว่า	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๑.๕๐ - ๒.๔๙	หมายความว่า	น้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๑.๐๐ - ๑.๔๙	หมายความว่า	น้อยที่สุด

๕) วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ปลายเปิด นำเสนอข้อมูลโดยเขียนเป็นความเรียงประกอบคำพรรณนา

^๕ ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสหวิชาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี และเพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งได้ใช้ค่าสถิติความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) การวัดความสำคัญของบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยให้คะแนนแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Ratio Scale) สำหรับลักษณะคำถามประกอบด้วยข้อความที่ให้ความสำคัญในแต่ละด้าน การวัดระดับความสำคัญของบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ใช้มาตราวัดของไลเคิร์ต (Likert' Scale) ในการแปลผลเพื่อเขียนรายงาน

การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาได้แบ่งการวิเคราะห์และแปลความหมายของข้อมูลเป็น ๔ ตอนดังนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของพระสังฆาธิการ

๔.๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๔.๕ ผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับของพระสังฆาธิการ

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละ ข้อมูลทั่วไปของพระสังฆาธิการ

ข้อมูลทั่วไปของพระสังฆาธิการ	จำนวน	ร้อยละ
วุฒิการศึกษาทางธรรม		
นักธรรมชั้นตรี	๔๙	๒๔.๓๘
นักธรรมชั้นโท	๕๕	๒๗.๓๖

นักธรรมชั้นเอก	๘๓	๔๑.๒๙
ไม่มีวุฒินักธรรม	๑๔	๖.๙๗
วุฒิกการศึกษาทางเปรียญ		
ประโยค ๑-๒ – ป.ธ.๓	๙๔	๔๖.๗๗
ป.ธ.๔-๖	๒๓	๑๑.๔๔
ป.ธ.๗-๙	๘	๓.๙๘
ไม่มีวุฒิบาลี	๗๖	๓๗.๘๑
วุฒิกการศึกษา (สามัญศึกษา)		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๑๔๕	๗๒.๑๔
ปริญญาตรี	๕๓	๒๖.๓๗
สูงกว่าปริญญาตรี	๓	๑.๔๙
จำนวนพรรษา		
ต่ำกว่า ๑๑ พรรษา	๑๑๐	๕๔.๗๓
๑๑ – ๒๐ พรรษา	๖๕	๓๒.๓๔
๒๑ พรรษาขึ้นไป	๒๖	๑๒.๙๔
ตำแหน่งทางคณะสงฆ์		
เจ้าคณะอำเภอ	๓	๑.๔๙
เจ้าคณะตำบล	๘	๓.๙๘
เจ้าอาวาส	๑๗	๘.๔๖
อื่น ๆ เช่น สามเณร พระลูกวัด ฯลฯ	๑๗๓	๘๖.๐๗
ระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ในวัด		
ต่ำกว่า ๖ ปี	๑๐๗	๕๓.๒๓
๖ – ๑๐ ปี	๖๘	๓๓.๘๓
๑๑ ปีขึ้นไป	๒๖	๑๒.๙๔
รวม	๒๐๑	๑๐๐.๐๐

จากกลุ่มตัวอย่างในตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของพระสังฆาธิการ เป็นดังนี้

๑. **วุฒิกการศึกษาทางธรรม** จากกลุ่มตัวอย่างพระสังฆาธิการจำนวน ๒๐๑ รูป พบว่าพระสังฆาธิการ ร้อยละ ๔๑.๒๙ วุฒิกการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมชั้นเอก รองลงมาคือ ร้อยละ ๒๗.๓๖ วุฒิกการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมชั้นโท ร้อยละ ๒๔.๓๘ วุฒิกการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมชั้นตรี และร้อยละ ๖.๙๗ ไม่มีวุฒินักธรรม

๒. **วุฒิกการศึกษาทางเปรียญ** จากกลุ่มตัวอย่างพระสังฆาธิการจำนวน ๒๐๑ รูป พบว่าพระสังฆาธิการร้อยละ ๔๖.๗๗ มีวุฒิกการศึกษาทางเปรียญระดับประโยค ๑-๒ – ป.ธ.๓ รองลงมาคือ ร้อยละ ๓๗.๘๑ ไม่มีวุฒิบาลี ร้อยละ ๑๑.๔๔ มีวุฒิกการศึกษาทางเปรียญระดับ ป.ธ.๔-๖ และร้อยละ ๓.๙๘ มีวุฒิกการศึกษาทางเปรียญระดับป.ธ.๗-๙

๓. **วุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา)** จากกลุ่มตัวอย่างพระสังฆาธิการ จำนวน ๒๐๑ รูป พบว่าพระสังฆาธิการร้อยละ ๗๒.๑๔ มีวุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี รองลงมาคือ ร้อยละ ๒๖.๓๗ มีวุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) ระดับปริญญาตรี และร้อยละ ๑.๔๙ มีวุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) ระดับสูงกว่าปริญญาตรี

๔. **จำนวนพรรษา** จากกลุ่มตัวอย่างพระสังฆาธิการ จำนวน ๒๐๑ รูป พบว่าพระสังฆาธิการร้อยละ ๕๔.๗๓ มีจำนวนพรรษา ต่ำกว่า ๑๑ พรรษา รองลงมาคือ ร้อยละ ๓๒.๓๔ มีจำนวนพรรษา ๑๑ - ๒๐ พรรษา และร้อยละ ๑๒.๙๔ มีจำนวนพรรษา ๑๑ - ๒๐ พรรษา ๒๑ ปีขึ้นไป

๕. **ตำแหน่งทางคณะสงฆ์** จากกลุ่มตัวอย่างพระสังฆาธิการ จำนวน ๒๐๑ รูป พบว่าพระสังฆาธิการร้อยละ ๘๖.๐๗ เป็นสารเณร พระลูกวัด รองลงมาคือ ร้อยละ ๘.๔๖ มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นเจ้าอาวาส ร้อยละ ๓.๙๘ มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นเจ้าคณะตำบล และร้อยละ ๑.๔๙ มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นเจ้าคณะอำเภอ

๖. **ระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด** จากกลุ่มตัวอย่างพระสังฆาธิการ จำนวน ๒๐๑ รูป พบว่าพระสังฆาธิการร้อยละ ๕๓.๒๓ มีระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัดต่ำกว่า ๖ ปี รองลงมาคือ ร้อยละ ๓๓.๘๓ มีระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด ๖ - ๑๐ ปี และร้อยละ ๑๒.๙๔ มีระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด ๑๑ ปีขึ้นไป

๔.๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี วิเคราะห์โดยใช้ ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของคะแนนจากการตอบแบบสอบถามของพระสังฆาธิการแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดระดับเกณฑ์ความคิดเห็น แบ่งเป็น ๕ ระดับ ดังนี้^๑

ระดับค่าเฉลี่ย ๔.๒๑ - ๕.๐๐	มากที่สุด
ระดับค่าเฉลี่ย ๓.๔๑ - ๔.๒๐	มาก
ระดับค่าเฉลี่ย ๒.๖๑ - ๓.๔๐	ปานกลาง
ระดับค่าเฉลี่ย ๑.๘๑ - ๒.๖๐	น้อย
ระดับค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ - ๑.๘๐	น้อยที่สุด

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม

^๑ ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสหวิชาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

(n=๒๐๑)

บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการใน จังหวัดปทุมธานี	\bar{x}	S.D.	แปลผล
๑. การพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๓.๗๗	๐.๖๑	มาก
๒. การพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๔.๐๕	๐.๗๓	มาก
๓. การพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๓.๖๖	๐.๘๐	มาก
๔. การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	๔.๑๘	๐.๗๕	มาก
รวม	๓.๙๒	๐.๗๒	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๙๒$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ

(n = ๒๐๑)

การพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	\bar{x}	S.D.	แปลผล
๑. มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ	๓.๖๗	๐.๓๓	มาก
๒. มีการจัดตั้งองค์กรสังคม เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ ฯลฯ	๓.๔๒	๐.๔๙	มาก
๓. เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของสังคม	๓.๘๓	๐.๗๒	มาก
๔. มีการส่งเสริมให้สังคมไปดูงานที่องค์กรอื่น	๓.๔๕	๐.๘๔	มาก
๕. ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน	๓.๙๑	๐.๕๕	มาก
๖. มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม	๓.๙๐	๐.๗๗	มาก
๗. บริจาควัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ	๓.๘๔	๐.๕๖	มาก
๘. มีการชักชวนประชาชนให้รวมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	๔.๐๐	๐.๗๓	มาก
๙. มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่	๓.๙๒	๐.๕๐	มาก
รวม	๓.๗๗	๐.๖๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๗๗$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม

(n = ๒๐๑)

การพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	\bar{x}	S.D.	แปลผล
๑. มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ	๔.๒๔	๐.๗๒	มากที่สุด
๒. มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ	๔.๒๕	๑.๐๓	มากที่สุด
๓. มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในสังคม	๔.๑๔	๐.๔๕	มาก
๔. มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา	๔.๒๒	๐.๖๓	มากที่สุด
๕. มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ	๓.๘๖	๐.๕๑	มาก
๖. มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม	๓.๗๒	๐.๖๘	มาก
๗. ภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ	๔.๒๑	๐.๗๔	มากที่สุด
๘. ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน	๔.๓๕	๐.๘๒	มากที่สุด
๙. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง	๓.๔๔	๑.๐๓	มาก
รวม	๔.๐๕	๐.๗๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๔.๐๕$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากที่สุดเรียงตามลำดับดังนี้ ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน มีการเทศนาในวัน

สำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่นวันวิสาขบูชา ฯลฯ มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา และภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือ ศิลปวัตถุ และพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการใน จังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากเรียงตามลำดับดังนี้ มีการ อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในสังคม มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม และวัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการ เกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข

(n = ๒๐๑)

การพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	\bar{x}	S.D.	แปลผล
๑. ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่สังคม	๓.๕๐	๐.๘๘	มาก
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัยบริเวณ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ	๔.๒๘	๐.๕๙	มากที่สุด
๓. ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ของสังคม	๓.๘๑	๐.๖๓	มาก
๔. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจาก โรงพยาบาล	๓.๕๑	๐.๕๘	มาก
๕. ส่งเสริมให้สังคมปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง	๔.๒๒	๑.๐๕	มากที่สุด
๖. มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ ให้กับสังคม	๓.๕๑	๐.๗๔	มาก
๗. มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด	๓.๕๒	๐.๙๖	มาก
๘. มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม	๓.๕๑	๐.๘๓	มาก
๙. บริจาคปัจจัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน	๓.๕๖	๑.๐๓	มาก
รวม	๓.๖๖	๐.๘๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข อยู่ในระดับมาก (\bar{x} = ๓.๖๖) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการ พัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข อยู่ใน ระดับมากที่สุดคือ ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัยบริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ และ ส่งเสริมให้สังคมปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง และพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาท

ในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุขข้อ
อื่นๆอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการ
เกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี
ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม

(n = ๒๐๑)			
การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	\bar{x}	S.D.	แปลผล
๑. ร่วมมือกับสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๔.๒๗	๐.๙๖	มากที่สุด
๒. มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	๔.๑๖	๑.๐๓	มาก
๓. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่สังคม	๔.๒๒	๐.๕๖	มากที่สุด
๔. ให้ความรู้แก่สังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๔.๑๗	๐.๖๘	มาก
๕. ส่งเสริมให้สังคมใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า	๔.๑๔	๐.๕๑	มาก
๖. ปลุกจิตสำนึกให้สังคมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๔.๒๔	๐.๗๑	มากที่สุด
๗. ต่อต้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ	๔.๒๘	๐.๙๑	มากที่สุด
๘. เป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๔.๐๗	๐.๔๘	มาก
๙. บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้ สวยงาม	๔.๐๕	๑.๐๔	มาก
รวม	๔.๑๘	๐.๗๕	มาก

จากตารางที่ ๔.๖ พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของ
พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมาก (\bar{x} =
๔.๑๘) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการ
พัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ใน
ระดับมากที่สุดเรียงตามลำดับดังนี้ การต่อต้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมมือกับสังคมในการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปลุกจิตสำนึกให้สังคมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการจัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็น
ตัวอย่างแก่สังคม และพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระ
สังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมากเรียงตามลำดับ
ดังนี้ ให้ความรู้แก่สังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้สังคมใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เป็นตัวแทนภาครัฐในการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และบริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัด ปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ วุฒิกการศึกษาทางธรรม วุฒิกการศึกษาทางเปรียญ วุฒิกการศึกษา (สามัญศึกษา) จำนวนพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด ดังตารางที่ ๔.๘ – ๔.๑๘

สมมติฐานที่ ๑ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิกการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๗ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านวุฒิกการศึกษาทางธรรม

บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี	วุฒิกการศึกษาทางธรรม								F	Sig.
	นักธรรมชั้นตรี		นักธรรมชั้นโท		นักธรรมชั้นเอก		ไม่มีวุฒินักธรรม			
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
๑. การพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๓.๗๔	๐.๙๕	๓.๘๑	๐.๔๓	๓.๘๓	๐.๕๔	๓.๗๕	๐.๗๑	๑๒.๐๑	๐.๓๗
๒. การพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๓.๙๘	๐.๘๗	๔.๐๗	๐.๕๖	๔.๐๔	๐.๘๓	๔.๐๐	๐.๖๘	๖.๔๘	๑.๘๔
๓. การพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๓.๗๐	๐.๖๔	๓.๖๘	๑.๐๘	๓.๗๒	๐.๙๒	๓.๖๙	๐.๗๖	๑๓.๔๕	๒.๓๙
๔. การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	๔.๒๐	๐.๘๕	๔.๑๕	๐.๕๗	๔.๑๘	๐.๘๐	๔.๒๑	๐.๗๗	๕.๑๒	๐.๕๔
รวม	๓.๙๑	๐.๘๓	๓.๙๓	๐.๖๖	๓.๙๔	๐.๗๗	๓.๙๑	๐.๗๓	๘.๒๗	๑.๗๓

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๗ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิกการศึกษาทางธรรม ต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าพระสังฆาธิการที่มีวุฒิกการศึกษาทางธรรม ต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ไม่แตกต่างกันในทุกด้าน

สมมติฐานที่ ๒ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๘ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านวุฒิการศึกษาทางเปรียญ

(n = ๒๐๑)

บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี	วุฒิการศึกษาทางเปรียญ								F	Sig.
	ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓		ป.ธ.๔-๖		ป.ธ.๗-๙		ไม่มีวุฒิปบาลี			
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
๑. การพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๓.๗๖	๐.๕๕	๓.๘๐	๐.๗๐	๓.๗๕	๐.๘๑	๓.๗๘	๐.๕๒	๐.๐๘	๐.๑๘
๒. การพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๔.๐๖	๐.๕๘	๔.๐๘	๐.๖๑	๔.๐๓	๐.๙๙	๔.๐๑	๐.๗๔	๓.๑๑	๒.๑๕
๓. การพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๓.๖๔	๑.๐๗	๓.๖๙	๐.๖๙	๓.๖๘	๐.๙๐	๓.๖๒	๐.๗๘	๑.๖๔	๐.๒๓
๔. การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	๔.๒๐	๐.๙๖	๔.๑๕	๑.๐๑	๔.๒๑	๐.๕๘	๔.๑๗	๐.๘๒	๗.๓๖	๕.๗๗
รวม	๓.๙๒	๐.๗๗	๓.๙๓	๐.๗๕	๓.๙๒	๐.๘๒	๓.๙๐	๐.๗๒	๘.๔๖	๐.๒๘

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๘ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าพระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ไม่แตกต่างกันในทุกด้าน

สมมติฐานที่ ๓ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๙ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านวุฒิการศึกษาสามัญ

(n = ๒๐๑)

บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัด	วุฒิการศึกษาสามัญ			F	Sig.
	ต่ำกว่า	ปริญญาตรี	สูงกว่า		

พหุมธานี	ปริญญาตรี				ปริญญาตรี			
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
๑. การพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๓.๖๕	๐.๖๘	๓.๘๒	๐.๕๓	๓.๘๗	๐.๗๑	๐.๓๔	๐.๐๐*
๒. การพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๓.๙๘	๐.๘๒	๔.๑๑	๐.๖๕	๔.๑๓	๐.๘๔	๑.๙๕	๐.๐๑*
๓. การพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๓.๕๔	๐.๙๔	๓.๖๘	๐.๗๑	๓.๗๐	๐.๘๘	๐.๗๙	๐.๐๐*
๔. การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	๔.๑๕	๐.๖๙	๔.๒๓	๐.๙๐	๔.๒๔	๐.๗๗	๒.๓๘	๐.๐๒
รวม	๓.๘๓	๐.๗๘	๓.๙๖	๐.๗๐	๓.๙๙	๐.๘๐	๑.๔๗	๐.๐๐*

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดพหุมธานี โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดพหุมธานี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในทุกด้าน

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ของความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดพหุมธานี ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๔ - ๔.๑๘

ตารางที่ ๔.๑๐ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดพหุมธานี โดยภาพรวม จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ

(n = ๒๐๑)

วุฒิการศึกษาสามัญ	\bar{x}	วุฒิการศึกษาสามัญ		
		ต่ำกว่าปริญญาตรี	ปริญญาตรี	สูงกว่าปริญญาตรี
		๓.๘๓	๓.๙๖	๓.๙๙
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๓.๘๓	-	๐.๑๓*	๐.๑๖*
ปริญญาตรี	๓.๙๖		-	๐.๐๓
สูงกว่าปริญญาตรี	๓.๙๙			-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๐ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญ ระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม ในระดับมากกว่าพระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญ ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๑ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ

(n = ๒๐๑)

วุฒิการศึกษาสามัญ	\bar{x}	วุฒิการศึกษาสามัญ		
		ต่ำกว่าปริญญาตรี	ปริญญาตรี	สูงกว่าปริญญาตรี
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๓.๖๕	–	๐.๑๗*	๐.๒๒*
ปริญญาตรี	๓.๘๒		–	๐.๐๕
สูงกว่าปริญญาตรี	๓.๘๗			–

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๑ พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญ ระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ ในระดับมากกว่าพระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญ ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๒ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ

(n = ๒๐๑)

วุฒิการศึกษาสามัญ	\bar{x}	วุฒิการศึกษาสามัญ		
		ต่ำกว่าปริญญาตรี	ปริญญาตรี	สูงกว่าปริญญาตรี
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๓.๘๘	–	๐.๑๓*	๐.๑๕*

ปริญญาตรี	๔.๑๑	-	๐.๐๒
สูงกว่าปริญญาตรี	๔.๑๓	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๒ พระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม ในระดับมากกว่าพระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๓ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ

วุฒิการศึกษาสามัญ	\bar{x}	วุฒิการศึกษาสามัญ		
		ต่ำกว่าปริญญาตรี	ปริญญาตรี	สูงกว่าปริญญาตรี
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๓.๕๔	-	๐.๑๔*	๐.๑๖*
ปริญญาตรี	๓.๖๘		-	๐.๐๒
สูงกว่าปริญญาตรี	๓.๗๐			-

(n = ๒๐๑)

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ พระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข ในระดับมากกว่าพระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๔ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม จำแนกตามด้านวุฒิการศึกษาสามัญ

วุฒิการศึกษาสามัญ	\bar{x}	วุฒิการศึกษาสามัญ		
		ต่ำกว่า	ปริญญาตรี	สูงกว่า

(n = ๒๐๑)

	ปริญญาตรี		ปริญญาตรี
	๔.๑๕	๔.๒๓	๔.๒๔
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๔.๑๕	-	๐.๐๘*
ปริญญาตรี	๔.๒๓	-	๐.๐๑
สูงกว่าปริญญาตรี	๔.๒๔		-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ พระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม ในระดับมากกว่าพระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๔ พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๕ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านจำนวนพรรษา

บทบาทในการพัฒนาสังคมของ พระสงฆ์ในจังหวัด ปทุมธานี	จำนวนพรรษา						F	Sig.
	ต่ำกว่า ๑๑ ปี		๑๑ - ๒๐ ปี		๒๑ ปีขึ้นไป			
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
๑. การพัฒนาสังคมในด้าน เศรษฐกิจ	๓.๗๓	๐.๗๖	๓.๗๘	๐.๕๕	๓.๘๐	๐.๖๑	๑.๓๙	๐.๑๑
๒. การพัฒนาสังคมในด้าน วัฒนธรรม	๔.๐๔	๐.๘๕	๔.๐๙	๐.๗๗	๔.๐๗	๐.๖๘	๐.๕๘	๑.๔๓
๓. การพัฒนาสังคมในด้าน สาธารณสุข	๓.๖๕	๑.๐๑	๓.๗๒	๐.๖๒	๓.๖๗	๐.๘๔	๒.๑๑	๐.๒๖
๔. การพัฒนาสังคมในด้าน สิ่งแวดล้อม	๔.๒๐	๐.๕๖	๔.๑๖	๐.๙๗	๔.๑๕	๐.๗๙	๐.๔๘	๐.๔๗
รวม	๓.๙๑	๐.๘๐	๓.๙๔	๐.๗๓	๓.๙๒	๐.๗๓	๑.๗๕	๐.๗๗

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ พระสังฆาธิการที่มีจำนวนพรรษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่มีจำนวนพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ไม่แตกต่างกันในทุกด้าน

สมมติฐานที่ ๕ พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๖ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านตำแหน่งทางคณะสงฆ์

(n = ๒๐๑)

บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี	ตำแหน่งทางคณะสงฆ์								F	Sig.
	เจ้าคณะอำเภอ		เจ้าคณะตำบล		เจ้าอาวาส		อื่นๆ เช่น พระลูกวัด สารเณร			
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
๑. การพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๓.๗๕	๐.๖๒	๓.๘๒	๐.๓๖	๓.๗๔	๐.๙๑	๓.๗๙	๐.๗๕	๙.๑๒	๐.๑๕
๒. การพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม	๓.๙๙	๐.๓๘	๔.๐๖	๐.๙๕	๔.๐๘	๑.๐๔	๔.๐๔	๐.๙๑	๑๓.๔๖	๐.๐๙
๓. การพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข	๓.๗๐	๑.๐๐	๓.๖๘	๐.๖๓	๓.๖๕	๐.๙๒	๓.๖๘	๐.๗๗	๐.๘๔	๑.๘๔
๔. การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม	๔.๒๒	๐.๘๘	๔.๑๗	๐.๖๔	๔.๑๕	๐.๙๑	๔.๒๔	๐.๘๓	๒.๓๓	๒.๔๑
รวม	๓.๙๒	๐.๗๒	๓.๙๓	๐.๖๕	๓.๙๑	๐.๙๕	๓.๙๔	๐.๘๒	๕.๒๖	๑.๘๘

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๖ พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ไม่แตกต่างกันในทุกด้าน

สมมติฐานที่ ๒ พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบันต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๗ การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อบทบาทบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด

(n = ๒๐๑)

บทบาทในการพัฒนาสังคมของ พระสังฆาธิการในจังหวัด ปทุมธานี	ระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด						F	Sig.
	ต่ำกว่า ๖ ปี		๖ - ๑๐ ปี		๑๑ ปีขึ้นไป			
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
๑. การพัฒนาสังคมในด้าน เศรษฐกิจ	๓.๖๕	๐.๗๓	๓.๗๙	๐.๕๐	๓.๘๒	๐.๘๓	๑.๒๐	๐.๐๐*
๒. การพัฒนาสังคมในด้าน วัฒนธรรม	๓.๙๘	๐.๘๖	๔.๐๘	๑.๐๔	๔.๑๑	๐.๗๒	๓.๔๕	๐.๐๐*
๓. การพัฒนาสังคมในด้าน สาธารณสุข	๓.๖๒	๐.๖๕	๓.๗๓	๐.๙๘	๓.๘๑	๑.๐๘	๒.๐๑	๐.๐๐*
๔. การพัฒนาสังคมในด้าน สิ่งแวดล้อม	๔.๑๔	๐.๘๖	๔.๒๒	๐.๖๐	๔.๒๕	๐.๙๑	๕.๖๒	๐.๐๐*
รวม	๓.๘๕	๐.๗๘	๓.๙๖	๐.๗๘	๔.๐๐	๐.๘๙	๔.๐๒	๐.๐๐*

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๗ พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัดต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัดต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แตกต่างกันในทุกด้าน

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ของความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๒๒ - ๔.๑๘

ตารางที่ ๔.๑๘ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม จำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด

(n = ๒๐๑)

ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ ภายในวัด	x	ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด		
		ต่ำกว่า ๖ ปี	๖ - ๑๐ ปี	๑๑ ปีขึ้นไป
		๓.๘๕	๓.๙๖	๔.๐๐
ต่ำกว่า ๖ ปี	๓.๘๕	-	๐.๑๑*	๐.๑๕*
๖ - ๑๐ ปี	๓.๙๖		-	๐.๐๔
๑๑ ปีขึ้นไป	๔.๐๐			-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ๖ - ๑๐ ปี และ ๑๑ ปีขึ้นไป มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมในระดับมากกว่าพระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ต่ำกว่า ๖ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๙ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจจำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด (n = ๒๐๑)

ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ ภายในวัด	x	ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด		
		ต่ำกว่า ๖ ปี	๖ - ๑๐ ปี	๑๑ ปีขึ้นไป
		๓.๖๕	๓.๗๙	๓.๘๒
ต่ำกว่า ๖ ปี	๓.๖๕	-	๐.๑๔*	๐.๑๗*
๖ - ๑๐ ปี	๓.๗๙		-	๐.๐๓
๑๑ ปีขึ้นไป	๓.๘๒			-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๙ พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ๖ - ๑๐ ปี และ ๑๑ ปีขึ้นไป มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจในระดับมากกว่าพระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ต่ำกว่า ๖ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๒๐ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม จำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด

(n = ๒๐๑)

ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ ภายในวัด	-	ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด		
		ต่ำกว่า ๖ ปี	๖ - ๑๐ ปี	๑๑ ปีขึ้นไป
	<i>x</i>	๓.๙๘	๔.๐๘	๔.๑๑
ต่ำกว่า ๖ ปี	๓.๙๘	-	๐.๑๐*	๐.๑๓*
๖ - ๑๐ ปี	๔.๐๘		-	๐.๐๓
๑๑ ปีขึ้นไป	๔.๑๑			-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๐ พระสงฆ์ฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ๖ - ๑๐ ปี และ ๑๑ ปีขึ้นไป มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม ในระดับมากกว่าพระสงฆ์ฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัดต่ำกว่า ๖ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๒๑ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุขจำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด

(n = ๒๐๑)

ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ ภายในวัด	-	ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด		
		ต่ำกว่า ๖ ปี	๖ - ๑๐ ปี	๑๑ ปีขึ้นไป
	<i>x</i>	๓.๖๒	๓.๗๓	๓.๘๑
ต่ำกว่า ๖ ปี	๓.๖๒	-	๐.๑๑*	๐.๑๙*
๖ - ๑๐ ปี	๓.๗๓		-	๐.๐๘
๑๑ ปีขึ้นไป	๓.๘๑			-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๑ พระสงฆ์ฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ๖ - ๑๐ ปี และ ๑๑ ปีขึ้นไป มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุขในระดับมากกว่าพระสงฆ์ฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัดต่ำกว่า ๖ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๒๒ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม จำแนกตามด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด

(n = ๒๐๑)

ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด	x	ด้านระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด		
		ต่ำกว่า ๖ ปี	๖ - ๑๐ ปี	๑๑ ปีขึ้นไป
		๔.๑๔	๔.๒๒	๔.๒๕
ต่ำกว่า ๖ ปี	๔.๑๔	-	๐.๐๘	๐.๑๑*
๖ - ๑๐ ปี	๔.๒๒		-	๐.๐๓
๑๑ ปีขึ้นไป	๔.๒๕			-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๒ พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ๖ - ๑๐ ปี และ ๑๑ ปีขึ้นไป มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม ในระดับมากกว่าพระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่สังกัดอยู่ภายในวัด ต่ำกว่า ๖ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน

ตารางที่ ๔.๒๓ ตารางสรุปผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐาน	F	Sig	ผลการทดสอบสมมติฐาน	
			ยอมรับ	ปฏิเสธ
สมมติฐานที่ ๑ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน	๘.๒๗	๑.๗๓	-	✓
สมมติฐานที่ ๒ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียบเทียบต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน	๘.๔๖	๐.๒๘	-	✓
สมมติฐานที่ ๓ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิการศึกษาสามัญศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน	๑.๔๗	๐.๐๐	✓	-
สมมติฐานที่ ๔ พระสังฆาธิการที่มีอายุพรรษาต่างกัน มี	๑.๗๕	๐.๗๗	-	✓

ความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน				
สมมติฐานที่ ๕ พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน	๕.๒๖	๑.๘๘	-	✓
สมมติฐานที่ ๖ พระสังฆาธิการที่มีระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบันต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี แตกต่างกัน	๕.๐๒	๐.๐๐	✓	-

จากตารางที่ ๕.๒๓ ผลการทดสอบสมมติฐานของการวิจัย ที่ยอมรับสมมติฐาน ได้แก่ สมมติฐานที่ ๓ และสมมติฐานที่ ๖ และปฏิเสธสมมติฐานที่ ๑, ๒, ๔ และสมมติฐานที่ ๕

๕.๕ การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

การศึกษาเรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” สามารถสรุปปัญหาและอุปสรรคต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานีได้ ดังนี้ คือ

๑. ด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ

ตารางที่ ๕.๒๔ แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาและอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
- พระสังฆาธิการบางรูปยังมีความรู้ด้านเศรษฐกิจยังไม่เพียงพอต่อการถ่ายทอดสู่ประชาชน	- ควรมีหลักสูตรในการอบรมและมอบความรู้ให้กับพระสังฆาธิการด้านเศรษฐกิจ

๒. ด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม

ตารางที่ ๕.๒๕ แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม

ปัญหาและอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
- พระสังฆาธิการบางรูปยังไม่มีประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมในการพัฒนาสังคม	- ควรมีการประชุมชี้แจงการพัฒนาสังคมด้านวัฒนธรรมแก่พระสังฆาธิการบ่อย ๆ

๓. ด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข

ตารางที่ ๕.๒๖ แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข

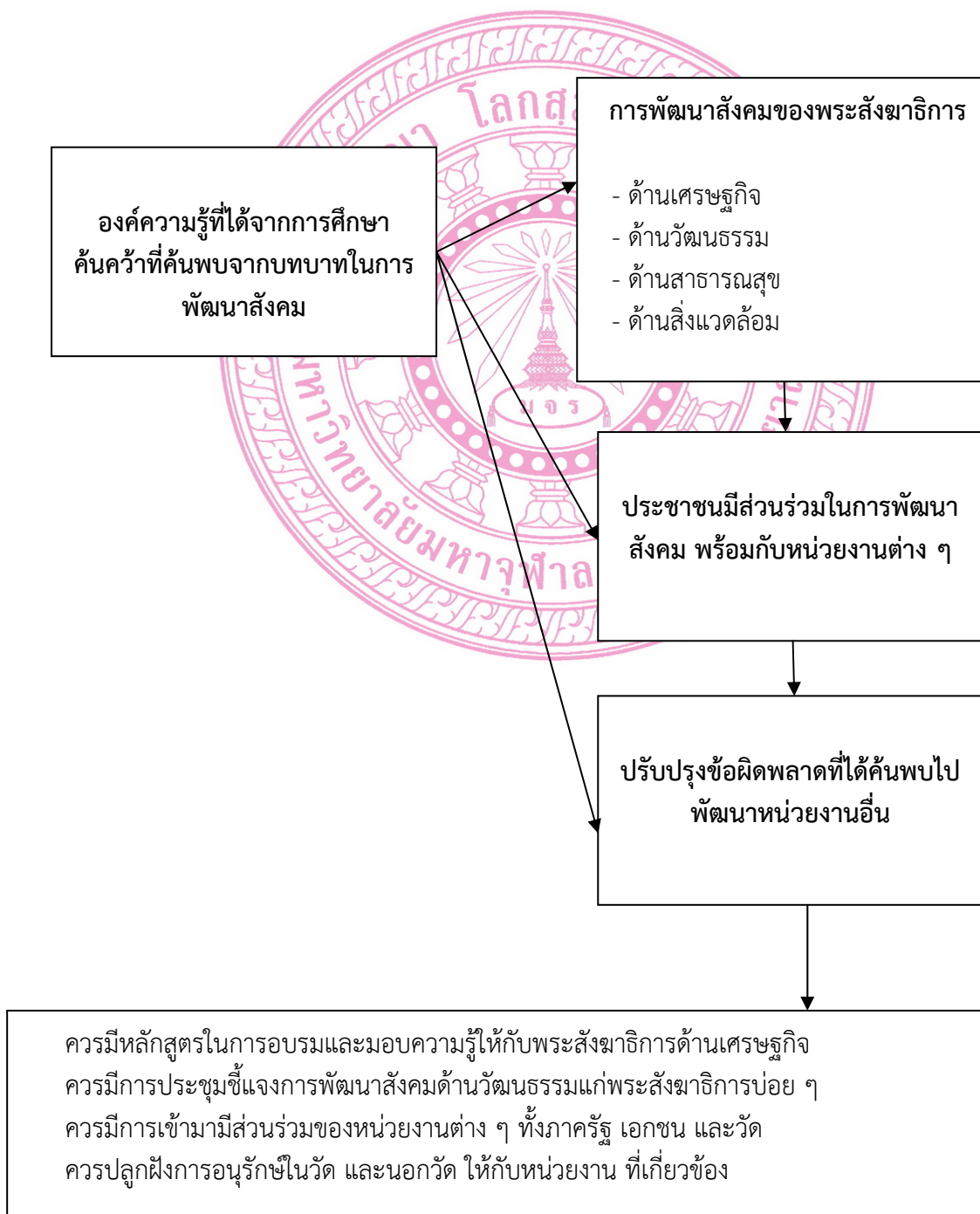
ปัญหาและอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
- พระสังฆาธิการบางรูปยังขาดการให้ความร่วมมือด้านสาธารณสุขแก่สังคม	- ควรมีการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และวัด

๔. การพัฒนาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ ๕.๒๗ แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสังคมในด้านวัฒนธรรม

ปัญหาและอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
- พระสังฆาธิการบางรูปยังขาดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้เกิดกับสังคม	- ควรปลูกฝังการอนุรักษ์ในวัด และนอกวัด ให้กับหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง

๔.๕ ผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี



บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี และเพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ได้แก่ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญ วุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) จำนวนพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๑ รูป วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจะหาค่าความถี่ และร้อยละของข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม หาค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข และการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม ใช้ค่า One-Way Anova (F-test) เพื่อทดสอบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สถานภาพส่วนบุคคล

จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน ๒๐๑ รูป พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีวุฒิการศึกษาทางธรรมระดับนิกกรรมชั้นเอก ร้อยละ ๔๑.๒๙ มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญระดับประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓ ร้อยละ ๔๖.๗๗ มีวุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ ๗๒.๑๔ มีจำนวนพรรษา ต่ำกว่า ๑๑ พรรษา ร้อยละ ๕๔.๗๓ เป็นสามเณร พระลูกวัด ร้อยละ ๘๖.๐๗ และมีระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัดต่ำกว่า ๖ ปี ร้อยละ ๕๓.๒๓

๕.๑.๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม ๒๐๑ รูป พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๕.๑.๓ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามวุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญ วุฒิการศึกษาสามัญศึกษา จำนวนพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์และระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด พบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาสามัญศึกษาและระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัดต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มี วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญ จำนวนพรรษา และตำแหน่งทางคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน

๕.๒ การอภิปรายผล

ผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๑ รูป โดยกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ในด้านต่างๆ คือ การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข และการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษานำสู่การอภิปรายผล ดังนี้

โดยภาพรวม พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งสอดคล้องกับ มาโนช ตันชวณิชย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ” พบว่า พระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นเพราะวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับศาสนาพุทธมาโดยตลอดในส่วนรูปแบบการพัฒนานั้นชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าควรทำเป็นรูปคณะกรรมการ โดยมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ ส่วนการพัฒนาที่ชาวบ้านต้องการคือ ด้านพัฒนาอาชีพและศีลธรรมมากกว่าพัฒนาทางด้านการศึกษาและสาธารณสุข^๑

การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับมากทุกข้อ จะเห็นได้ว่าพระสังฆาธิการมีการชักชวนประชาชนให้ร่วมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มากเป็นอันดับแรก ซึ่งสอดคล้องกับ พรประภา กิจโกศล ได้ทำการศึกษาเรื่อง

^๑ มาโนช ตันชวณิชย์. รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ), ๒๕๒๙. หน้า ๑๑๐.

“บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า พระสงฆ์ ดำเนินการพัฒนาประชาชนในชนบท โดยเป็นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก จัดตั้งโครงการรณรงค์ลดละอบายมุขและโครงการส่งเสริมเพื่อพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนได้แก่ โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการสหกรณ์ร้านค้าและโครงการออมทรัพย์ ประชาชนให้ความร่วมมือในทุกโครงการเนื่องจากเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อตนเองและหมู่บ้านโดยพระสงฆ์ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ การปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนาของประชาชนเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังจากที่พระสงฆ์ มีบทบาทในการพัฒนา พบว่า ประชาชนมีการปฏิบัติตนดีขึ้นด้านการปฏิบัติกิจทางศาสนา การลดอบายมุขและการพัฒนาจิตใจ โดยยอมรับพระสงฆ์มีบทบาทต่อการปฏิบัติในทางที่ดี^๒

การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากที่สุดเรียงตามลำดับดังนี้ ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา และภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ และพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากเรียงตามลำดับดังนี้ มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในชุมชน มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม และวัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง ซึ่งสอดคล้องกับ จำนวนค์ อดิวัฒนสิทธิ์ กล่าวถึง ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์และวัดในสังคมปัจจุบันว่า พระสงฆ์และวัดมีบทบาทมาก พระสงฆ์และวัดต้องอยู่ข้างเคียงกัน ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ดังนั้น เมื่อเอ่ยถึงวัดก็หมายถึงพระสงฆ์ด้วย วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญในชีวิตพระสงฆ์ในฐานะผู้อยู่อาศัยและปกป้องรักษาวัดก็ย่อมจะมีบทบาทที่สำคัญมากในชุมชนโดยอัตโนมัติ บทบาทตามประเพณีของพระสงฆ์ประกอบด้วยการสอนธรรม เป็นพิธีกรในการประกอบพิธีกรรม ช่วยส่งเสริมความสามัคคีของชาวบ้าน ปลอดภัยประชาชนในยามเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเป็นทุกข์และช่วยตัดสินปัญหาข้อพิพาทระหว่างสมาชิกของหมู่บ้าน พระสงฆ์มีการติดต่อกับชาวบ้านทุกวันและพัวพันกับปัญหาทางโลกของชาวบ้าน บทบาททางสังคมของพระสงฆ์จะเป็นการสนองตอบต่อช่องว่างที่รัฐบาลไม่อาจช่วยเหลือประชาชนได้เช่น ขาดสถานที่เรียนหนังสือ ขาดที่รักษาพยาบาล ไม่มีระบบตำรวจและศาลยุติธรรมในการบริการทางสังคมและสวัสดิการชุมชน เมื่อไม่มีสิ่งดังกล่าวพระสงฆ์จึงเป็นผู้ตัดสินปัญหาความขัดแย้ง ทำการอบรมเด็กดื้อที่พ่อแม่ไม่อาจจะอบรมได้และช่วยอนุเคราะห์เด็กกำพร้า พระสงฆ์ช่วยสร้างและสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานซึ่งเรียนได้ในวัด

^๒ พรประภา กิจโกศล, “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตร, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๓๔). บทคัดย่อ.

เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ จากข้อเท็จจริงดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้รับใช้ประชาชนในชนบท ช่วยรักษาประเพณี และพิธีกรรม นำเสถียรภาพมาสู่สังคมและช่วยสร้างความทันสมัยให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ดังนั้น ผู้นำที่แท้จริงคือ พระสงฆ์ ซึ่งช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้าน^๓

การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข อยู่ในระดับมากที่สุดคือ ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัยบริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ และส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง และพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุขข้ออื่นๆอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับ สมชาย สุรชาตรี ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี” ได้พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า พระสงฆ์สามารถแนะนำการใช้สมุนไพรแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์อยู่ในฐานะที่เป็นเชื้อถือศรัทธาของประชาชนมาโดยตลอด บทบาทในการส่งเสริมการใช้สมุนไพร เช่น การแจกพันธุ์พืชสมุนไพรให้ชาวบ้านไปปลูก พระสงฆ์อาจเป็นผู้นำในการปลูกสวนสมุนไพร และควรมีการเผยแพร่ความรู้ทางสาธารณสุขและการใช้สมุนไพรแก่พระสงฆ์ เป็นต้น ในการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท เห็นควรใช้สถานที่ของวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้วในรูปของสหกรณ์ยาหรือคลังสมุนไพรประจำหมู่บ้าน อาจใช้วัดเป็นที่อบรมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การผลิตบุคลากรทางแพทย์แผนโบราณ^๔ และไม่สอดคล้องกับ มาโนช ตันชวณิชย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ”พบว่า พระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นเพราะวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับศาสนาพุทธมาโดยตลอดในส่วนรูปแบบการพัฒนานั้นชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าควรทำเป็นรูปคณะกรรมการ โดยมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ ส่วนการพัฒนาที่ชาวบ้านต้องการคือ ด้านพัฒนาอาชีพและศีลธรรมมากกว่าพัฒนาทางด้านการศึกษาและสาธารณสุข^๕

^๓ จ้างง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒.

^๔ สมชาย สุรชาตรี, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.๒๕๓๐. บทคัดย่อ.

^๕ มาโนช ตันชวณิชย์, รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ), ๒๕๒๙. หน้า ๑๑๐.

การพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมากที่สุดเรียงตามลำดับดังนี้ การต่อต้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปฏิบัติงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการจัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน และพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมากเรียงตามลำดับดังนี้ ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าเป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และบริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม ซึ่งสอดคล้องกับ เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี” พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ๑) การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นหลัก เช่น ถาวรวัตถุที่อำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์จัดการ ศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและบุคคลทุกวัยทุกระดับการจัดปลูกป่าบริเวณวัดเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ส่วนนอกวัดได้บริจาคเป็นเงินกองทุน การศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน ๒) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาศีลและแสดงธรรมเทศนาในวันพระรวมทั้งการแนะนำชักชวนให้ลดลดเลิกอบายมุข ๓) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้ทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุม และให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสร้างสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน^๖

ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จำแนกตามวุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิกการศึกษาทางเปรียญ วุฒิกการศึกษาสามัญศึกษา จำนวนพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด พบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิกการศึกษาสามัญศึกษาและระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่ภายในวัดต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มี วุฒิกการศึกษาทางธรรม วุฒิกการศึกษาทางเปรียญ จำนวนพรรษา และตำแหน่งทางคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน

^๖ เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุดรธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕-๔๖.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับนำไปปฏิบัติ

- ๑) ผลวิจัยสามารถนำไปต่อยอดศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
- ๒) หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลวิจัยนี้ไปพัฒนาให้สอดคล้องกับองค์กรที่ตนเองรับผิดชอบได้
- ๓) ควรทำเป็นคู่มือประชาสัมพันธ์ถึงการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการที่ถูกต้อง
- ๔) ควรศึกษาในจังหวัดอื่น เพื่อประโยชน์ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบข้อมูลที่ครอบคลุมและใกล้เคียงมากขึ้น
- ๒) ควรมีการศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดต่างๆ เพื่อศึกษาความแตกต่างระหว่างกัน และนำไปสู่การพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
- ๓) ควรมีการนำผลการศึกษาที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการ เพื่อให้เกิดประโยชน์ ตามวัตถุประสงค์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก ๒๕๕๕.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกา แปล ชุด ๘๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน. กระทรวงมหาดไทย. การพัฒนาชุมชน/หลักการและวิธีการปฏิบัติ.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บางกอกก๊อกล็อก, ๒๕๔๐.

กรมการพัฒนาชุมชน. กระทรวงมหาดไทย. คู่มือพัฒนากร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๐.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กรมการศาสนา. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐.

กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ พ.ศ.๒๕๔๑. ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ข้อ ๖ ข้อ ๗.

คณะกรรมการแผนกตำรา. ธรรมนูญกฎธรรมา แปล ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

งามพิศ สัตย์สงวน. การจัดระเบียบทางสังคมในสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ.

เอกสารวิจัยวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๒๖.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอส, ๒๕๓๐.

- บุญศรี พานะจิตต์. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- ประเวศ วะสี. **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อเมริกันพรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๘.
- ประยุทธ์ ปยุตโต. **พระ. บทบาทพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๓.
- ปิ่น มุทุกันต์. **มุมมองสว่าง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓.
- ประสาธน์ หลีกศิลา. **ชุมชนชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑.
- พิทยา สายหุ. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- ไพบุลย์ ช่างเรียน. **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖.
- พระราชวรมนี. **สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๗.
- พระราชวรมนี. **ลักษณะสังคมแบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.
- พระราชวรมนี. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- พระญาณนิเทศ. **หัวใจกรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๘.
- พระราชวรมนี. **มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๗.
- พระมหาสุภา อุตโท. **พระสงฆ์ไทยในสองทศวรรษหน้า พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๖๐**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขใจ, ๒๕๔๒.
- พระศรีศาสนวงศ์ มีชัย วีระปญโญ. **อธิบายกฎหมายเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พระพุทธรธรรม ทอญ้อย กิตติทินโน. **ธรรมญาณนิพนธ์: ๑๐๐ ปีพระพุทธรธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.
- พระเทพปริยัติสุธี วรวิทย์ คงคปญโญ. **เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระเทพปริยัติสุธี วรวิทย์ คงคปญโญ. **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระพิพิธธรรมสุนทรสุนทร ญาณสุนทรโร. **คม ชัด ลึก เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปริยัติเวที สุเทพ ฝุสสุธมโม. **สารภาค ๑๕**. กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘.
- พระเทพปริยัติสุธี วรวิทย์ คงคปญโญ. **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ไพบุลย์ เสี่ยงก้อง **“หลักการบริหารวัด”**. วัดพัฒนา ๔๔. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๔.

- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ไทยอนุเคราะห์, ๒๕๒๖.
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ผศ.ดร.. **การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : เจริญ
วิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒.
- สุชา จันท์เอม. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.
- เสาวคนธ์ สุตสวาท. **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, ๒๕๒๔.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ช่วง วรบุญโณ. **คู่มือวิทยากร อบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้า
อาวาส**. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ศทท.. **อุดมการณ์
แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง : นโยบายและแนวการปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
วิคตอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗.
- (๒) วิทยานิพนธ์**
- กรรณิการ์ โอมนุ. “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาล
ข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหา
บัณฑิต. ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,**
๒๕๒๖.
- บุญเกิด มะพาริมย์. “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย
กรณีศึกษา :
หลวงพ่อเม้า อีสโร วัดป่าเลไลยก์ และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล,** ๒๕๔๔.
- ประสพสุข พันธุ์ประยูร. รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ใน
จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย”. **สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,** ๒๕๓๕.
- ปภาณี ฐิติวัฒนา. รายงานการวิจัยเรื่อง **สาเหตุและผลของความเครียดในบทบาทของครูผู้สอน
วิชาสังคมศาสตร์ในวิทยาลัยครู**. เอกสารวิจัยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ประจำปี
๒๕๒๓.
- ภัทรพร สิริกาญจน. รายงานการวิจัยเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและ
บทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.
- พินิจ ลาภธนานนท์. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท”. กรุงเทพมหานคร : **สถาบันวิจัย
สังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,** ๒๕๒๙.
- พรประภา กิจโกศล. “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้าน

โนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔.**

ไพสิทธิ์ สัตยาภู. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสีมาภรณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.**

มาโนช ตัฒชวินิชย์. รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. กรุงเทพมหานคร : **สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๙.**

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์. “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุดรธานี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.**

สมคิด เฟ็งอุดม. “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามพระธรรมของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สี่กระทรวงหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”. **วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖.**

สมชาย สุรชาติ. “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐.**

๒. ภาษาอังกฤษ

Artur Dunham, “The Outlook for Community Development” in **The Social Welfare Forum 1958,** London : The National Conference Center, 1958.

Aquinas, Thomas. **Summa Theologica.** Translate from the Fathers of the English Dominican Province. London:Burnes.Oates and Washbourne, 1922.

Austin Fagothey, **Right and Reason: Ethics in Theory and Practice.** Saint Louis: C.V. Mosby, 1979.

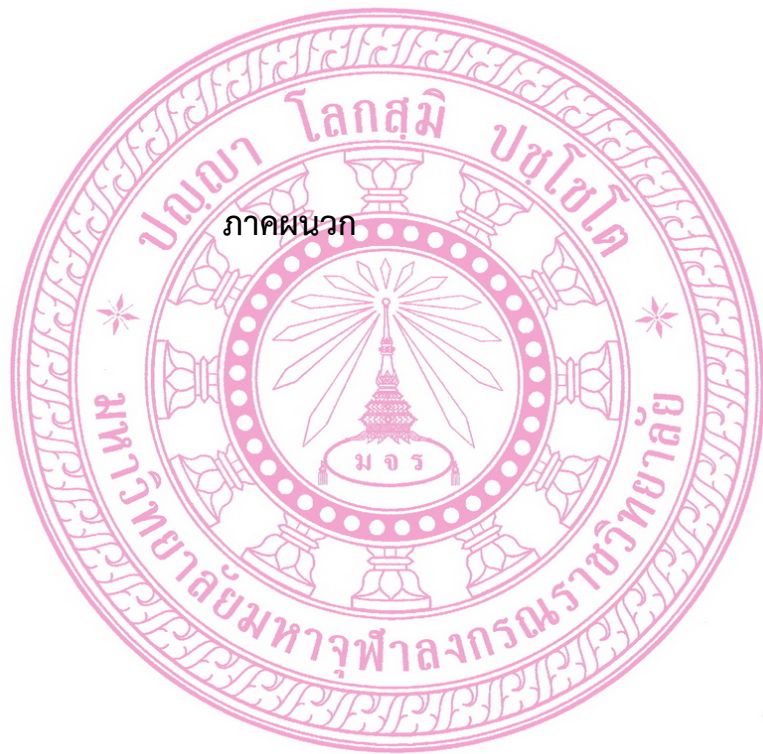
David J,Mayo.**Contemporary philosophical literature on suicide:A Review.**In Suicide and Ethics. Edited by Margret p. Battin and Ronald w.marris. New York ;Human Sciences press,1982.

David Hume, **Essay.** London: George Routledge , n.d.

Erwin Stengel, **Suicide and Attempted Suicide.** Great Britian:penguin Books, 1969.

Emile Durkheim, **A study in Sociology.** Glance, 111. The Free press, 1951.

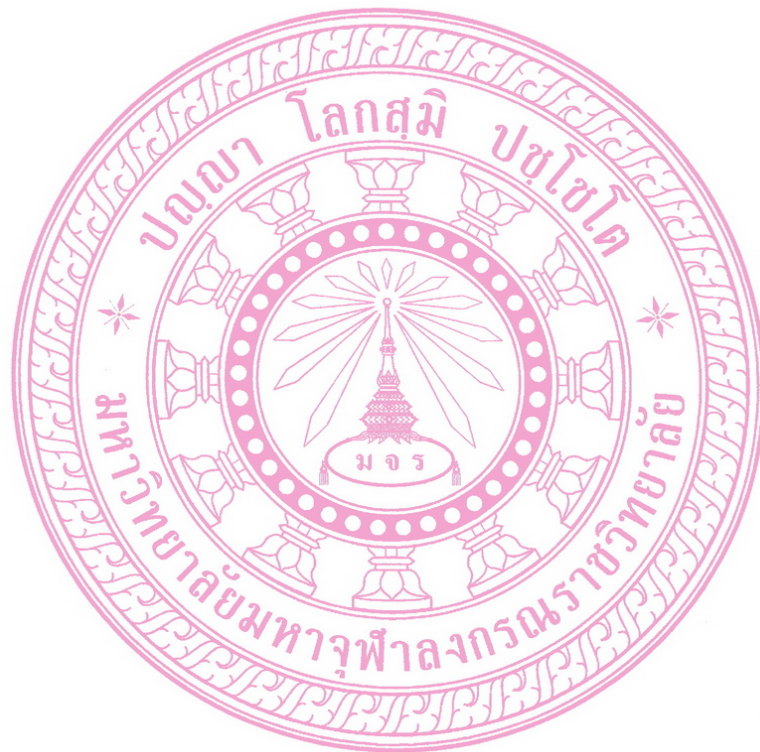
Fromm, Erich. **The Anatomy of Human Destructiveness.** Singapore: Peligan Books, 1982.



ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ผลการหาค่าความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (IOC)



ผลการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือและการหาค่า I.O.C.
(Index of Item – Objective Congruence)

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

มหาวิททยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิททยาลัย สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

เรื่อง : บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการใน จังหวัดปทุมธานี

พระมหาสายัณห์ โชติธมโม (อนันตโสภณ)
 นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

โปรดทำเครื่องหมาย ลงในช่อง หน้าข้อความต่อไปนี้ให้สมบูรณ์ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับตัวผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. ระดับการศึกษา

๑.๑ วุฒิการศึกษาทางธรรม

๑. นักธรรมชั้นตรี

๓. นักธรรมชั้นเอก

๒. นักธรรมชั้นโท

๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๑.๒ วุฒิการศึกษาทางเปรียญ

๑. ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓

๓. ป.ธ.๗-ป.ธ.๙

๒. ป.ธ.๔-ป.ธ.๖

๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๑.๓ วุฒิการศึกษาสามัญศึกษา

๑. ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ๒. มัธยมศึกษาตอนต้น
๓. มัธยมศึกษาตอนปลาย ๔. อนุปริญญาหรือเทียบเท่า
๕. ปริญญาตรี ๖. สูงกว่าปริญญาตรี

๒. พรรษา

๑. ต่ำกว่า ๑๐ พรรษา ๒. ๑๑-๒๐ พรรษา
๓. ๒๑-๓๐ พรรษา ๔. ๓๐ พรรษาขึ้นไป
๕. ๑๕ ปี ๖. ๑๕ ปีขึ้นไป

๓. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

๑. เจ้าคณะอำเภอ ๒. เจ้าคณะตำบล
๓. เจ้าอาวาส ๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๔. ระยะเวลาที่จำพรรษาภายในวัดปัจจุบัน

๑. ต่ำกว่า ๕ ปี ๒. ๕-๑๐ ปี
๓. ๑๑-๑๕ ปี ๔. ๑๖ ปีขึ้นไป

ผลการการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือและการหาค่า I.O.C.

เรื่อง : บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย / ลงในช่องว่างตามระดับความคิดเห็น ดังนี้

- + ๑ หมายถึง แน่ใจว่าคำถามวัดตรงกับจุดประสงค์
- ๐ หมายถึง ไม่แน่ใจว่าคำถามวัดตรงกับจุดประสงค์
- ๑ หมายถึง แน่ใจว่าคำถามวัดไม่ตรงกับจุดประสงค์

ข้อความ	ผู้เชี่ยวชาญ / คนที่					สรุปและแปลผล	
	๑	๒	๓	๔	๕	ค่า IOC	หมายเหตุ
การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ							
๑. มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๒. มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ ฯลฯ	๑	๑	๑	๐	๑	๐.๘	

๓. เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชน	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๔. มีการส่งเสริมให้ชุมชนไปทำงานที่องค์กรอื่น	๑	๑	๑	๑	๐	๐.๘	
๕. ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน	๑	๑	๑	๑	-๑	๐.๖	
๖. มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม	๑	๑	๑	๑	-๑	๐.๖	
๗. บริจาควัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ	๑	๑	๑	๑	-๑	๐.๖	
๘. มีการชักชวนประชาชนให้รวมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	๑	๑	๑	๑	-๑	๐.๖	
๙. มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม							
๑. มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๒. มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ							
๓. มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในชุมชน	๑	๑	๐	๑	๐	๐.๖	
๔. มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๕. มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๖. มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๗. ภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุ	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๘. ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๙. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข							
๑. ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชน	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๖	
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัยบริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ	๑	๑	๑	๑	๐	๐.๘	
๓. ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๔. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๖. มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชน	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๗. มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๘. มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๙. บริจาคปัจจัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
การพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม							
๑. ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๒. มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	

๓. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๔. ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า	๑	๑	๑	๑	๑	๑	
๖. ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๗. ต่อด้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๘. เป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
๙. บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม	๐	๑	๑	๑	๑	๐.๘	
ผลรวม	๒๓	๓๕	๓๔	๓๔	๒๔	๓๐	
ผลเฉลี่ยรวม	๐.๖๖	๑.๐๐	๐.๙๗	๐.๙๗	๐.๖๙	๐.๘๕	

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิด (Open) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดนนทบุรี

๑. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ

.....

.....

๒. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม

.....

.....

๓. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข

.....

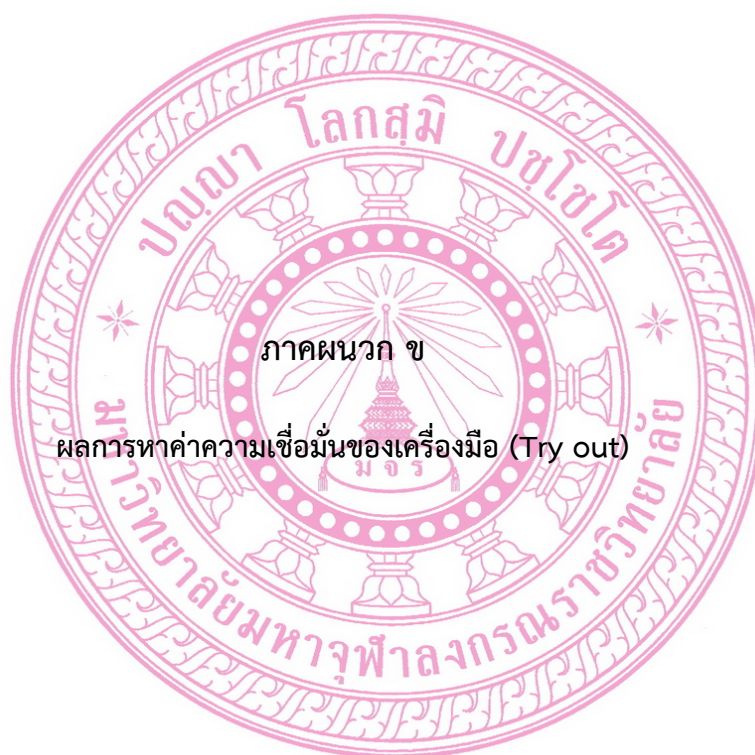
.....

๔. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม



ผลการหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Try out)

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
เรื่อง : บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี
ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

พระมหาสายัณห์ โชติธมโม (อนันตโสภณ)
นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

โปรดทำเครื่องหมาย ลงในช่อง หน้าข้อความต่อไปนี้ให้สมบูรณ์ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับตัวผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. ระดับการศึกษา

๑.๑ วุฒิการศึกษาทางธรรม

- ๑. นักธรรมชั้นตรี
- ๒. นักธรรมชั้นโท
- ๓. นักธรรมชั้นเอก
- ๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๑.๒ วุฒิการศึกษาทางเปรียญ

- ๑. ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓
- ๒. ป.ธ.๔-ป.ธ.๖
- ๓. ป.ธ.๗-ป.ธ.๙
- ๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๑.๓ วุฒิการศึกษาสามัญศึกษา

- ๑. ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า
- ๒. มัธยมศึกษาตอนต้น
- ๓. มัธยมศึกษาตอนปลาย
- ๔. อนุปริญญาหรือเทียบเท่า
- ๕. ปริญญาตรี
- ๖. สูงกว่าปริญญาตรี

๒. พรรษา

- ๑. ต่ำกว่า ๑๐ พรรษา
- ๒. ๑๑-๒๐ พรรษา
- ๓. ๒๑-๓๐ พรรษา
- ๔. ๓๐ พรรษาขึ้นไป
- ๕. ๑๕ ปี
- ๖. ๑๕ ปีขึ้นไป

๓. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

- ๑. เจ้าคณะอำเภอ
- ๒. เจ้าคณะตำบล
- ๓. เจ้าอาวาส
- ๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๔. ระยะเวลาที่จำพรรษาภายในวัดปัจจุบัน

- ๑. ต่ำกว่า ๕ ปี
- ๒. ๕-๑๐ ปี
- ๓. ๑๑-๑๕ ปี
- ๔. ๑๖ ปีขึ้นไป

ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในการในจังหวัดปทุมธานี

Reliability (รายข้อ)	Alpha
การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ	
๑. มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ	.๙๙๔๐
๒. มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ ฯลฯ	.๙๙๒๓
๓. เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชน	.๙๙๒๐
๔. มีการส่งเสริมให้ชุมชนไปดำเนินงานที่องค์กรอื่น	.๙๙๔๑
๕. ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน	.๙๙๓๓
๖. มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม	.๙๙๒๕
๗. บริจาควัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ	.๙๙๒๓

๘. มีการชักชวนประชาชนให้ร่วมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	.๙๙๑๙
๙. มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่	.๙๖๒๙
การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม	
๑. มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่นวันวิสาขบูชา ฯลฯ	.๙๖๑๙
๒. มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ	.๙๙๙
๓. มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในชุมชน	.๙๖๒๗
๔. มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา	.๙๖๓๕
๕. มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ	.๙๖๒๐
๖. มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม	.๙๖๑๔
๗. ภายใต้วัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุ	.๙๖๑๗
๘. ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน	.๙๖๓๐
๙. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง	.๙๖๒๗
การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข	
๑. ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชน	.๙๖๓๕
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัย บริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ	.๙๖๓๑
๓. ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน	.๙๖๒๘
๔. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล	.๙๖๓๕
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง	.๙๖๓๐
๖. มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชน	.๙๖๓๕
๗. มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด	.๙๖๒๐
๘. มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม	.๙๖๓๕
๙. บริจาคปัจจัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน	.๙๖๓๑
การพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม	
๑. ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	.๙๖๑๔
๒. มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	.๙๖๑๗
๓. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน	.๙๖๓๐
๔. ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	.๙๖๑๔
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า	.๙๖๑๗
๖. ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	.๙๖๓๐
๗. ต่อต้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ	.๙๖๑๔
๘. เป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	.๙๖๑๗
๙. บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม	.๙๖๓๐
เฉลี่ยรวม	.๙๕๙๗

Reliability Coefficients

N of Cases = ๓๐.๐

N of Items = ๓๖

Alpha = .๙๖๐

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิด (Open) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดปทุมธานี

๑. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ

.....

.....

๒. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม

.....

.....

๓. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข

.....

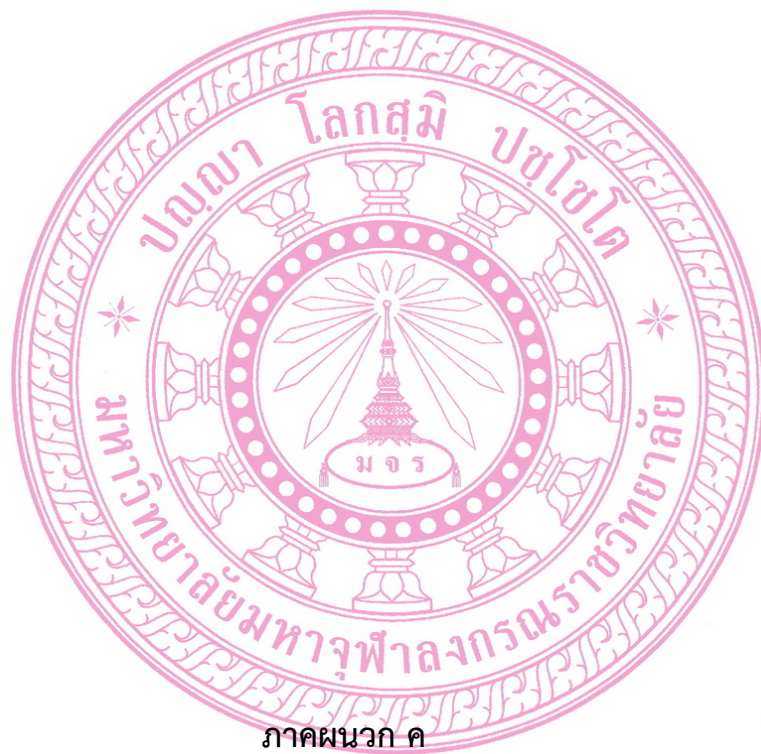
.....

๔. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม



ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์แจกแบบสอบถาม



ภาคผนวก จ

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

เรื่อง : บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
 ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี
 ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

พระมหาสายัณห์ โชติธมโม (อนันตโส๓ณ)
 นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

โปรดทำเครื่องหมาย ลงในช่อง หน้าข้อความต่อไปนี้ให้สมบูรณ์ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับตัวผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. ระดับการศึกษา

๑.๑ วุฒิมัธยมศึกษาทางธรรม

๑. นักธรรมชั้นตรี

๓. นักธรรมชั้นเอก

๒. นักธรรมชั้นโท

๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๑.๒ วุฒิการศึกษาทางเปรียญ

๑. ประโยค ๑-๒ – ป.ธ.๓ ๒. ป.ธ.๔-ป.ธ.๖
๓. ป.ธ.๗-ป.ธ.๙ ๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๑.๓ วุฒิการศึกษาสามัญศึกษา

๑. ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ๒. มัธยมศึกษาตอนต้น
๓. มัธยมศึกษาตอนปลาย ๔. อนุปริญญาหรือเทียบเท่า
๕. ปริญญาตรี ๖. สูงกว่าปริญญาตรี

๒. พรรษา

๑. ต่ำกว่า ๑๐ พรรษา ๒. ๑๑-๒๐ พรรษา
๓. ๒๑-๓๐ พรรษา ๔. ๓๐ พรรษาขึ้นไป
๕. ๑๕ ปี ๖. ๑๕ ปีขึ้นไป

๓. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

๑. เจ้าคณะอำเภอ ๒. เจ้าคณะตำบล
๓. เจ้าอาวาส ๔. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๔. ระยะเวลาที่จำพรรษาภายในวัดปัจจุบัน

๑. ต่ำกว่า ๕ ปี ๒. ๕-๑๐ ปี
๓. ๑๑-๑๕ ปี ๔. ๑๖ ปีขึ้นไป

ตอนที่ ๒ บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี
คำชี้แจง ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคำตอบที่ต้องการ

บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ					
๑. มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ					
๒. มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ ฯลฯ					
๓. เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชน					
๔. มีการส่งเสริมให้ชุมชนไปดูงานที่องค์กรอื่น					
๕. ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน					
๖. มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม					
๗. บริจาควัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ					
๘. มีการชักชวนประชาชนให้ร่วมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น					
๙. มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่					

การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม					
๑. มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่นวันวิสาขบูชา ฯลฯ					
๒. มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ					
๓. มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในชุมชน					
๔. มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา					
๕. มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ					
๖. มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม					
๗. ภายใต้วัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุ					
๘. ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน					
๙. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง					
การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข					
๑. ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชน					
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัยบริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ					
๓. ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน					
๔. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล					
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง					
๖. มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชน					
๗. มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด					
๘. มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม					
๙. บริจาคปัจจัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน					
การพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม					
๑. ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๒. มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน					
๓. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน					
๔. ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า					
๖. ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๗. ต่อต้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ					
๘. เป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๙. บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม					

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิด (Open) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา

สังคมในจังหวัดนนทบุรี

๑. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ

.....
.....
.....

๒. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม

.....
.....
.....

๓. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข

.....
.....
.....

๔. ปัญหาและอุปสรรค ด้านการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม

.....
.....
.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาสายัณห์ โชติธมฺโม (อนันตโสภณ)
- เกิด : วันอังคาร ที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๙๙
- สถานที่เกิด : ๕๙ อภัยสำราญ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
- การศึกษา : สำเร็จการศึกษาระดับ ปว.ช. จากวิทยาลัยเพาะช่าง พ.ศ.๒๕๑๖
 นักรรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดน้ำวน พ.ศ.๒๕๒๕ จังหวัดปทุมธานี
 เปรียญธรรม ๕ ประโยค สำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี
 พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธานุสาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส รุ่นที่ ๕๘ พ.ศ. ๒๕๕๕
- อุปสมบท : ๒๘ เมษายน ๒๕๒๒
- สังกัดวัด : วัดน้ำวน
- หน้าที่ : เจ้าอาวาส, ครูสอนพระปริยัติธรรม, พระธรรมทูต
- เข้าศึกษา : หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม พ.ศ. ๒๕๕๕
- สำเร็จการศึกษา : ๘ มีนาคม ๒๕๕๗
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดน้ำวน เลขที่ ๑ หมู่ ๖ ตำบลบางเตือ อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
 ๑๒๐๐๐ โทร:(๐๒) ๕๘๑๖๙๔๒, (๐๘๑) ๔๓๐๐๙๙๘